

Michalina Biernacka, Monika Kaźmierczak, Sofia Butko, Beata Grochala, Inna Litvinova, Magdalena Bielawska

Podręcznik Lektora

KulFon

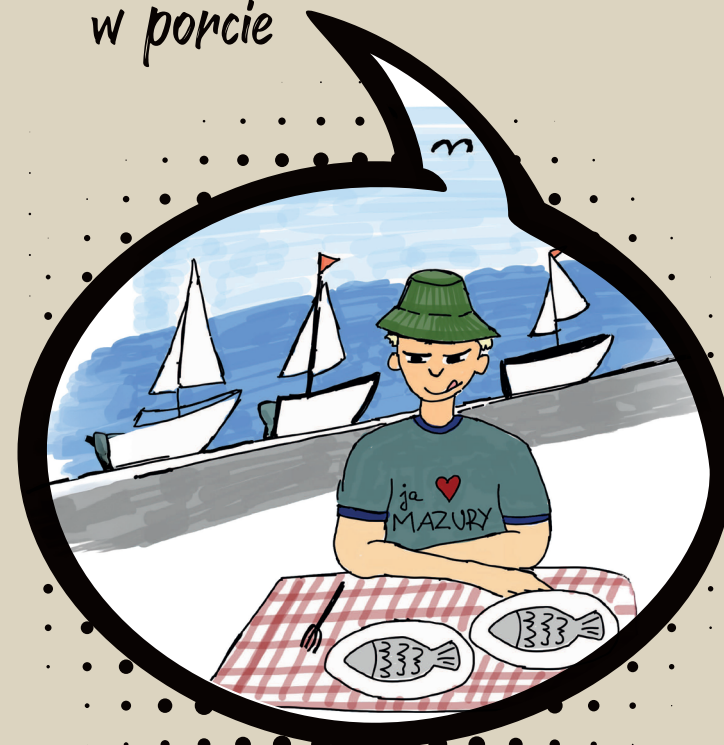
Kulturowa fonetyka (nie tylko) dla Ukraińców

POD REDAKCJĄ
Michaliny Biernackiej

hiena Henia

dwie porcje
w porcie

KulFon

Kulturowa fonetyka
(nie tylko)
dla Ukraińców

Michalina Biernacka, Monika Kaźmierczak, Sofia Butko, Beata Grochala, Inna Litvinova, Magdalena Bielawska

KulFon **Kulturowa fonetyka** (nie tylko) **dla Ukraińców**

POD REDAKCJĄ

Michaliny Biernackiej

KulFon. Kulturowa fonetyka (nie tylko) dla Ukraińców. Podręcznik lektora

pod red. Michaliny Biernackiej (ORCID: 0000-0002-2414-9745)

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Zakład Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

Współautorzy: Michalina Biernacka, Monika Kaźmierczak, Sofia Butko
Beata Grochala, Inna Litvinova, Magdalena Bielawska

Kontrastywny podręcznik do nauczania wymowy polskiej dla dorosłych (nie tylko) Ukraińców od poziomów A1 i A2 powstał w ramach projektu *Nauka fonetyki polskiej przez kulturę (KulFon)* realizowanego i finansowanego w programie *Promocja Języka Polskiego* Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej o numerze: BJP/PJP/2024/1/00013

Beneficjent projektu: Uniwersytet Łódzki

Partner projektu: Charkowski Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Karazina

Kierownik Projektu: Michalina Biernacka

Wykonawcy Projektu

- podręcznik studenta: Michalina Biernacka, Paulina Kaźmierczak, Mateusz Gaze
Iwona Dembowska-Wosik
- podręcznik lektora, teoria – język polski: Michalina Biernacka, Beata Grochala
Monika Kaźmierczak
- podręcznik lektora, teoria – język ukraiński: Sofia Butko, Inna Litvinova
- podręcznik lektora, wskazówki logopedyczne: Monika Kaźmierczak
Magdalena Bielawska, Michalina Biernacka

Konsultacja merytoryczna ze strony ukraińskiej: Andrii Baran

Recenzenci wydawniczy: Anna Majewska-Tworek, Ała Krawczuk

Zdjęcia i ikony: <https://depositphotos.com/>

Serdecznie dziękujemy Akademickiemu Zespołowi Pieśni i Tańca KUJON za udostępnienie filmu: suita tańców rzeszowskich

Przekroje głosek oraz ilustracje: Iwona Dembowska-Wosik

Zdjęcia i filmy o charakterze logopedycznym: Monika Kaźmierczak, Sofia Butko
Julia Golańska, Natalia Kurpińska, Małgorzata Krzezińska, Magdalena Bielawska
Jakub Sroka, Helena Bielawska, Michalina Biernacka

Głosew użytych: Monika Kaźmierczak, Agnieszka Kowalkiewicz-Kulesza
Krzysztof Grzegorzewski, Jakub Sroka, Magdalena Bielawska, Sofia Butko
Stanislav Riabovol

Realizacja dźwięku: Maciej Sztąberek

Montaż nagrań: Angelina Kusowska

Redaktor inicjujący: Urszula Dzieciatkowska

Koncepcja wizualna podręcznika: Paulina Kaźmierczak, Michalina Biernacka

Skład i łamanie: Munda – Maciej Torz

Korekta techniczna: Elżbieta Pich

Projekt okładki

Polkadot Studio Graficzne. Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

© Copyright by Authors, Łódź 2025

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2025

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.18778/8331-896-7>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11883.25.0.K

Ark. wyd. 18,0; ark. druk. 29,75

e-ISBN 978-83-8331-896-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. J. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

SPIS TREŚCI

Układ Podręcznika lektora	6
Wstęp	8
Słowniczek	11
1. Teoria – język polski	14
Alfabet: polski a ukraiński	15
Zagadnienie 1. Intonacja	22
Zagadnienie 2a. Akcent wyrazowy	27
Zagadnienie 2b. Akcent zdaniowy	33
Zagadnienie 3a. Głoska [y]	36
Zagadnienie 3b. Głoska [e]	40
Zagadnienie 3c. Głoska [i]	44
Zagadnienie 4a. Głoska [o]	48
Zagadnienie 4b. Głoska [u]	52
Zagadnienie 5. Głoski [e̯ / o̯]	56
Zagadnienie 6a. Głoska [ɹ]	61
Zagadnienie 6b. Głoska [v]	68
Zagadnienie 7. Głoska [l]	72
Zagadnienie 8. Głoski [š / ž / č / ž]	76

Zagadnienie 9. Głoski [š / ž / č / ž]	82
Zagadnienie 10. Głoski [k / g / x]	90
Zagadnienie 11. Głoski [p' / b' / m' / v' / f']	97
Zagadnienie 12. Upodobnienia	104
Zagadnienie 13. Zapożyczenia	107
2. Teoria – język ukraiński	109
Alfabet: ukraiński a polski	110
Zagadnienie 1. Intonacja	117
Zagadnienie 2a. Akcent wyrazowy	121
Zagadnienie 2b. Akcent zdaniowy	124
Zagadnienie 3a. Głoska [ɪ]	126
Zagadnienie 3b. Głoska [e]	130
Zagadnienie 3c. Głoska [i]	134
Zagadnienie 4a. Głoska [o]	138
Zagadnienie 4b. Głoska [y]	142
Zagadnienie 5. Głoski [e̯ / o̯]	145
Zagadnienie 6a. Głoska [ɸ]	146
Zagadnienie 6b. Głoska [β]	150
Zagadnienie 7a. Głoska [ɫ]	154
Zagadnienie 7b. Głoska [ɫ']	157
Zagadnienie 8a. Głoski [z'], [c'], [d͡z'], [t͡ʃ]	160

Zagadnienie 8b. Głoski [д], [т], [д'], [т']	164
Zagadnienie 9a. Głoski [ж], [ш], [дж], [ч]	168
Zagadnienie 10a. Głoski [г], [х], [г'], [х']	174
Zagadnienie 11a. Głoski [б], [в], [м], [п], [ф]	179
Zagadnienie 12. Upodobnienia	184
Zagadnienie 13. Zapożyczenia	185
3. Wskazówki logopedyczne	187
Rozgrzewka	188
Lekcja 1. Jedziesz w górę czy w dół?	191
Lekcja 2. Nogi tupią tup, tup, tup	195
Lekcja 3. Yyy, czy to ty?	198
Lekcja 4. Ooo, kto to?	203
Lekcja 5. Idę z mężem czy bez męża?	208
Lekcja 6. W łodzi przy alei Włóknarzy	212
Lekcja 7. Lody karmelowe z polewą czekoladową	216
Lekcja 8. Opowieści dziwnej treści	219
Lekcja 9. Paczka tęczyowych żelków	223
Lekcja 10. Uwaga, kierownik!	228
Lekcja 11. W głowie się nie mieści	232
Bibliografia	237
Spis źródeł	238

UKŁAD PODRĘCZNIKA LEKTORA

	TEORIA - JĘZYK POLSKI	TEORIA - JĘZYK UKRAIŃSKI	WSKAZÓWKI LOGOPEDYCZNE
	Alfabet: polski a ukraiński	Alfabet: ukraiński a polski	Rozgrzewka
1	<i>Jedziesz w górę czy w dół?...</i> , czyli krótka historia intonacji		Lekcja 1. Jedziesz w górę czy w dół?
	Zagadnienie 1. Intonacja	Zagadnienie 1. Intonacja	
2	<i>Nogi tupią tup, tup, tup...</i> , czyli krótka historia akcentu		Lekcja 2. Nogi tupią tup, tup, tup
	Zagadnienie 2a. Akcent wyrazowy	Zagadnienie 2a. Akcent wyrazowy	
	Zagadnienie 2b. Akcent zdaniowy	Zagadnienie 2b. Akcent zdaniowy	
3	<i>Yyy, czy to ty?...</i> , czyli krótka historia głoski [y]		Lekcja 3. Yyy, czy to ty?
	Zagadnienie 3a. Głoska [y]	Zagadnienie 3a. Głoska [ɥ]	
	Zagadnienie 3b. Głoska [e]	Zagadnienie 3b. Głoska [e]	
	Zagadnienie 3c. Głoska [i]	Zagadnienie 3c. Głoska [i]	
4	<i>Ooo, kto to?...</i> , czyli krótka historia głoski [o]		Lekcja 4. Ooo, kto to?
	Zagadnienie 4a. Głoska [o]	Zagadnienie 4a. Głoska [o]	
	Zagadnienie 4b. Głoska [u]	Zagadnienie 4b. Głoska [y]	
5	<i>Idę z mężem czy bez męża?...</i> , czyli krótka historia tzw. samogłosek nosowych		Lekcja 5. Idę z mężem czy bez męża?
	Zagadnienie 5. Głoski [ẽ̞ / õ̞]	Zagadnienie 5. Głoski [ẽ̞ / õ̞]	

	TEORIA - JĘZYK POLSKI	TEORIA - JĘZYK UKRAIŃSKI	WSKAZÓWKI LOGOPEDYCZNE
6	<i>W Łodzi przy alei Włókniarzy....</i> , czyli krótka historia głoski [u]		Lekcja 6. W Łodzi przy alei Włókniarzy
	Zagadnienie 6a. Głoska [u]	Zagadnienie 6a. Głoska [y]	
	Zagadnienie 6b. Głoska [v]	Zagadnienie 6b. Głoska [b]	
7	<i>Lody karmelowe z polewą czekoladową....</i> , czyli krótka historia głoski [l]		Lekcja 7. Lody karmelowe z polewą czekoladową
	Zagadnienie 7. Głoska [l]	Zagadnienie 7a. Głoska [л]	
		Zagadnienie 7b. Głoska [л']	
8	<i>Opowieści dziwnej treści....</i> , czyli krótka historia głosek [ś / ź / ć / ź]		Lekcja 8. Opowieści dziwnej treści
	Zagadnienie 8. Głoski [ś / ź / ć / ź]	Zagadnienie 8a. Głoski [з'], [c'], [дз'], [ц']	
		Zagadnienie 8b. Głoski [д], [т], [д'], [т']	
9	<i>Paczka tęczowych żelków....</i> , czyli krótka historia głosek [š / ž / č / ž]		Lekcja 9. Paczka tęczowych żelków
	Zagadnienie 9. Głoski [š / ž / č / ž]	Zagadnienie 9a. Głoski [ж], [ш], [дж], [ч]	
10	<i>Uwaga, kierownik!....</i> , czyli krótka historia głosek [k' / g' / x']		Lekcja 10. Uwaga, kierownik!
	Zagadnienie 10. Głoski [k' / g' / x']	Zagadnienie 10a. Głoski [г], [х], [г'], [к]	
11	<i>W głowie się nie mieści....</i> , czyli krótka historia głosek [p' / b' / m' / v' / f']		Lekcja 11. W głowie się nie mieści
	Zagadnienie 11. Głoski [p' / b' / m' / v' / f']	Zagadnienie 11a. Głoski [б], [в], [м], [п], [ф]	
12	<i>Przerwa na kawę....</i> , czyli krótka historia upodobnień		
	Zagadnienie 12. Upodobnienia	Zagadnienie 12. Upodobnienia	
13	<i>Idea europejskiego menu....</i> , czyli krótka historia zapożyczeń		
	Zagadnienie 13. Zapozyczenia	Zagadnienie 13. Zapozyczenia	

WSTĘP

Oddajemy do rąk czytelników kontrastywny podręcznik do nauczania wymowy, który na różne sposoby prezentuje polską kulturę (m.in. dzięki wykorzystaniu fragmentów literatury, piosenek, seriali, ale i przysłów, memów czy wskazówek grzecznościowych).

Tytuł publikacji, *KulFon. Kulturowa fonetyka (nie tylko) dla Ukraińców*, to wielowymiarowy żart językowy. Głoski języka polskiego warto reklamować jako przyjemne, zabawne czy ciekawe. Atrakcyjność przygotowanych materiałów tłumaczy też skojarzenie dźwiękowe [kul], związane z angielskim wyrazem *cool*. Jak jednak wyjaśnia WSJP *kulfon* to też „znak w formie litery, słowa lub rysunku, który został napisany lub narysowany krzywo i niestarannie”. A – jak wiadomo – początki uczenia się obcojęzycznej wymowy naznaczone są często niedoskonałościami (podobnie jak odręcznego zapisu, który w wybranym zakresie, dzięki integrowaniu podsystemów, także ćwiczony jest w podręczniku). Na końcu poszczególnych lekcji w podręczniku studenta znalazły się więc karty pracy, zatytułowane *Moje ulubione KulFony*, na których można notować wyrazy sprawiające na danym etapie szczególną trudność lub takie, na których studentom będzie najlepiej ćwiczyć wymowę. Jest to także miejsce na wszelkie inne niezbędne notatki. „Kulfon” Polakom kojarzyć się też będzie zapewne z bohaterem programów dla dzieci realizowanych przez TVP i jego wielkim, czerwonym nosem (to kolejne znaczenie tego słowa, które – co ciekawe – według WSJP pochodzi od ukraińskiego *kúlhan*). W końcu, wyróżniona w tytule cząstka *ul*, choć zapisana małą literą, jest nawiązaniem do międzynarodowej nazwy Uniwersytetu Łódzkiego: *Univeristy of Lodz*, czyli *alma mater* polskich autorek i autorów podręcznika.

Publikacja *KulFon. Kulturowa fonetyka (nie tylko) dla Ukraińców* składa się z dwóch części: podręcznika studenta i podręcznika lektora.

PODRĘCZNIK LEKTORA

Podręcznik kierowany jest przede wszystkim do lektorów języka polskiego jako obcego, zarówno Polaków, jak i Ukraińców. Naszym celem było przedstawienie aktualnej wiedzy z zakresu fonetyki współczesnego języka polskiego w sposób możliwie przystępny i czytelny. Uznaliśmy, że w literaturze przedmiotu treści fonetyczne nie zawsze są wyjaśniane prostym językiem, dlatego staraliśmy się maksymalnie ujednoczyć i uprościć opis. Brak synonimicznych konstrukcji czy pokrewnych terminów jest więc celowy, a niezbędną terminologię uzgodniono w obrębie trzech modułów: obu teoretycznych i logopedycznego. To, co można zobrazować, staraliśmy się także wspomóc graficznie (stąd zdjęcia układów warg i przekroje, zdjęcia gestów wspomagających nauczanie, filmiki instruktażowe oraz *Słowniczek*). Najważniejszym odbiorcą tej części jest lektor, który może potrzebować wiedzy merytorycznej. Teoretyczny materiał może on jednak podczas zajęć pokazać uczniom, którzy tego wymagają, a nawet zachęcić ich do samodzielnej lektury. Z tego też powodu opis został przygotowany możliwie najprostszym językiem (przy zachowaniu niezbędnej terminologii), by i uczeń poradził sobie z jego zrozumieniem (zapewne nie uczeń na poziomie A1, ale już taki na poziomie średnio zaawansowanym).

Podręcznik lektora składa się z trzech części.

Część I to teoretyczny opis wybranych zagadnień z zakresu współczesnego systemu fonetycznego języka polskiego, które przez Zespół zostały uznane za niezbędne w koncepcji metody kontrastywnej podczas nauczania wymowy Ukraińców. Opis został oparty na wybranych publikacjach z zakresu fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego (zob. Bibliografia).

Część II to teoretyczny opis wybranych zagadnień z zakresu współczesnego systemu fonetycznego języka ukraińskiego (w niezbędnym zakresie z uwzględnieniem języka rosyjskiego). Zagadnienia te

zostały przedstawione zgodnie z koncepcją przyjętą w części polskiej, na podstawie opracowań z zakresu ukraińskiej literatury fonetycznej i fonologicznej (zob. Bibliografia).

Część III to logopedyczny opis wybranych zagadnień, zawierający wskazówki dla lektora oraz zbiór ćwiczeń w podziale na techniki rozwijające słuch, artykulację oraz ćwiczenia integrujące słuchanie z mówieniem. Całość poprzedzona jest częścią zatytułowaną *Rozgrzewka*, która może być wykorzystana w każdym momencie pracy z uczniem lub samodzielnie przez uczącego się. Są to ćwiczenia służące usprawnieniu pracy warg oraz języka w zakresach istotnych dla opracowanych w publikacji głosek języka polskiego. Jest to propozycja ćwiczeń łatwych w wykonaniu bez specjalistycznej wiedzy logopedycznej. Celowo nie uwzględniono tu ćwiczeń oddechowych, ponieważ pilotaż wykazał, że te mogą sprawiać trudność nawet niektórym lektorom – tym, którzy nie mają wiedzy logopedycznej i nie są przygotowani do ich przeprowadzenia, co w efekcie mogłoby skutkować trudnościami uczących się w wywołaniu lub doskonaleniu nowych głosek. Z tego też powodu autorzy zdecydowali się na sugestię o ewentualnym kontakcie ze specjalistą w celu zdiagnozowania nasilonych trudności logopedycznych osób uczących się.

Z podręcznika lektora potencjalnie korzystać mogą samodzielnie studenci, jednak przede wszystkim został on przygotowany dla lektorów. To ich rolą jest podjęcie decyzji, które z zaproponowanych ćwiczeń warto wykorzystać, by np. uzyskać u ucznia głoskę, którą z podręcznikiem studenta można będzie dalej ćwiczyć i automatyzować. Pozostawiamy wybór i wychodzimy z założenia, że to lektor powinien dobierać ćwiczenia adekwatne do potrzeb i możliwości swoich uczniów.

Obie części teoretyczne: polska i ukraińska różnią się nie tylko wybranymi do opisu zagadnieniami, które są typowe dla konkretnego języka, lecz i szczegółowością ich opisu. Mając na uwadze cel podręcznika, podajemy opis wyłącznie tych dźwięków, które w naszej opinii wymagają szczególnej uwagi, a koncentrujemy się jedynie na podstawowych realizacjach poszczególnych fonemów, bez przy-

woływania wszystkich możliwych wariantów, gdyż znacznie utrudniłoby to przyswajanie materiału.

Część polska jest przeznaczona przede wszystkim dla lektorów ukraińskich, chcących poszerzyć swą wiedzę na temat systemu polszczyzny, którego uczą. Część ukraińska jest głównie dla polskich lektorów, którzy chcieliby pogłębić wiedzę o systemie języka swoich ukraińskich uczniów. Opis teoretyczny obu języków był niezbędny realizatorom projektu do rozpoczęcia prac nad praktyczną stroną podręcznika. Część teoretyczna w tłumaczeniu na język ukraiński znajduje się na stronie projektu w zakładce *Teoria – tłumaczenie na język ukraiński*: <https://www.polonistyka.uni.lodz.pl/kulfon>

Co istotne, ze względu na różnice w opisach zawartych w różnych publikacjach naukowych lub niedostatki potrzebnych omówień, Autorki tych części przeprowadziły szereg badań dotyczących m.in. układów warg podczas wymowy poszczególnych głosek czy linii intonacyjnych w pytaniach. Takie dodatkowe działania pozwoliły na merytoryczne doprecyzowanie treści w podręczniku. Szczegółowe opisy wyników badań będą publikowane w artykułach naukowych (zob. zakładka *Publikacje* na stronie projektu).

Wiodącą czcionką do zapisu treści w podręczniku jest bezszeryfowa czcionka Lato. Zapis fonetyczny zastosowano tylko tam, gdzie uznano to za niezbędne. W tabeli w części teoretycznej podaje się wersje w alfabecie międzynarodowym i sławistycznym, jednak pilotaż wśród lektorów i studentów ukraińskich wykazał, że znacznie łatwiejszy w odbiorze jest dla nich alfabet sławistyczny, na który się ostatecznie zdecydowano. Do zapisu polskich głosek wybrano polską wersję alfabetu sławistycznego, do zapisu głosek ukraińskich stosuje się typowy dla języka ukraińskiego zapis wykorzystujący cyrylicę. Podjęto próbę oddania głosek ukraińskich za pomocą sławistycznego alfabetu fonetycznego (polskiego), który bazuje na łacinie, jednak brakuje w nim wielu symboli mogących oddać bogactwo systemu języka ukraińskiego. Podjęto też próbę stosowania hybrydy: zapisywania alfabetem fonetycznym opartym na cyrylicy tylko tych głosek, których nie ma w systemie symboli stosowanym przez polski alfabet sławistyczny (czyli całość wyrazu

w SAF, wyjątkowa głoska ukraińska – cyrylicą, np. стіл – [st'il] / [st'il]). Taki zapis raził jednak polskich lektorów i okazał się wielokrotnie mylący dla samych uczących się – wiele głosek polskich i ukraińskich jest bardzo do siebie podobnych, a jednak są to inne dźwięki mowy. Różnice audytywne dla jednych nie są wyraźne, dla innych są jednak ogromne. Ostatecznie podjęto decyzję, że skoro nie korzysta się z alfabetu międzynarodowego, to z szacunku dla obu języków wymowa każdego z nich będzie odzwierciedlana tak, jak to przyjęte jest w językoznawstwie normatywnym każdego z tych języków. Decyzja została podjęta przez obie strony: Beneficjenta i Partnera projektu. Pilotaż wykazał, że to bliższe sercu rozwiązanie ułatwia pracę z podręcznikiem lektorom polskim, ukraińskim i samym studentom. Uwzględniono też inne różnice w opisach systemów obu języków, np. spółgłoski polskie wymienia się w podręczniku w kolejności bezdźwięczna, dźwięczna, np. [š / ž / č / ž], a ukraińskie: dźwięczna, bezdźwięczna, np. [ж / ш / дж / ч].

Zdjęcia układów warg wykonane zostały przez profesjonalnych mówców, logopedów, którzy wzorcowo realizują poszczególne głoski polskie lub ukraińskie. Zwiększona ich liczba przy trudnych głoskach sugeruje, że ze względu na różnice osobnicze układ warg, zgryz czy język uczących może się nieznacznie różnić od takiego, który jest pokazany na jednym wzorcowym zdjęciu. Dlatego też o ich wykonanie poproszono osoby o różnej budowie anatomicznej kompleksu ustno-twarzowego.

Inspirację do przygotowanych przekrojów głosek w obrębie języka polskiego stanowiły literatura przedmiotu oraz animacje zamieszczone na portalu Fonem.eu (<https://www.komlogo.pl/fonem>), zaś dla języka ukraińskiego skorzystano z publikacji *Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія* (Тоцька 1981). Wybrane pozycje zostały uznane za najbardziej aktualne i wiarygodne.

Mamy nadzieję, że nasza propozycja spodoba się zarówno lektorom, jak i uczącym się. Życzymy sukcesów w rozwijaniu kompetencji fonologicznej cudzoziemców.

Zespół KulFon

Nagrania dostępne są na stronie projektu:

- komplet do pobrania:
www.polonistyka.uni.lodz.pl/kulfon/wszystkie-nagrania
- w podziale na poszczególne części podręcznika:
<https://www.polonistyka.uni.lodz.pl/kulfon/nagrania>

Klucz i transkrypcja dostępne są na stronie projektu:

<https://www.polonistyka.uni.lodz.pl/kulfon/podrecznik>

SŁOWNICZEK

unosi się = idzie do góry

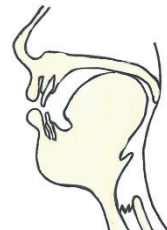
Np. język unosi się = idzie do góry, kiedy mówimy głoskę [i].

obniża się = idzie do dołu

Np. czubek języka obniża się = idzie do dołu, kiedy mówimy głoskę [u].

cofa się = idzie do tyłu

Np. tył języka cofa się = idzie do tyłu, kiedy mówimy głoskę [g].

wysuwa się do przodu
= idzie do przodu

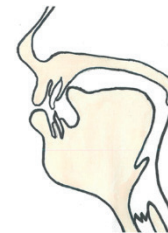
Np. czubek języka wysuwa się do przodu = idzie do przodu, do górnych dziąseł, kiedy mówimy głoskę [l].

szczelina
= wąska przestrzeń

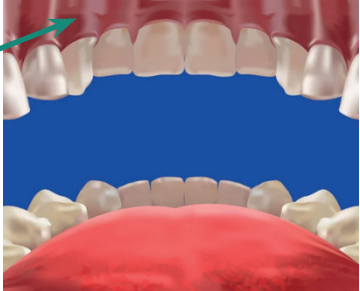
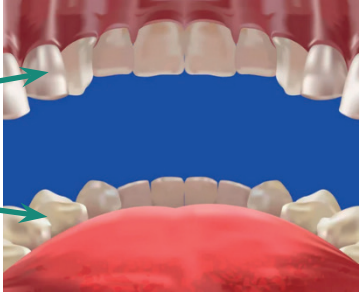

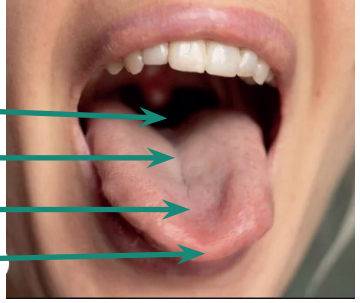
Np. kiedy mówimy głoskę [s], między językiem a podniebieniem twarde tworzy się szczelina.

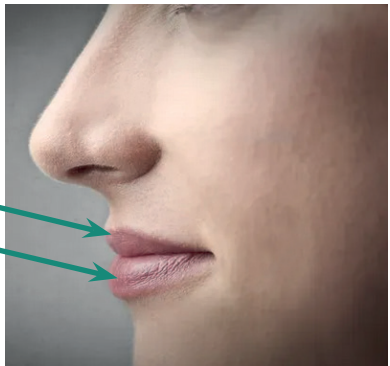
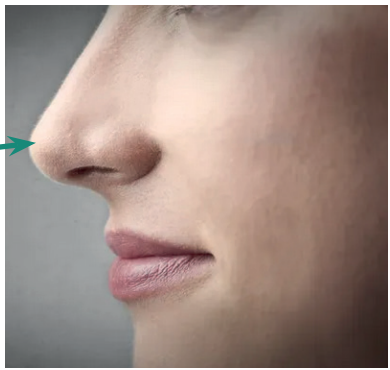

wygina się do tyłu

Np. kiedy mówimy głoskę [ʒ], czubek języka może wyginać się do tyłu, tak jakby chciał się cofnąć.

<p>głoska fazowa to dźwięk, który zmienia się podczas wymawiania, ma kilka etapów = faz</p>	 <p>Np. głoska [u]: najpierw zaokrąglamy wargi, a potem je rozluźniamy.</p>
<p>język jest wypukły = uwypukla się</p>	 <p>Np. kiedy mówimy głoskę [s], język robi się wypukły jak bańka z mydła.</p>
<p>język jest wklęsły</p>	 <p>Np. kiedy mówimy głoskę [ʃ], język robi się wklęsły jak soczewka kontaktowa do oczu.</p>
<p>język jest płaski</p>	 <p>Np. kiedy mówimy głoskę [v], język robi się płaski (prawie prosty).</p>

<p>górne dziąsła</p>	
<p>górne zęby dolne zęby</p>	
<p>szczeka żuchwa</p>	
<p>język tył języka środek języka przód języka czubek języka</p>	

<p>warga górna warga dolna</p> <p>warga dolna + warga górna = wargi (usta)</p>	
<p>nos</p>	
<p>fałdy głosowe</p> <p>– są w środku, kiedy drgają, głoska jest dźwięczna, a kiedy nie drgają, głoska jest bezdźwięczna</p>	

SŁOWNICZEK FILMOWY

napięte / luźne	Np. wargi są napięte, kiedy mówimy [o]. Porównaj struny gitary. TPL SŁ F1
napięte / luźne / rozciągnięte	Np. wargi są luźne, kiedy mówimy [y], a rozciągnięte, kiedy mówimy [i]. Porównaj gumę gimnastyczną. TPL SŁ F2
ulatywać	Np. powietrze ulatuje nosem, kiedy mówimy [m]. Porównaj balonik. TPL SŁ F3

Teoria – język polski

ALFABETY: POLSKI A UKRAIŃSKI

Porównaj alfabety polski i ukraiński

polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz	ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz
a	[a]	[a]	adres [adres]	а	[a]	[a]	адреса [адрéса]
				я	[a]	[a]	праця [пράц'а]
					[ja]	[ja]	м'язи [мйáзи]
e	[e]	[ɛ]	telefon [telefon]	е	[e]	[ɛ]	метр [мéтр]
				є	[e]	[ɛ]	синє [сін'е]
					[je]	[jɛ]	фієста [ф'ійéста]
o	[o]	[ɔ]	oko [oko]	о	[o]	[ɔ]	око [óко]
i	[i]	[i]	imię [im'ie]	і	[i]	[i]	ім'я [імйá]
				ї	[ji]	[ji]	їсти [йісти]
y	[y]	[ɨ]	dobry [dobry]				
				и	[и]	[ɪ]	добрий [дóбрий]
u = ó	[u]	[u]	uwaga [uvaga] ogórek [ogurek]	у	[y]	[u]	увага [увáга]
				ю	[y]	[u]	люблю [л'убл'ý]
					[ju]	[ju]	п'ю [пйу]
ą	[oũ]	[ɔũ]	książka [kšoũška]				
ę	[eũ]	[ɛũ]	język [jēũzyk]				

polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz	ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz
b	[b]	[b]	banan [<i>banan</i>]	б	[б]	[b]	банан [банán]
	[b´]	[bʲ]	biały [<i>b´iayy</i>] bilet [<i>b´ilet</i>]		[б´]	[bʲ]	білий [б´ілії] білет [б´ілет]
p	[p]	[p]	pan [<i>pan</i>]	п	[п]	[p]	пан [пан]
	[p´]	[pʲ]	piosenka [<i>p´iosenka</i>] pić [<i>p´ić</i>]		[п´]	[pʲ]	пісня [п´іс´н´а]
w	[v]	[v]	woda [<i>voda</i>]	в	[в]	[β], [v]	водá [водá]
	[v´]	[vʲ]	wiem [<i>v´iem</i>] Wisła [<i>v´isʷa</i>]		[в´]	[vʲ]	відпові́м [в´ідпо´в´ім] Вісла [в´ісла]
					[в̣]	[w]	вовк [воўк]
f	[f]	[f]	farba [<i>farba</i>]	ф	[ф]	[f]	фарба [фáрба]
	[f´]	[fʲ]	fiolet [<i>f´iolet</i>] firma [<i>f´irma</i>]		[ф´]	[fʲ]	фіолет [ф´іолét] фірма [ф´ірма]
m	[m]	[m]	mama [<i>mama</i>]	м	[м]	[m]	мама [ма́ма]
	[m´]	[mʲ]	miasto [<i>m´iasto</i>] miły [<i>m´iyy</i>]		[м´]	[mʲ]	місто [м´істо]
n	[n]	[n]	nowy [<i>novy</i>]	н	[н]	[n]	новий [нові́ї]
ń = ni	[ń]	[ɲ]	koń [<i>koń</i>] pani [<i>pańi</i>]		[н´]	[ɲʲ]	кінь [к´ін´] пані [пáн´і]
t	[t]	[t]	tak [<i>tak</i>]	т	[т]	[t]	так [так]
	[t´]	[tʲ]	tiara [<i>t´iara</i>] tik-tak [<i>t´iktak</i>]		[т´]	[tʲ]	тіара [т´іáра] тік-так [т´іктáк]

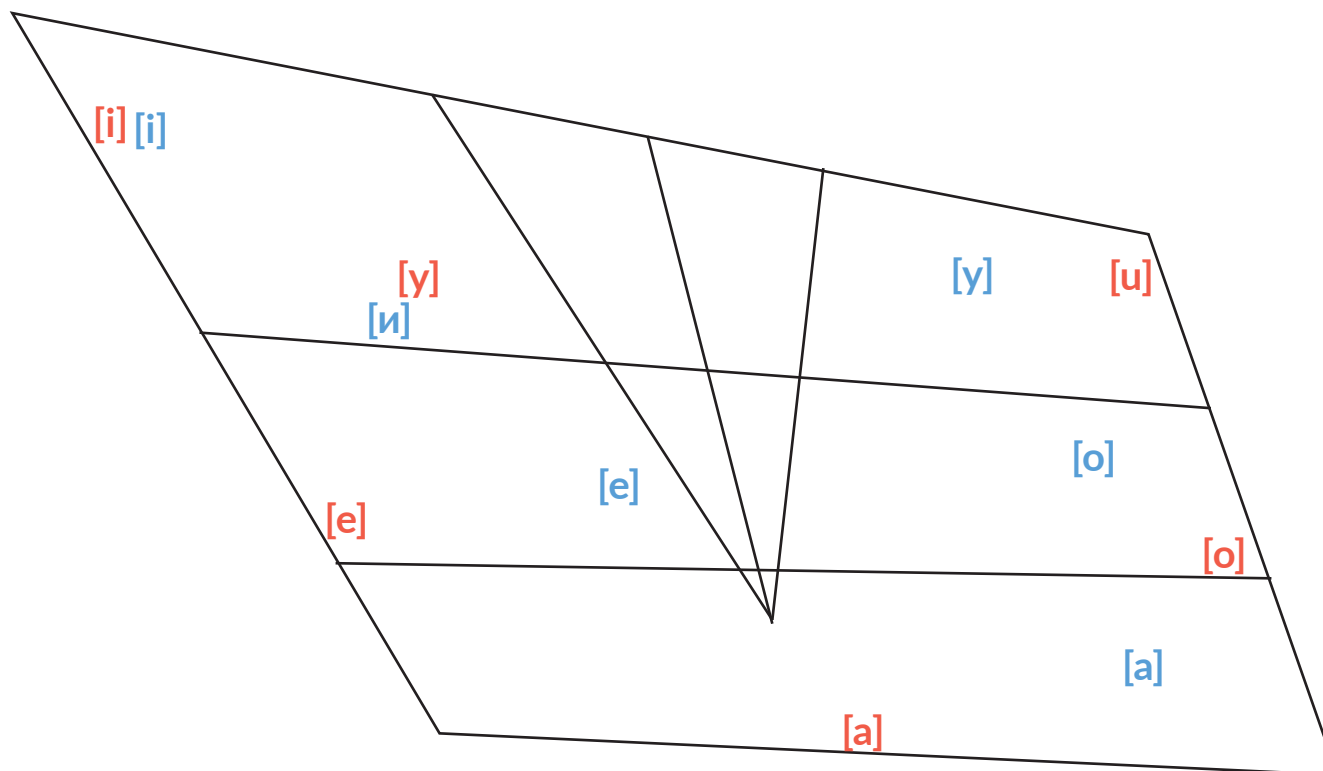
polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz	ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz
d	[d]	[d]	dom [dom]	Д	[Д]	[d]	динозавр [ди ^е ноз ^а ўр]
	[dʲ]	[dʲ]	diadem [dʲiadem] dinozaur [dʲinozaur]		[Дʲ]	[dʲ]	дім [дʲім] діадема [дʲіадéма]
k	[k]	[k]	kawa [kava]	К	[К]	[k]	кава [káва]
	[kʲ]	[c]	kiedy [kʲiedy] kino [kʲino]		[Кʲ]	[kʲ]	кіно [кʲіно́]
g	[g]	[g]	grupa [grupa]	Г	[Г]	[g]	ґава [гáва]
	[gʲ]	[ɟ]	Giewont [gʲievont] gitara [gʲitara]		[Гʲ]	[gʲ]	Вергілій [ве ^р ґі ^л і ^ї]
				Г	[Г]	[h]	група [грúпа]
					[Гʲ]	[hʲ]	гітара [гʲітáра]
ch = h	[χ]	[x]	herbata [χerbata] chleb [χlep]	Х	[Х]	[x]	хліб [хл'іб]
	[χʲ]	[ç]	hiena [χʲiena] hit [χʲit]		[Хʲ]	[χʲ]	хіт [х'іт]
z	[z]	[z]	zero [zero]	З	[З]	[z]	зеро [зе ^р о́]
	[zʲ]	[zʲ]	Zanzibar [zanzʲibar]		[Зʲ]	[zʲ]	Занзібар [занз'іба́р]
s	[s]	[s]	sok [sok]	С	[С]	[s]	сигма [сі́гма]
	[sʲ]	[sʲ]	sigma [sʲigma]		[Сʲ]	[sʲ]	сік [с'ік]
c	[c]	[t͡s]	co [co]	Ц	[Ц]	[t͡s]	це [це]
	[cʲ]	[t͡sʲ]	racja [racʲia]		[Цʲ]	[t͡sʲ]	рація [ра́ц'ія]

polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz	ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz
dz	[ʒ]	[d͡z]	bardzo [barʒo]	ДЗ	[d͡z]	[d͡z]	дзвеніти [д͡звє"н'іти]
	[ʒ']	[d͡z']	jedz imbir [jɛz' imb'ir]		[d͡z']	[d͡z']	дзьоб [д͡з'об]
ź = zi	[ʒ]	[ʒ]	źle [źle] zima [zima]				
ś = si	[ɕ]	[ɕ]	coś [coś] silny [silny]				
ć = ci	[ɕ]	[tɕ]	być [być] cicho [ciχo]				
dź = dzi	[ʒ]	[d͡ʒ]	dźwięk [ʒv'ieŋk] dzisiaj [ʒisai]				
sz	[ʂ]	[ɕ]	szynka [šynka]	Ш	[ш]	[ʃ]	шинка [шінка]
	[ʂ']	[ɕ']	szysza [š'iša]		[ш']	[ʃ']	шість [ш'іс'т']
rz = ż	[ʒ]	[ʒ]	żona [żona] rzeka [żeka]	Ж	[ж]	[ʒ]	жаба [жаба]
	[ʒ']	[ʒ']	żigolak [ʒ'igolak]		[ж']	[ʒ']	жінка [ж'інка]
cz	[ɕ]	[tɕ]	czekolada [čekolada]	Ч	[ч]	[tɕ]	чайник [чайнік]
	[ɕ']	[tɕ']	chipsy (czipsy) [č'ipsy]		[ч']	[tɕ']	обличчя [обліч':a]
dż	[ʒ]	[d͡ʒ]	dżem [żem]	ДЖ	[d͡ʒ]	[d͡ʒ]	джем [д͡жем]
	[ʒ']	[d͡ʒ']	dżinsy [ż'insy]		[d͡ʒ']	[d͡ʒ']	бджілка [бд͡ж'ілка]
r	[r]	[r]	rok [rok]	Р	[p]	[r]	рикша [рікша]
	[r']	[r']	riksza [r'ikša]		[p']	[r']	рік [p'ік]

polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz	ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz
				л	[л]	[l]	лампа [лáмпa] лист [лист]
					[л']	[l']	ліана [л'іана]
l	[l]	[l]	lampa [lampa]				
	[l']	[l']	list [l'ist] liana [l'iana]				
ł	[ɯ]	[w]	Łódź [ɯuc']	zob. в [ÿ]			
	[ɯ']	[ɯ]	weekend [ɯ'ikent]				
j	[j]	[j]	ja [ja]	й	[й]	[j]	йод [йод]
					[й']	[j']	білий [б'ілій]

Alfabety: polski i ukraiński (głoski i wyrazy)

Porównaj polskie i ukraińskie samogłoski

Na podstawie: Wiśniewski M., *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, 2007, s. 70; Тоцька Н.І., *Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоенія, графіка, орфографія*, Кіjów, 1981.

Porównaj polskie i ukraińskie niesamogłoski

Spółgłoski	dwuwargowe (губо-губні)		wargowo-zębowe (губо-зубні)		zazębowe (передньоязи- кові)		zadziąstowe (передньоязи- кові)		środkowojęzykowe (середньоязикові)		tylnojęzykowe (задньоязикові)		gardłowe (глотковий)	
	tw. (ТВ.)	zmięk. (напівпо- м'якш.)	tw. (ТВ.)	zmięk. (напівпо- м'якш.)	tw. (ТВ.)	zmięk. (пом'якш.)	tw. (ТВ.)	zmięk. (пом'якш.)	prepa- talne	postpa- latalne	tw. (ТВ.)	zmięk. (пом'якш.)	tw. (ТВ.)	zmięk. (пом'якш.)
									miękkie (м'які)					
zwarte (зімкнені)	<i>p</i> П <i>b</i> Б	<i>p'</i> П' <i>b'</i> Б'			<i>t</i> Т <i>d</i> Д	<i>t'</i> Т' <i>d'</i> Д'	<i>ʈ</i> ʈ <i>ɖ</i> ɖ			<i>k'</i> к' <i>g'</i> г'	<i>k</i> К <i>g</i> Г	<i>к'</i> <i>г'</i>		
zwarto- -szczelinowe (африкати)					<i>c</i> Ц <i>ʒ</i> ДЗ Ч <i>ɟ</i> Ж	<i>c'</i> Ц' <i>ʒ'</i> ДЗ' Ч' <i>ɟ'</i> Ж'	<i>č</i> č <i>ʒ</i> ʒ	<i>č'</i> č' <i>ʒ'</i> ʒ'	<i>ć</i> ć <i>ź</i> ź					
szczelinowe (щілинні)	<i>v</i> В	<i>v'</i> В'	<i>f</i> Ф <i>v</i> В	<i>f'</i> Ф' <i>v'</i> В'	<i>s</i> С <i>z</i> З Ш Ж	<i>s'</i> С' <i>z'</i> З' Ш' Ж'	<i>š</i> š <i>ž</i> ž	<i>š'</i> š' <i>ž'</i> ž'	<i>ś</i> ś <i>ź</i> ź	<i>ʃ</i> ʃ <i>ʒ</i> ʒ	<i>χ</i> Х <i>γ</i> γ	<i>х'</i> <i>г'</i>	Г	Г'
rótotwarte nosowe (носові)	<i>m</i> М	<i>m'</i> М'			<i>n</i> Н	<i>n'</i> Н'	<i>ɳ</i>		<i>ɲ</i>		<i>ɳ</i>	<i>ɳ'</i>		
rótotwarte drżące (дрижачі)					<i>r</i>	<i>r'</i>	<i>r</i>	<i>r'</i>						
rótotwarte boczne (бокові)					<i>l</i>	<i>l'</i>	<i>l</i>	<i>l'</i>						
rótsamo- głoskowe									<i>ĩ</i> й		<i>ı̣</i>	<i>ı̣'</i>		
rótsamo- głoskowe nosowe									<i>ĩ̃</i>		<i>ı̃</i>			

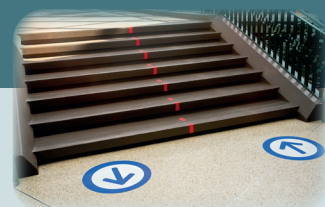
Na podstawie: Wiśniewski M., *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, 2007; <https://www.komlogo.pl/fonem>; Тоцька Н.І., *Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоенія, графіка, орфографія*, Київ, 1981.

ZAGADNIENIE 1

Jedziesz w górę czy w dół?..., czyli krótka historia intonacji

Intonacja (melodia zdania)

PODSTAWY

W języku polskim rozróżniamy dwa główne typy intonacji:

- intonację wznoszącą – zwykle w pytaniach,
- intonację opadającą – zwykle w twierdzeniach.

twierdzenie – zwykle zdanie, które o czymś informuje

Rada: sprawdź, jaki to typ zdania.

INTONACJA W JĘZYKU POLSKIM

Intonacja to „melodia” zdania. Kiedy wypowiadamy zdanie, możemy zmieniać wysokość głosu (linię intonacyjną). Nasz głos może „iść do góry”, „iść na dół” albo „iść prosto”.

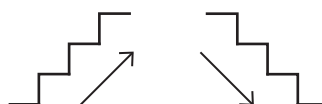
Kiedy głos „idzie do góry”, to intonacja jest wznosząca (antykadencja).

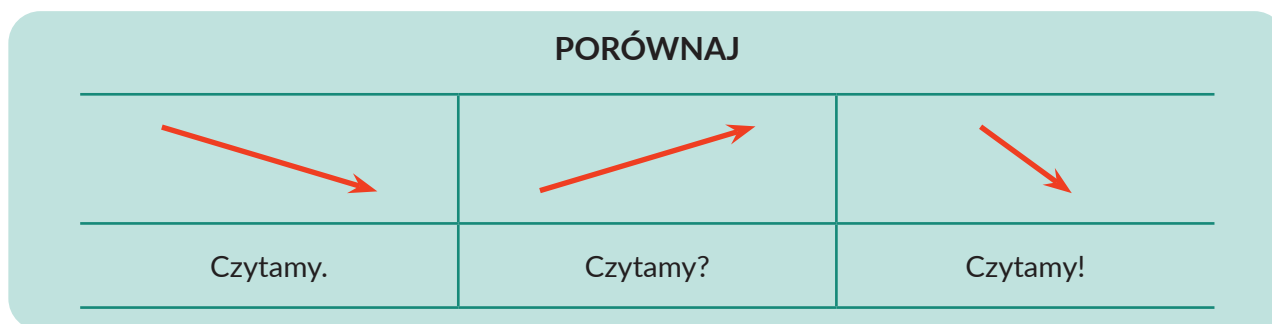

Kiedy głos „idzie na dół”, to intonacja jest opadająca (kadencja).

W tym samym zdaniu głos może iść do góry, a potem na dół. Wtedy mamy intonację wznosząco-opadającą.

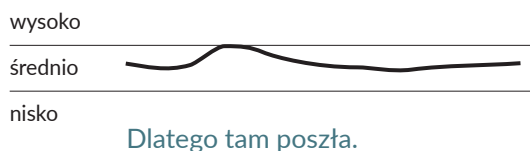
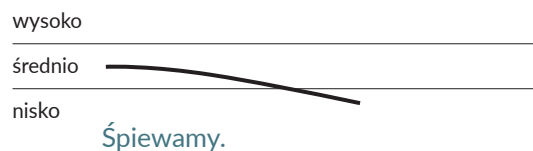
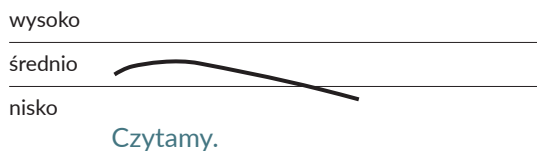
Istnieją zasady, które pomagają nam za pomocą wysokości głosu wyrazić nasze intencje – inaczej wypowiemy pytanie, inaczej rozkaz, inaczej prześlemy informację. To bardzo ważne, żeby w odpowiedni sposób przekazać komunikat.

UWAGA!

Intonacja zawsze zależy od emocji, nastroju i intencji mówiącego. Te elementy mogą wpłynąć na przebieg linii intonacyjnej.

ZDANIA OZNAJMUJĄCE (TWIERDZENIA) – zwykle na końcu mają kropkę (.)

Zdanie oznajmujące (bez emocji) ma intonację wznosząco-opadającą (linia góra-dół) lub monotonna: średnia wysokość tonu opada nisko na koniec zdania, np.: **TPL ZAG1 N1**

W podręczniku studenta umownie przyjmujemy więc linie¹:

wznosząco-opadającą: oraz opadającą: .

¹ Proponowane w podręczniku linie intonacyjne są uproszczone i orientacyjne, mają charakter pedagogiczny, przez co wygodne są do naśladowania (np. dłonią). Ich kształty zostały sprawdzone w trakcie pilotażu z lektorami oraz uczącymi się języka polskiego jako obcego studentami z Ukrainy i okazały się skuteczne metodycznie.

W zdaniach oznajmujących wyrażających ironię intonacja od poziomu średniego przechodzi do poziomu wysokiego (linia w górę), np. *Serio.* TPL ZAG1 N2

W wypowiedzeniach oznajmujących, w których ukryte są dodatkowe treści, niewynikające bezpośrednio ze znaczenia zdania, w sylabie akcentowanej ostatniego wyrazu występuje duży spadek wysokości lub intonacja opadająco-rosnąca, np. *Idziemy do kina.* TPL ZAG1 N3

ZDANIA ROZKAZUJĄCE – na końcu mają wykrzyknik (!) lub kropkę (.)

Są to zdania krótsze i szybsze od oznajmujących, ale często o podobnej intonacji. W zdaniach rozkazujących występuje intonacja opadająca (linia w dół). TPL ZAG1 N4

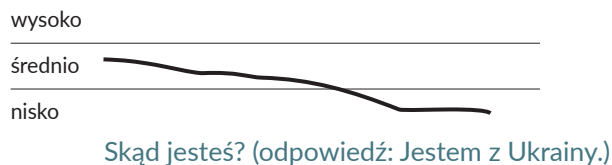
Czasownik w trybie rozkazującym, jeśli znajduje się na początku zdania, jest akcentowany, np. *Chodź tu!* TPL ZAG1 N5

W podręczniku studenta umownie przyjmujemy więc linię: \ .

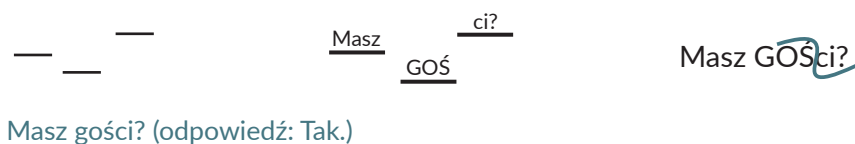
ZDANIA PYTAJĄCE – na końcu mają znak zapytania (?)

Intonacja pytań w języku polskim zależy od ich typu. Najczęściej wymienia się:

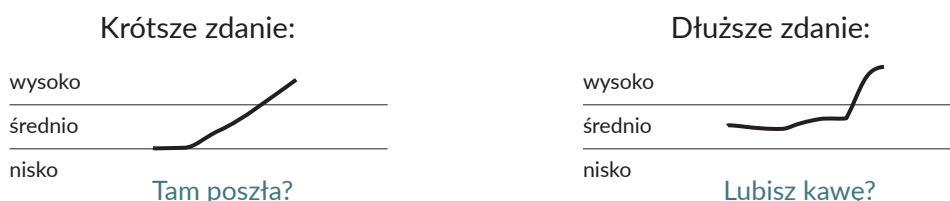
- **pytania o uzupełnienie** (wymagają odpowiedzi innej niż tak/nie, zwykle dłuższej) – mają intonację opadającą: TPL ZAG1 N6

- **pytania o rozstrzygnięcie** (wymagają odpowiedzi tak/nie) – mają intonację rosnącą w ostatniej poakcentowej sylabie, która jest wyższa od wcześniejszej sylaby akcentowanej: TPL ZAG1 N7

Pytania bez słowa pytajnego (świadczącego o tym, że to pytanie) mają intonację wyraźnie wznoszącą (linia w górę). TPL ZAG1 N8

Pytania ze słowem pytajnym na początku (lub innym elementem świadczącym o tym, że to pytanie), mogą mieć intonację opadającą (linia w dół) lub trochę wznoszącą, płynnie, nie skokowo, na ostatnim tonie (linia lekko w górę). **TPL ZAG1 N9**

W pytaniach z pytajnikiem, szczególnie „czy”, też można podnieść intonację. To podkreśla, że zadajemy pytanie, wykazujemy tak zainteresowanie, sugerujemy dopytywanie. **TPL ZAG1 N10**

Pytanie o alternatywę (wybór z dwóch odpowiedzi): intonacja wzrasta na wyrazie, który jest pierwszą opcją do wyboru, potem opada, ewentualnie na końcu znowu lekko może się podnieść. **TPL ZAG1 N11**

W podręczniku studenta umownie przyjmujemy więc linie:

wznoszącą się na końcu (delikatnie lub krótko): , wznoszącą się na końcu (intensywnie lub długo): oraz opadającą: .

POLSKI A UKRAIŃSKI

Dla języka ukraińskiego charakterystyczny jest końcowy spadek tonu zarówno w zdaniach oznajmujących, rozkazujących, jak i pytających, a intonacja wznosząca sugeruje niepewność lub pytanie.

Języki różni przede wszystkim uzależnienie linii intonacyjnej od akcentu logicznego w zdaniu ukraińskim. Jeśli akcent logiczny jest na początku zdania, to intonacja opada. Jeśli akcent logiczny jest w środku zdania, to obserwuje się intonację wznosząco-opadającą. Jeśli zaś akcent logiczny jest na końcu zdania, to intonacja jest wznosząca.

Porównaj: TPL ZAG1 N12

- **Bu** *ïcme* *бору?* (intonacja opadająca)
- *Bu* **ïcme** *бору?* (intonacja wznosząco-opadająca)
- *Bu* *ïcme* **бору?** (intonacja wznosząca)

Jest to szczególnie ważne w przypadku pytań, ponieważ w języku polskim akcent logiczny nie zmienia charakteru linii.

Porównaj: TPL ZAG1 N13

- **Ty** *jesz* *barszcz?* (intonacja wznosząca)
- *Ty* **jesz** *barszcz?* (intonacja wznosząca)
- *Ty* *jesz* **barszcz?** (intonacja wznosząca)

Intonacja wznosząca albo opadająca w pytaniach zależy od typu pytania (o uzupełnienie / o rozstrzygnięcie) lub elementów w zdaniu, które sugerują, że jest to pytanie (np. pytańników typu Czy). Gdy nie ma takich środków, intonacja jest zwykle wznosząca (by odróżnić pytanie od twierdzenia i rozkazu).

Porównaj: TPL ZAG1 N14

Ty *jesz* *barszcz.*

Ty *jesz* **barszcz!**

Ty *jesz* *barszcz?*

W obu językach dodatkowe zmiany wynikają z intencji nadawcy lub jego emocji.

ZAGADNIENIE 2

Nogi tupią tup, tup, tup..., czyli krótka historia akcentu

ZAGADNIENIE 2a. Akcent wyrazowy

Akcent wyrazowy (przycisk)

PODSTAWY

Akcent wyrazowy to wyróżnienie fragmentu wyrazu (sylaby) za pomocą głosu. Taką sylabę nazywa się sylabą akcentowaną. Wyróżnienie polega na tym, że konkretną sylabę wyrazu mówimy trochę:

- głośniej,
- wyżej,
- dłużej.

Rada: sprawdź, jaki to wyraz.

Akcent nazywa się przyciskowym lub dynamicznym, ponieważ za pomocą głosu przyciskamy jakąś sylabę: wymawiamy ją głośniej, wyżej, dłużej. Czasami wszystkie trzy cechy występują jednocześnie, czasami któraś z cech jest pomijana. Zwykle najważniejsze jest głośniejsze wymówienie sylaby, a najmniej ważna jest jej długość.

Sylaby, które nie są akcentowane, wymawiamy normalnie (trochę ciszej, czasem szybciej lub mniej wyraźnie niż te, które są akcentowane). Czasem w mowie szybkiej, spontanicznej są one redukowane, ale ogólna zasada jest taka, że mówimy je wyraźnie: nie skracamy ich, nie redukujemy ich. TPL ZAG2a N1

MAma, goTOwać, nieBIEski

W wyrazach, które mają więcej niż trzy sylaby, pojawia się akcent poboczny (często trochę słabszy od akcentu głównego). Pada on zwykle na pierwszą sylabę wyrazu, np.

KOloROwy

JĘzykoZNAwstwo

Akcent jest ważną cechą polskich wyrazów, ponieważ pomaga sygnalizować, gdzie jeden wyraz się kończy, a drugi zaczyna, np. (Mama idzie) po SÓL - POsól (zupę), (Kupiłam materiał) na STRÓJ - (Mama ma dobry) NAstrój. W zapisie odróżniają słowa pomagają wielkie i małe litery czy znaki interpunkcyjne. Podczas słuchania taką funkcję pełni akcent, porównaj: TPL ZAG2a N2

MamnaimięOla. - Mam na imię Ola.

[mamnaim 'ieola] - MAM na imię Ola.

AKCENT GŁÓWNY

AKCENT POBOCZNY

Przy wymowie długich wyrazów akcentowanie co drugiej sylaby ułatwia wymowę. Porównaj sposoby zapisu popularnego łańcucha językowego: **TPL ZAG2a N3**

Wyindywidualizować się* z rozentuzjasmowanego tłumy.

WYINdyWIduAliZOwać się Z ROZenTUzjaZMOwaNEgo TŁUmu.

wyINdy

WIdu

Ali

ZOwać się

ZROZen

TUzja

ZMOwa

NEgo

TŁUmu.

* Forma wyindywidualizować się jest jedynie potencjalna, ale ciekawa pod względem fonetycznym i utrwalana tym popularnym łańcuchem językowym.

AKCENT STANDARDOWY

Standardowo w języku polskim akcentuje się (przyciska się) **drugą sylabę od końca** wyrazu, np.:

druga sylaba od końca
= przedostatnia

MAma		DUży		CZYtać	
MA	ma	DU	ży	CZY	tać
2. sylaba	1. sylaba	2. sylaba	1. sylaba	2. sylaba	1. sylaba

koCHAmy			nieBIEski		
ko	CHA	my	nie	BIE	ski
3. sylaba	2. sylaba	1. sylaba	3. sylaba	2. sylaba	1. sylaba

TPL ZAG2a N4

	Lp.	Lm.
M.	MAma	MAmy
D.	MAmy	MAM
C.	MAMie	MAMom
B.	MAMę	MAMy
N.	MAMą	maMAMi
Ms.	MAMie	MAMach
W.	MAMo!	MAMy!

	Lp.	Lm.
1 os.	KOcham	koCHAmy
2 os.	KOchasz	koCHAcie
3 os.	KOcha	koCHAją

ZAG2a N5

Akcent standardowy nie jest zaznaczany ani w piśmie odręcznym, ani w druku, bo jest dość regularny. W słownikach akcent zaznacza się tylko wtedy, gdy nie jest typowy, np. **TPL ZAG2a N6**

biBLIOteka vs. BibliOTEka

Akcent polski uważany jest za umiarkowanie stały, ponieważ większość wyrazów akcentuje się na przedostatnią sylabę. Zdarzają się jednak wyrazy, które trzeba lub można zaakcentować inaczej.

ODSTĘPSTWA OD STANDARDOWEGO AKCENTU

Zwykle akcent w języku polskim nie wpływa na znaczenie, czyli zmiana miejsca akcentu w wyrazie nie powoduje zmiany znaczenia, np. pary **POszliście vs. PoSZLIście**, **biBLIOteka vs. BibliOTEka** znaczą to samo. Jednak miejsce akcentu może sygnalizować np. poziom wykształcenia osoby, która mówi. O odstępstwach od standardowego akcentu pamiętają zwykle osoby wykształcone i dbające o polszczyznę. Akcent nieregularny jest też typowy w sytuacjach oficjalnych. W mowie codziennej większość Polaków akcentuje niemal wszystkie wyrazy na drugą sylabę od końca.

Porównaj: **TPL ZAG2a N7**

RObić	RObił	roBIła	roBliście / robiLIście
PIsać	PIsał	piSAło	piSAłyście / pisaŁYście
MÓwić	MÓwił	móWIła	móWiliśmy / mówiLIśmy
PŁYwać	PŁYwał	płyWAło	płyWAłyśmy / pływaŁYśmy

Zdarzają się pojedyncze pary wyrazów, w których różnica akcentu, to różnica znaczenia, np. **ERka** (pogotowie) – **erKA** (Rada Krajowa).

Odstępstwa od standardowego akcentu dotyczą różnych kategorii. Do najważniejszych i najczęstszych należy akcent na trzecią sylabę od końca.

Akcent na trzecią sylabę od końca występuje m.in. w: **TPL ZAG2a N8**

- a. zapożyczeniach z języka łacińskiego i greckiego zakończonych na -yka/-ika, np. **mateMATyka**, **MUzyka**, **foNETyka**; ale wyrazy rodzime i imiona wymawiamy z akcentem standardowym, np. **bijaTYka**, **WeroNIka**.
- b. formach 1. i 2. osoby liczby mnogiej czasowników w czasie przeszłym, np. **choDZIliemy**, **pracoWAłyście**;
- c. formach 1., 2. i 3. osoby liczby pojedynczej i 3. osoby liczby mnogiej trybu przypuszczającego, np. **choDZIłabym**, **choDZIłabyś**, **choDZIłaby**, **choDZiliby**, **choDZIłyby**;
- d. liczebnikach z częstkami -kroć, -sta, -set (oprócz narzędnika), np. **CZTErysta**, **Osiemset**, **TYsiąckroć**;
- e. wybranych rzeczownikach obcego pochodzenia, np. **uniWERSytet** oraz rodzimych, np. **oKOlica** (choć dzisiaj częstszy jest akcent **okoLIca**).

Akcent na czwartą sylabę od końca występuje w formach 1. i 2. osoby liczby mnogiej trybu przypuszczającego, np. choDZIlIbyście, choDZIłybyśmy, WZIEłybyście, napiSAIbyśmy.

Akcent na ostatnią sylabę w wyrazie (oksytoniczny) występuje w:

- a. wyrazach zapożyczonych z języka francuskiego, np. meNU, juRY;
- b. skrótowcach literowych typu: PKS (pekaES), ONZ (oenZET);
- c. wyrażeniach z cząstkami eks-, arcy-, anty-, wice- dodanymi do wyrazów jednosylabowych, np. arcyMISTRZ, eksMAŻ.

W mowie codziennej powszechne jest dziś akcentowanie niemal wszystkich wyrazów na drugą sylabę od końca, ale oceniane jest to często jako potoczne lub niestaranne. Taka sytuacja dotyczy zwykle akcentowania zapożyczeń, czasowników w czasie przeszłym i liczebników, rzadziej czasowników w trybie przypuszczającym. Warto podkreślać, że jeżeli ktoś chce mówić po polsku oficjalnie lub starannie, to powinien przestrzegać reguł akcentowania na trzecią i czwartą sylabę od końca, a także na sylabę ostatnią. Trzeba jednak dodać, że wielu Polaków o tych zmianach nie pamięta, więc w mowie codziennej akcent na drugą sylabę od końca jest dość regularny i rozpowszechniony. Jedną z reguł mocno przestrzeganych przez Polaków są formy 1., 2. i 3. osoby liczby pojedynczej i 3. osoby liczby mnogiej trybu przypuszczającego – tu zwykle każdy Polak zaakcentuje trzecią sylabę od końca.

W języku polskim są też wyrazy, które nie są akcentowane – to **klityki**. Są dwa typy takich wyrazów:

1. proklityki – wyrazy nieposiadające akcentu, łączące się z wyrazem, który jest po nich, np.

- a. wyrażenia przyimkowe: przed DOMem, za LAssem, bez SEra;
- b. „nie” z czasownikami dłuższymi niż jedna sylaba: nie BĘdq, nie ZRObię (ale: NIE chcę, NIE idź!),
- c. spójniki: albo MATka, więc KOchaj. TPL ZAG2a N9

2. enklityki – wyrazy nieposiadające akcentu, łączące się z wyrazem, który jest przed nimi:

- a. jednosylabowe zaimki osobowe, np. DALi mu, KOchał ją, MÓwi mu, czeSAła go;
- b. zaimek „się”: BALi się, CZEszę się. TPL ZAG2a N10

Akcent w wyrazie nie zmienia miejsca, nawet jeśli pojawia się klityka. Porównaj: SEra – bez SEra, BĘdq – nie BĘdq, MATka – albo MATka; KOchał – KOchał ją, CZEszę (kogoś) – CZEszę się. TPL ZAG2a N11

Zasady:

1. Jeżeli obok siebie stoją dwa takie wyrazy, to traktuje się je jak jeden wyraz z akcentem na drugą sylabę od końca, np. DO mnie. Zwykle to jednosylabowy przyimek + jednosylabowy zaimek.
2. W połączeniach jednosylabowy przyimek + jednosylabowy rzeczownik akcentuje się rzeczownik, np. Poszła za DOM. Odstępstwa od tej zasady zdarzają się w wyrażeniach sfrzeologizowanych (czyli utrwalonych), porównaj:

Idę na MSZĘ. – fraz. Dał NA mszę. (ofiara pieniężna)

TPL ZAG2a N12

Czekał na GŁOS. – fraz. Czytał NA głos. (czytać głośno)

FUNKCJE AKCENTU WYRAZOWEGO

1. Delimitacja, czyli informacja o granicach wyrazów

Akcentowana jest zwykle druga sylaba od końca. To jest bardzo regularne, dlatego pomaga odróżniać ze słuchu wyrazy w tekście: każda sylaba po tej, która jest akcentowana, to ostatnia sylaba w wyrazie, np.

MAma kuPIła MLEko. 3 wyrazy, 3 akcenty

Porównaj: TPL ZAG2a N13

IKRA odPŁYwa. / Ikra odPŁYwa.

DaLEki. / DA LEki.

2. Sygnalizacja liczby wyrazów w wypowiedzi

Czasem wyrazy mają lub mogą mieć inny akcent niż standardowy. Są też wyrazy, które nie mają akcentu. Wtedy nie wiemy, gdzie się kończą i zaczynają wyrazy, ale na podstawie liczby akcentów wiemy, ile jest wyrazów akcentowanych w wypowiedzi. Czasem jest więcej akcentów niż wyrazów, bo w długich wyrazach pojawia się akcent poboczny.

Posłuchaj i porównaj: TPL ZAG2a N14

POszliście do BliBliTEki? 3 wyrazy, 3 akcenty, 2 wyrazy akcentowane

POszliście do biBliOTEki? 3 wyrazy, 2 akcenty, 2 wyrazy akcentowane

PoSZLIście do BliBliTEki? 3 wyrazy, 3 akcenty, 2 wyrazy akcentowane

PoSZLIście do biBliOTEki? 3 wyrazy, 2 akcenty, 2 wyrazy akcentowane

3. Dynamizacja wypowiedzi

Na dynamizowanie wypowiedzi wpływa to, że możemy czasami różnie zaakcentować jeden wyraz, w długich wyrazach pojawia się akcent poboczny, a niektóre wyrazy nie mają akcentu. Nasze wypowiedzi są dzięki temu ciekawsze, podkreślamy ważne dla nas fragmenty, czasem ujednocimy wypowiedź, by łatwiej było nas zrozumieć lub zmieniamy rytm, żeby wypowiedź uatrakcyjnić (zob. też akcent zdaniowy).

4. Rytmizacja wypowiedzi

Dzięki temu, że zwykle akcentuje się drugą sylabę od końca, wypowiedzi są rytmiczne. Polskiego akcentu standardowego można się uczyć: klaszcząc, tupiąc, wybijając rytm. Porównaj rytmiczność w wierszu *Wpadła gruszka do fartuszka*:

„WPAdła GRUszka DO farTUszka,
A za GRUszką DWA jaBŁUszka,
LECZ śliWEczka WPAŚĆ nie CHCIAła,
BO śliWEczka NIEdojRZAła”.

POLSKI A UKRAIŃSKI

Sposób akcentowania

W języku polskim akcent wyrazowy ma charakter dynamiczny (przyciskowy), przy czym zwiększenie głośności uznaje się za cechę podstawową, a zmianę tonu i wydłużenie sylaby za dodatkowe (zależy to np. od typu wyrazu). W języku ukraińskim akcent jest dynamiczny, z wyraźnym tonem melodycznym, czyli akcentowana sylaba jest dłuższa od pozostałych i wyróżnia się podwyższeniem lub obniżeniem tonu głosu.

Te różnice między językami często nie są zauważalne dla nieprzeszkolonego ucha, bywa jednak, że różnicowanie tonów na sylabach akcentowanych przez osoby ukraińskojęzyczne mówiące po polsku jest silne. Zwykle słychać lepiej, gdy opuszczają tony, ponieważ jest to bardziej zaskakująca różnica dla polskiego ucha. Warto pracować więc nad zwiększaniem głośności sylaby i wykorzystywaniem wszystkich trzech sposobów akcentowania wyrazów.

Miejsce akcentu

Standardowy akcent polski pada na drugą sylabę od końca w każdym wyrazie akcentowanym. Istnieją od tej zasady wyjątki, lecz w wielu kontekstach nie są na co dzień przez Polaków przestrzegane i z reguły nie wpływa to na rozumienie (por. staranny akcent na trzecią sylabę od końca np. w wybranych formach czasu przeszłego). Akcent w języku ukraińskim jest swobodny (może padać na dowolną sylabę) i ruchomy (w różnych formach tego samego wyrazu może padać na inną sylabę, np. zmienia miejsce podczas odmiany przez przypadki). Miejsce akcentu wpływa często na znaczenie, por.: **TUKR ZAG2a N5**

- піділ (podział) – поділ (nizina),
- атлас (zbiór map) – атлас (tkanina).

Na początku nauki kłopot stanowią te wyrazy, które w obu językach są podobne, lecz akcent w nich przypada na inną sylabę, por. czasowniki w trybie rozkazującym: pl. TRZYmaj – ukr. тримаЙ, pl. BIEGnij – ukr. біжи, przymiotniki: pl. NOWy – ukr. новий, pl. MŁOdy – ukr. молодий; liczebniki od 50 do 80: pl. pięćDZIEsiąt - п'ятдесяТ, pl. siedemDZIEsiąt - сімдесяТ, pl. osiemDZIEsiąt – ukr. вісімдесяТ.

Na melodyjność języka ukraińskiego wpływa też częsty akcent poboczny, który pojawia się co drugą lub trzecią sylabę od głównego akcentu, zazwyczaj na początku lub na końcu słowa: виХОвувати, Університет. W języku polskim występuje on zazwyczaj na sylabie początkowej, zwykle jest też tylko jeden w wyrazie, np. WYchoWYwać, UniWERSytet / UniwerSYtet. Nie jest on też obowiązkowy i często jest słabszy od akcentu głównego.

UWAGA! Polski termin *akcent* (przycisk wyrazowy) po ukraińsku to *наголос* – porównaj: pl. termin *nagłos* (początek wyrazu). Ukraiński termin *акцент* oznacza też *akcent cudzoziemski* (tak jak po polsku), np. pl. *mówił z cudzoziemskim/obcym akcentem* – ukr. говорив з акцентом.

ZAGADNIENIE 2b. Akcent zdaniowy

Akcent zdaniowy

PODSTAWY

Akcent zdaniowy to wyróżnienie wyrazu w zdaniu. Wyróżnienie polega na tym, że konkretny wyraz mówimy trochę:

- dłużej,
- głośniej,
- wyżej.

Zależy od osoby, która mówi. To ona decyduje, który wyraz jest ważny i przekazuje jej intencje lub emocje.

Rada: sprawdź, który wyraz w zdaniu jest najważniejszy.

FUNKCJE AKCENTU ZDANIOWEGO

1. Podział tekstu na logiczne segmenty (główna funkcja) – w zapisie podział widoczny jest dzięki znakom interpunkcyjnym. W mowie akcent pomaga dzielić tekst na segmenty.

Porównaj:

1. **w**szedł cicho zamykając drzwi / **u**siadł wygodnie opierając się o fotel / **r**ozejrzał się dookoła / nie było nikogo / wspominał tamto lato / odeszło już do przeszłości / rozmyślając długo / nie zauważył Anny / wyszedł szybko / po drodze zapinając guziki płaszcza TPL ZAG2b N1
2. wszedł cicho zamykając drzwi / usiadł wygodnie opierając się o fotel / rozejrzał się dookoła / nie było nikogo / wspominał / tamto lato / odeszło już do przeszłości / rozmyślając / długo / nie zauważył Anny / wyszedł szybko / po drodze zapinając guziki płaszcza TPL ZAG2b N2

Wszedł, cicho zamykając drzwi. Usiadł, wygodnie opierając się o fotel. Rozejrzał się dookoła. Nie było nikogo. Wspominał tamto lato. Odeszło już do przeszłości. Rozmyślając długo, nie zauważył Anny. Wyszedł szybko, po drodze zapinając guziki płaszcza.

Wszedł cicho, zamykając drzwi. Usiadł wygodnie, opierając się o fotel. Rozejrzał się. Dookoła nie było nikogo. Wspominał: tamto lato odeszło już do przeszłości. Rozmyślając, długo nie zauważył Anny. Wyszedł, szybko po drodze zapinając guziki płaszcza.

2. Wyróżnianie najważniejszej, często nowej informacji w zdaniu

To samo zdanie można wypowiedzieć z różnym akcentem zdaniowym: TPL ZAG2b N3

Ania je rano przepyszną kanapkę.

Kto? **Ania** je rano przepyszną kanapkę.

Co robi? Ania **je** rano przepyszną kanapkę.

Kiedy? Ania je **rano** przepyszną kanapkę.

Co je? Ania je rano przepyszną **kanapkę**.

Jaką kanapkę? Ania je rano **przepyszną** kanapkę.

Wyróżnienie wyrazu zależy więc od intencji nadawcy lub/i sytuacji komunikacyjnej.

Zazwyczaj wyrazy, które zawierają nowe albo najważniejsze informacje, znajdują się na początku lub na końcu zdania – wtedy akcent zdaniowy pada właśnie na nie. Mówimy wówczas o **akcencie logicznym**, np.:

Wczoraj zdałam bardzo ważny egzamin. = Bardzo ważny egzamin zdałam **wczoraj**.

Akcent logiczny wartościuje, czyli podkreśla coś najważniejszego z punktu widzenia osoby, która mówi. Może być tam, gdzie akcent zdaniowy. Może też być w innym miejscu w zdaniu – wtedy akcent zdaniowy i akcent logiczny różnią się stopniem nasilenia. Porównaj: **TPL ZAG2b N4**

Wczoraj zdałam bardzo **ważny** egzamin. (jaki?)

Wczoraj zdałam bardzo **ważny** egzamin. (kiedy?)

Wczoraj **zdałam** bardzo ważny **egzamin**. (co?)

Wczoraj **zdałam** bardzo ważny **egzamin**. (co zrobiłam?)

3. Wyrażanie emocji lub intencji

Za pomocą akcentu zdaniowego możemy też wyrazić nasze emocje. Mówimy wtedy o **akcencie emocjonalnym** (ekspresywnym). W polszczyźnie nie ma dokładnych zasad z nim związanych. Możemy go użyć, gdy chcemy wyrazić na przykład: **TPL ZAG2b N5**

- zaskoczenie: Ty **naprawdę** nie zdałeś egzaminu!?
- zachwyt: Zdałeś ten egzamin **naprawdę wspaniale!**
- złość: **Dlaczego** nie zdałeś egzaminu?
- ironię: **Z pewnością** uczyłeś się do egzaminu.

Odpowiedni akcent emocjonalny zależy od indywidualnych cech mówiącego (wieku, płci, stanu emocjonalnego itp.). Może on wyrazić swoje emocje za pomocą:

- zmiany intonacji (por. temat o intonacji);
- zmiany głośności (głośno/cicho);
- wydłużenia samogłoski w wyrazie (w piśmie powielenia liter): *Taaaaak!*;
- pauzy między wyrazami w zdaniu: *Tak, to był... cudowny... wspaniały... wieczór.*

POLSKI A UKRAIŃSKI

W językach polskim i ukraińskim akcenty logiczny i emocjonalny stosowane są podobnie. Należy jednak zwrócić uwagę na częstsze akcentowanie syntagm².

pl.:

Jutro **rano** studenci pojadą na wycieczkę do kopalni **soli**.

ukr.:

*Завтра **вранці** | студенти **поїдуть** | на екскурсію до соляної **шахти**.*

(Jutro rano studenci pojadą na wycieczkę do kopalni soli).

² Syntagma – zob. Akcent zdaniowy w Teoria – język ukraiński.

ZAGADNIENIE 3

Yyy, czy to ty?..., czyli krótka historia głoski [y]

ZAGADNIENIE 3a. Głoska [y]

Głoska [y] (IPA: [ɨ]).

Litery pisane: ¹ŷ, ²ȳ.

Litery w druku: <Y>, <y>.

PODSTAWY

Samogłoska [y] jest:

- przednia, często cofnięta;
- wysoka;
- (pół)przymknięta;
- czubek języka przy dolnych zębach.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są spłaszczone, często neutralne.

Rada: usta trochę przymknięte,
środek języka idzie do góry.
Zastanawiamy się...

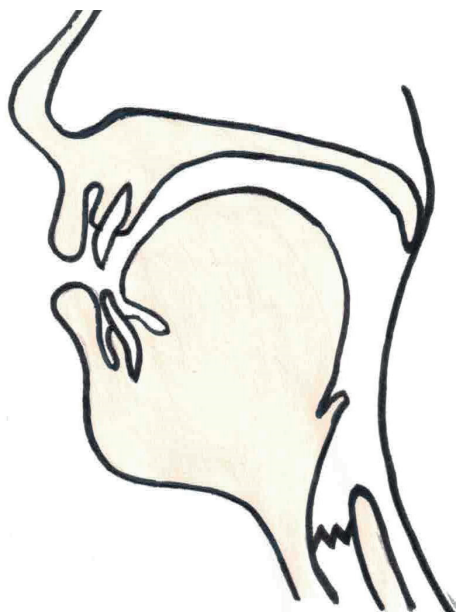
TPL ZAG3a Nk1-TPL ZAG3a Nk6

TPL ZAG3a Nm1-TPL ZAG3a Nm6

Posłuchaj

[y]			ryba chyba		
[yyy]			gdy mały		
by był			były gdyby		

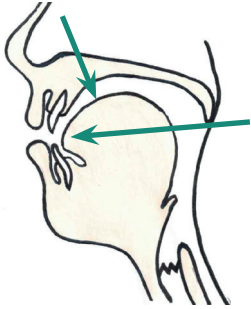
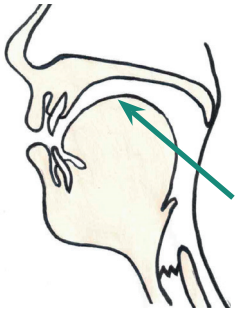

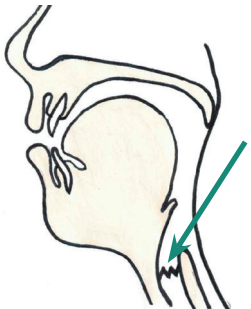
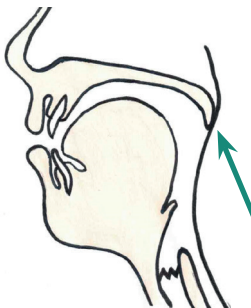
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ɥ] to głoska przednia cofnięta / scentralizowana</p> <p>Język idzie do góry (szczególnie środek języka). Przód języka czasami wysuwa się trochę do przodu i unosi do podniebienia twardego, a czasami jest między pozycją przednią a centralną. Żuchwa trochę idzie do góry. Czubek języka jest za dolnymi zębami, trochę ich dotyka.</p>	
<p>[ɥ] to głoska wysoka</p> <p>Język idzie do góry i jest uwypuklony. Boki języka zbliżają się do górnych bocznych zębów.</p>	
<p>Wargi są spłaszczone, często neutralne</p> <p>Wargi mogą być rozciągnięte na boki, mniej niż przy wymowie głoski [i], bardziej niż przy wymowie głoski [e]. Mogą być neutralne.</p>	
<p>[ɥ] to głoska (pół)przymknięta</p> <p>Widać trochę zęby osoby, która mówi. Jest szczelina między dolnymi a górnymi zębami.</p>	
<p>[ɥ] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[ɥ] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [ɥ] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [ɥ] występuje:

- w środku wyrazów³, np. *był, ryba*,
- na końcu wyrazów po spółgłoskach twardych, np. *by, mały*.

Głoska [ɥ] **NIE** występuje:

- po spółgłoskach: <ś, ź, ć, dź, ń, l> (po nich może występować tylko [i], np. *siła, zima, ciasto, dzień, niebo, list*),
- na początku wyrazów.

Jeśli na początku wyrazu jest litera <y>, to czytamy ją jako [i] lub [i̯], np. grecką nazwę litery <y>, czyli *ypsylon* czytamy [ipsylon] (czasem też piszemy *ipsylon*), a *Yeti* czytamy [i'et'i].

CIEKAWOSTKA

Po polsku mówimy, że ta litera nazywa się *igrek*. Jej nazwę zapożyczyliśmy z łaciny.

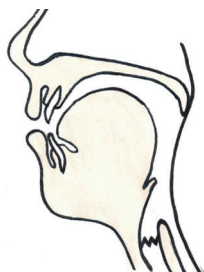
WYMOWA A PISOWNIA

W języku polskim głoska [ɥ] nie jest redukowana: mówimy ją starannie.

PORÓWNAJ

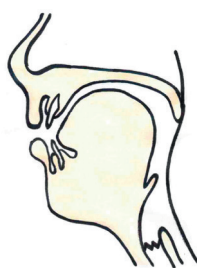
Samogłoska [ɥ]

TPL ZAG3a Nm1

Samogłoska [i]

TPL ZAG3c Nm1

Samogłoska [e]

TPL ZAG3b Nm1

Przód języka jest trochę niżej niż podczas artykulacji głoski [i], wyżej niż podczas artykulacji głoski [e], czasem bardziej w tyle niż podczas artykulacji głosek [i], [e]. Wargi są spłaszczone, ale mogą być neutralne. Szerzej otwarte usta niż przy [i], węższe niż przy [e]. Widać minimalną szczelinę między zębami. Kąciki ust mogą iść do dołu⁴.

³ Sformułowania „na początku / w środku / na końcu wyrazów” traktujemy szeroko – mogą dotyczyć głosek, grup spółgłoskowych, a nawet sylab.

⁴ Uwaga! Takie układy są typowe dla wymowy głosek w izolacji, czyli tylko jednej głoski. W mowie układy warg podczas wymowy głosek [i / y / e] bywają identyczne lub bardzo podobne. Warto pamiętać, że [e] jest najszersze i że wszystkie są spłaszczone ([i / y / e]).

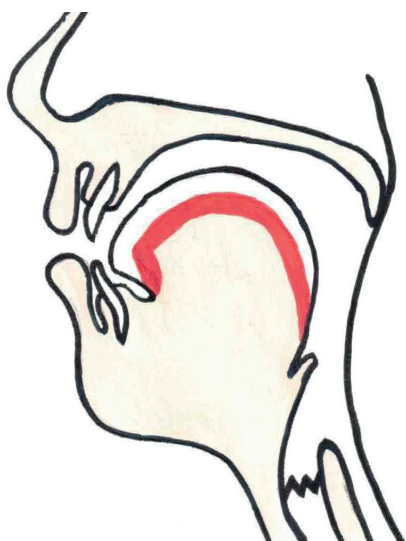
POLSKI A UKRAIŃSKI

W języku ukraińskim jest podobna głoska [ɨ]. Porównaj:

Samogłoska [ɨ]

TPL ZAG3a Nm1

wysoka
przednia cofnięta / scentralizowana
czubek języka na dole przy zębach

(pół)przymknięta

Samogłoska [ɨ]

TUKR ZAG3a Nm1

wysoko-średnia
przednia, zbliżona do średniej
czubek języka obniża się

zamknięta

Aby wymówić polską głoskę, należy więc trochę rozchylić wargi. Język musi też iść trochę wyżej. Czubek języka należy zbliżyć do dolnych zębów.

ZAGADNIENIE 3b. Głoska [e]

PODSTAWY

Głoska [e] (IPA: [ɛ]).

Litery pisane: ξ , e.

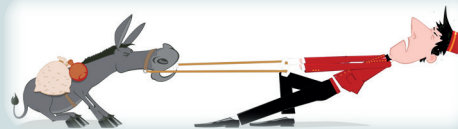
Litery w druku: <E, e>.

Samogłoska [e] jest:

- przednia;
- średnia;
- półprzymknięta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi często są spłaszczone.

Rada: wargi trochę przymknięte,
jakby lekko uśmiechnięte.
Przeczymy: Nie...

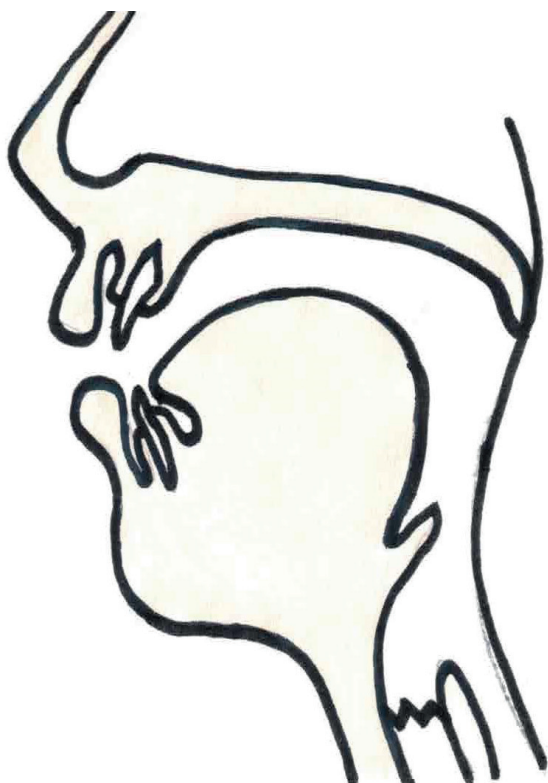
TPL ZAG3b Nk1-TPL ZAG3b Nk6

TPL ZAG3b Nm2-TPL ZAG3b Nm6

Posłuchaj

[e]			lek palec		
[eee]			pole ładne		
ekran elipsa			idę lubię		

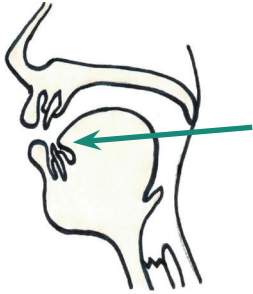
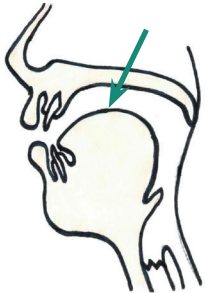

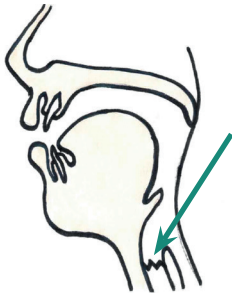
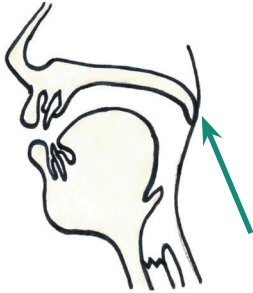
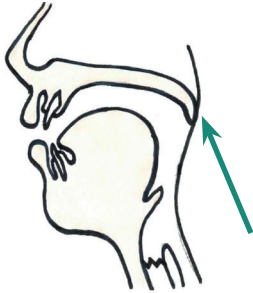
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[e] to głoska przednia</p> <p>Język jest trochę wysunięty do przodu. Czubek języka dotyka dolnych zębów. Żuchwa jest obniżona. Boki języka nie dotykają dziąseł.</p>	
<p>[e] to głoska średnia</p> <p>Język idzie trochę do góry. Szczelina między językiem a podniebieniem twardym jest większa niż przy [i] i [y].</p>	
<p>Wargi są spłaszczone</p>	
<p>Wargi mogą być rozciągnięte na boki. Mogą być neutralne.</p>	
<p>[e] to głoska półprzymknięta</p> <p>Widać zęby osoby, która mówi. Jest szczelina między dolnymi a górnymi zębami.</p>	
<p>[e] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[e] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [e] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [e] występuje:

- na początku wyrazów, np. *ekran*, *Ewa*,
- w środku wyrazów, np. *zero*, *lek*,
- na końcu wyrazów, np. *ładne*, *lubię* [*lub'ie*].

MOWA CODZIENNA

1. Litera <ę> na końcu wyrazu zwykle jest wymawiana jako [e], np. *idę* [*ide*].

Występuje też wariant [ɛ]

Głoska [ɛ] jest trochę wyższa niż głoska [e].
Pozostałe ich cechy są takie same.

TPL ZAG3b Nk7

nieś

TPL ZAG3b Nm7

wiedza

Głoski [ɛ] nie wymówimy w izolacji (samodzielnie). Występuje zawsze po spółgłosce miękkiej lub [i], np. *nieś* [*ńeś*], *wiedza* [*v'ieža*].

WYMOWA A PISOWNIA

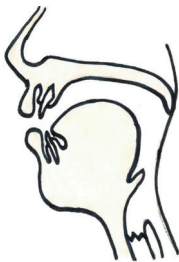
W języku polskim samogłoska [e] **NIE** zmiękcza poprzedniej spółgłoski. Spółgłoskę, która jest przed nią, czytamy/mówimy twardo: np. *telefon* [*telefon*], *wesoły* [*vesouy*].

W języku polskim głoska [e] nie jest redukowana: mówimy ją starannie.

PORÓWNAJ

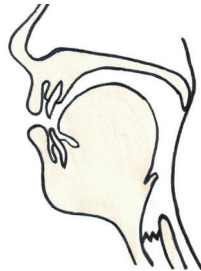
Samogłoska [e]

TPL ZAG3b Nm1

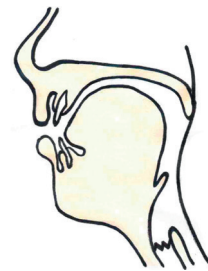
Samogłoska [ɨ]

TPL ZAG3a Nm1

Samogłoska [i]

TPL ZAG3c Nm1

Przód języka jest niżej niż podczas artykulacji głosek [i], [ɨ], bardziej w tyle niż przy artykulacji głoski [e], czasem też [ɛ]. Wargi są spłaszczone, rozciągnięte na boki. Szersze otwarcie ust niż przy [i], [ɨ]. Widać dobrze szczelinę między zębami.

POLSKI A UKRAIŃSKI

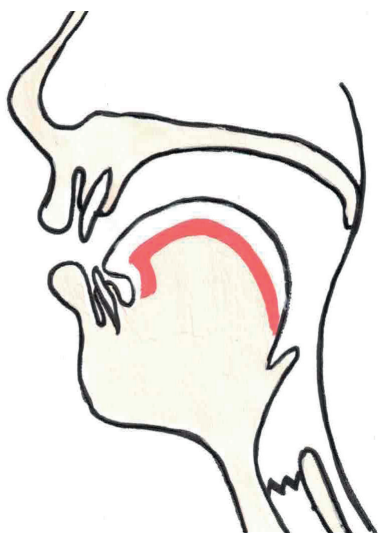
Samogłoska [e], mimo różnic, ze względu na wymowę rzadko bywa trudna dla osób ukraińskojęzycznych.

A jednak w języku ukraińskim samogłoska [e] w pozycji nieakcentowanej ulega zmianom, przez które dźwiękowo zbliża się do wymowy podobnej do [y] lub [i] ([eⁿ], np. мене – [meⁿne]; [eⁱ], np. знаєш – [znaj^eʃ]). Warto więc podkreślać, że po polsku zawsze wymawiana jest jako głoska [e], niezależnie od tego, czy sylaba jest akcentowana czy nie. Zmiany, które się zdarzają w języku polskim, to podwyższenie lub unoszenie samogłoski [e] – nie wymagają one jednak omawiania podczas nauki wymowy.

Osoby z pierwszym językiem rosyjskim często przed samogłoską [e] wymawiają miękkie spółgłoski, np. w połączeniach typu <cze>, <le>, <ke>, <ge>, np. czekolada *[č^hekolada], daleki *[dal^hek'i], kelner *[kel^hner], mogę *[mo^hge]. Na to warto zwrócić szczególną uwagę, gdyż w nagromadzeniu może utrudniać komunikację i jest silnym sygnałem wschodniostowiańskiego akcentu.

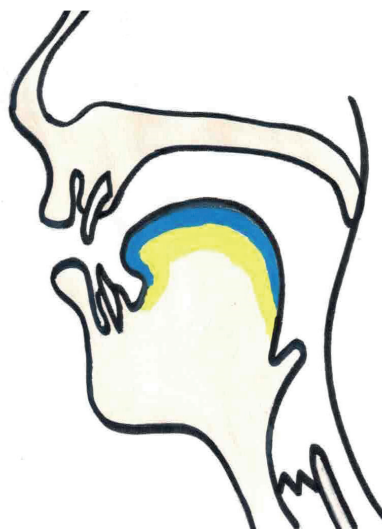
Samogłoska [e]

TPL ZAG3b Nm1

Samogłoska [e]

TUKR ZAG3b Nm1

Podczas wymowy polskiej samogłoski język musi iść trochę niżej, a czubek języka należy zbliżyć do dolnych zębów.

ZAGADNIENIE 3c. Głoska [i]

Głoska [i] (IPA: [i]).
Litery pisane: *ı*, *i*.
Litery w druku: <l, i>.

PODSTAWY

Samogłoska [i] jest:

- przednia;
- wysoka;
- przymknięta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są spłaszczone.

Rada: usta przymknięte,
środek języka unosi się
wysoko do góry.
Wyciągamy się do góry!
[iii]

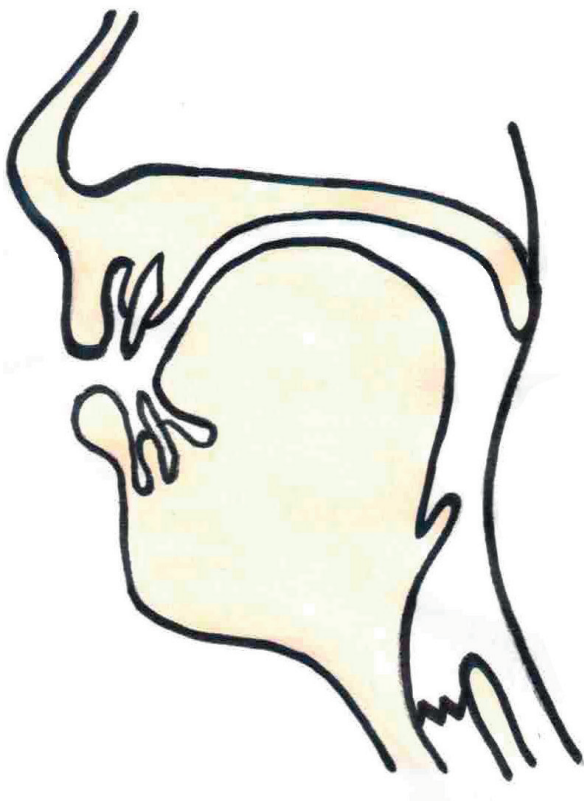
TPL ZAG3c Nk1-TPL ZAG3c Nk5

TPL ZAG3c Nm2-TPL ZAG3c Nm5

Posłuchaj

[i]			piła		
			miła		
[iii]			bił		
			lubi		
inny			ładni		
im			mali		

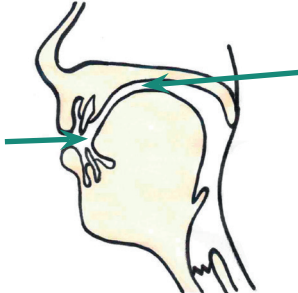
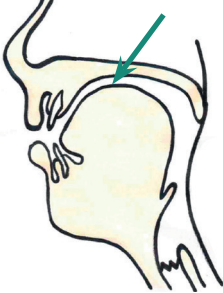

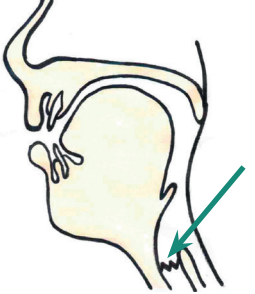
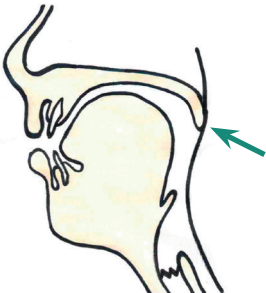
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[i] to głoska przednia</p> <p>Środek języka uwypukla się do góry, a czubek języka wysuwa się do przodu i dotyka dolnych zębów.</p>	
<p>[i] to głoska wysoka</p> <p>Język idzie do góry i uwypukla się do podniebienia twardego. Boki języka dotykają do przednich górnych dziąseł.</p>	
<p>Wargi są spłaszczone</p> <p>Wargi mogą być rozciągnięte na boki, bardziej niż przy wymowie głoski [e]. Mogą być neutralne.</p>	
<p>[i] to głoska przymknięta</p> <p>Widać trochę zęby osoby, która mówi. Górne i dolne zęby się nie dotykają.</p>	
<p>[i] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[i] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [i] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [i] występuje:

- na początku wyrazów, np. *inny, ile*,
- w środku wyrazów, np. *bił, miła*,
- na końcu wyrazów, np. *lubi, mali*.

WYMOWA A PISOWNIA

W języku polskim głoska [i] nie jest redukowana: mówimy ją starannie. TPL ZAG3c Nk6

1. Po spółgłoskach [ś / ź / ć / ź / ń], a przed samogłoskami litera <i> jest tylko znakiem zmiękczenia, nie wymawiamy jej, np. *siadać* [śadać], *ziemia* [żem'ia], *niebo* [ńebo].
2. Zawsze zmiękcza poprzedzającą spółgłoskę, np. *miłość* [m'iuość], *winni* [v'i'ni], *tik* [t'ik].
3. Po spółgłoskach [b' / p' / v' / f' / m'], a przed samogłoskami [a / e / o / u] wymawiamy [i], np. *biegać* [b'iegać], *piesek* [p'iesek], *wiadomość* [v'iadomość].
4. Po spółgłoskach [k' / g' / χ'], a przed samogłoskami [a / e / o / u] zawsze w wyrazach zapożyczonych i często w wyrazach rodzimych wymawiamy [i], np. *kiosk* [k'iosk], *kiedy* [k'iedy], *Giewont* [g'ievont], *Hieronim* [χ'ieronim].
5. Po spółgłoskach [t' / d' / r'], a przed samogłoskami [a / e / o / u] w wyrazach zapożyczonych wymawiamy [i], np. *tiara* [t'iara], *diadem* [d'iadem], *radio* [rad'io].
6. Po samogłoskach litera <i> jest też wymawiana jako [ii], np. *szyi* [šyii], *niczyi* [ničyii], *moi* [moii], *boi się* [boii še], *idei* [ideii], *alei* [aleii].
7. Ostatnia głoska w formach mianownika liczby pojedynczej przymiotnika rodzaju męskiego to albo [y], albo [i]. Nie można ich zamieniać! Np.:
 - [y]: *piękny, ciekawy, dobry, mały*,
 - [i]: *wysoki, niski, drogi, długi* (zawsze po k, g) oraz np.: *tani, głupi, koci, psi, lwi*.

PORÓWNAJ

Samogłoska [i]

TPL ZAG3c Nm1

Samogłoska [y]

TPL ZAG3a Nm1

Samogłoska [e]

TPL ZAG3b Nm1

Język jest wyżej niż podczas wymowy głosek [y] oraz [e], najbardziej z przodu. Czubek języka dotyka dolnych zębów. Wargi są spłaszczone, mogą być bardziej spłaszczone niż przy wymowie głosek [e], [y].

Mogą być neutralne, mogą rozciągać się jak do uśmiechu, lekko napinać. Zęby są blisko. Wyzwanie stanowi sposób realizacji litery <i>, która pojawia się po różnych spółgłoskach. Czasem nie jest realizowana, bo jest tylko znakiem zmiękczenia (np. w wyrazie *ciocia*), czasem wymawia się jotę [i], np. w wyrazach *biały*, *kiosk*.

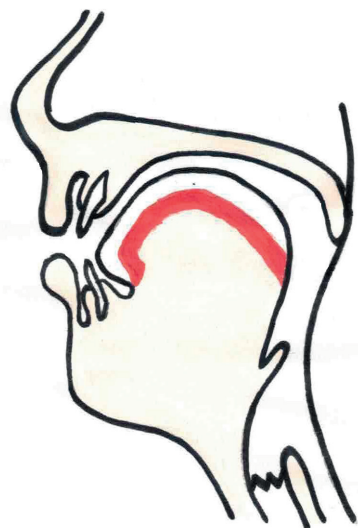
Funkcja litery <i>	<i> to samogłoska [i]	<i> to samogłoska [i] + zmiękczenie	<i> to zmiękczenie	<i> to [i] + zmiękczenie	<i> to [ii]
Przykład	<i>i, ile, Irak, inny, zainteresowany</i>	<i>pomidor, niski, piłka, mini</i>	<i>ciocia, ziemia, niebo, ciasto</i>	<i>radio, kiedy, kiosk, biały</i>	<i>szyi, niczyi</i>
Wymowa	Mówimy [i].	Mówimy [i].	Nie mówimy [i].	Mówimy [i].	Mówimy [ii].
Zasada	Zawsze na początku wyrazu, sylaby. i-le	Po spółgłosce, gdy tylko <i> jest w sylabie. po-mi-dor	Gdy w sylabie jest <i> + <a, o, e, u> po spółgłoskach miękkich: gdy <ci, zi, si, dzi, ni> oznaczają [ć / ź / ś / ź / ŋ]. cio-cia	Gdy po <t, d, k, g, h, ch, b, p, m, w, f, r, l> jest <i> + <a, o, e, u>. kie-dy	Po samogłoskach. szy-i

Jeśli nie wiemy, co oznacza [i], dzielimy wyraz na sylaby.

POLSKI A UKRAIŃSKI

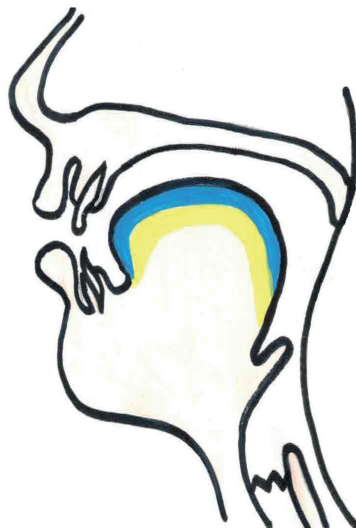
Samogłoska [i]

TPL ZAG3c Nm1

Samogłoska [i]

TUKR ZAG3c Nm1

ZAGADNIENIE 4

Ooo, kto to?..., czyli krótka historia głoski [o]

ZAGADNIENIE 4a. Głoska [o]

Głoska [o] (IPA: [ɔ]).

Litery pisane: 0, o.

Litery w druku: <O, o>

PODSTAWY

Samogłoska [o] jest:

- tylna;
- średnia;
- półotwarta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są zaokrąglone.

Rada: wargi zaokrąglone,
otwarte, trochę wysunięte
do przodu.

TPL ZAG4a Nk1-TPL ZAG4a Nk5

TPL ZAG4a Nm2-TPL ZAG4a Nm5

Postuchaj

[o]			woda		
[ooo]			pomoc		
ona			lato		
obraz			piwo		

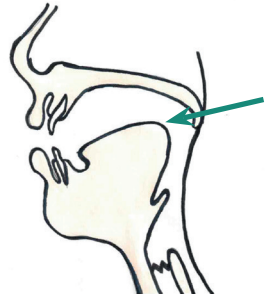
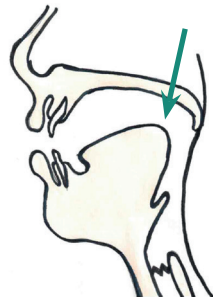

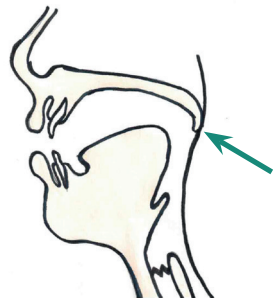
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[o] to głoska tylna</p> <p>Język się cofa (idzie do tyłu).</p>	
<p>[o] to głoska średnia</p> <p>Tył języka idzie trochę do góry. Żuchwa się obniża.</p>	
<p>[o] to głoska półotwarta</p> <p>Dolne zęby są oddalone od górnych, trochę mniej niż przy [a].</p>	
<p>Wargi są zaokrąglone</p> <p>Wargi są wysunięte do przodu, zaokrąglone.</p>	
<p>[o] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[o] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [o] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [o] występuje:

- na początku wyrazów, np. *ona, obraz*,
- w środku wyrazów, np. *woda, pomoc*,
- na końcu wyrazów, np. *lato, piwo*.

MOWA CODZIENNA

CIEKAWOSTKA! Występuje też wariant [ɔ]

Jest to głoska [o] z przesuniętą, nieco podwyższoną artykulacją – jest to głoska tylna scentralizowana. Głoski [ɔ] nie wymówimy w izolacji (samodzielnie). Pojawia się zawsze po spółgłosce miękkiej lub [i], np. jajo [jaiɔ], dziadzio [ʒaʒɔ].

TPL ZAG4a Nk6

jajo

TPL ZAG4a Nm6

dziadzio

WYMOWA A PISOWNIA

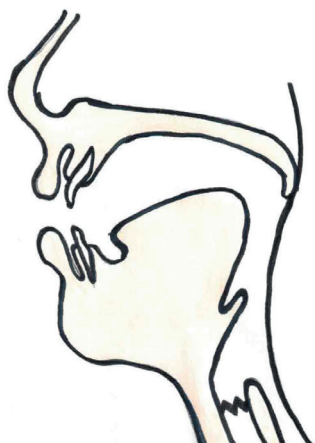
W języku polskim zawsze literę <o> czytamy jako [o] – niezależnie od tego, czy jest akcentowane czy nie.

Nie można dodawać żadnego dźwięku przed [o]: wymowa wyrazu *ona* jako *[ɥona], [vona] jest błędna.

PORÓWNAJ

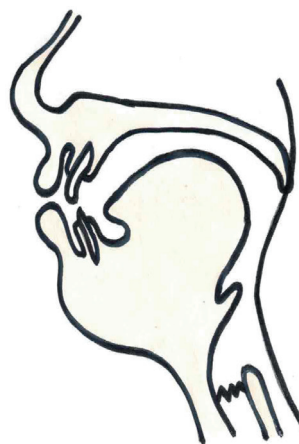
Samogłoska [o]

TPL ZAG4a Nm1

Samogłoska [u]

TPL ZAG4b Nm 1

Samogłoska [o]

Samogłoska [u]

Język się cofa i trochę idzie do góry, ale nie tak bardzo jak przy głosce [u]. Wargi są zaokrąglone i wysunięte do przodu, tworzą duże koło. Przy głosce [u] są napięte i tworzą małe koło.

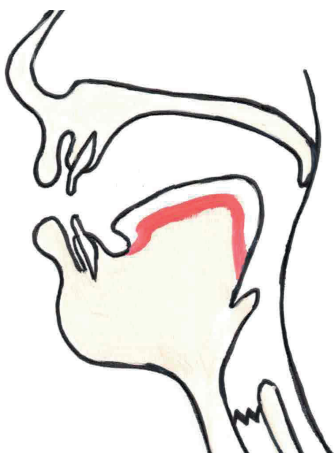
POLSKI A UKRAIŃSKI

W języku ukraińskim jest głoska [o]. Porównaj:

Samogłoska [o]

TPL ZAG4a Nm1

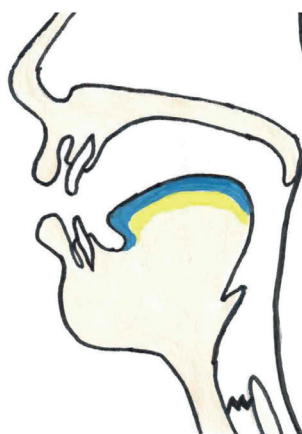
średnia
tylna

Samogłoska [o]

TUKR ZAG4a Nm1

średnia
tylna

Aby wymówić polską głoskę, należy więc szerzej otworzyć usta. Warto nie dopuszczać do ich zbliżania się jak podczas wymawiania głosek [u] lub [v]. Czubek języka należy też przesunąć w stronę dolnych zębów.

W standardowym języku ukraińskim w niektórych pozycjach głoska [o] zbliża się w wymowie do [oʲ], a w dialektach jest zastępowana samogłoską ukraińską [ɔ] (odpowiednik polskiej głoski [u]). Zjawiska te w języku polskim powodują błędy typu: *połówka* *[puuʲufka].

ZAGADNIENIE 4b. Głoska [u]

PODSTAWY

Głoska [u] (IPA: [u]).
Litery pisane: U, u.
Litery w druku: <U, u>

Samogłoska [u] jest:

- tylna;
- wysoka;
- przymknięta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są bardzo zaokrąglone.

Rada: wargi bardzo zaokrąglone, mocno wysunięte do przodu w mały „dzióbek”.
Uuu! Uwaga! Duch!

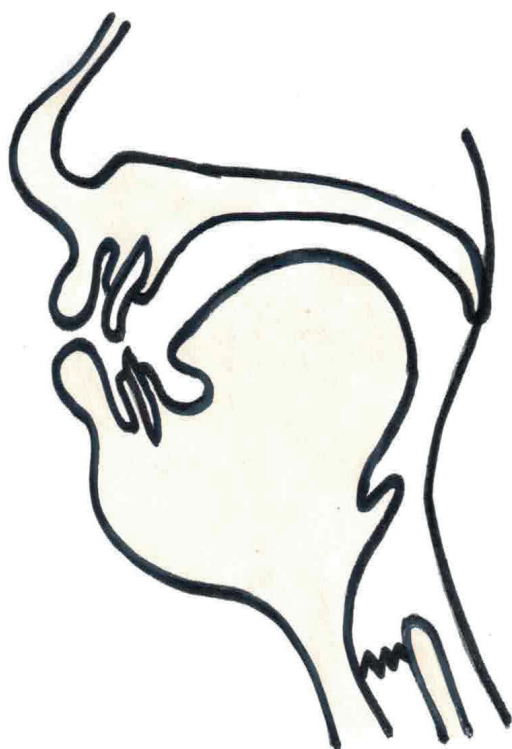
TPL ZAG4b Nk1-TPL ZAG4b Nk5

TPL ZAG4b Nm1-TPL ZAG4b Nm5

Posłuchaj

[u]			kultura		
[uuu]			góra		
ulica			w zamku		
ósemka			o jajku		
			memu		

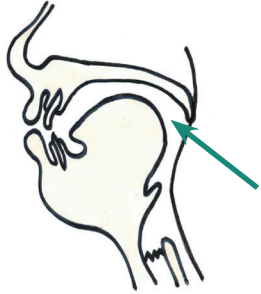
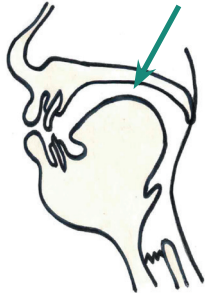

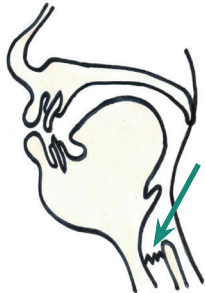
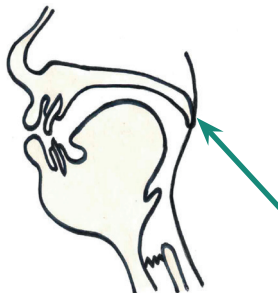
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[u] to głoska tylna</p> <p>Język cofa się (bardzo mocno idzie do tyłu).</p>	
<p>[u] to głoska wysoka</p> <p>Język unosi się i uwypukla się do podniebienia miękkiego (lub do miękkiego i trochę do twardego).</p>	
<p>[u] to głoska przymknięta</p> <p>Czubek języka idzie w stronę dolnych zębów. Jest szczelina między dolnymi a górnymi zębami.</p> <p>Wargi są bardzo zaokrąglone i zsunięte</p> <p>Wargi są napięte i tworzą małe koło wysunięte do przodu.</p>	
<p>[u] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[u] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [u] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [u] występuje:

- na początku wyrazów, np. *ulica*, *ósemka*,
- w środku wyrazów, np. *kultura*, *góra*,
- na końcu wyrazów, np. *w zamku*, *o jajku*.

MOWA CODZIENNA

CIEKAWOSTKA! Występuje też wariant [ü]

Jest to głoska [u] z przesuniętą artykulacją: tylna scentralizowana. Głoski [ü] nie wymówimy w izolacji (samodzielnie). Pojawia się zawsze po spółgłosce miękkiej lub [i], np. Kasiu [kaśü], jubiler [iüb'iler].

TPL ZAG4b Nk6

Kasiu

TPL ZAG4b Nm6

jubiler

WYMOWA A PISOWNIA

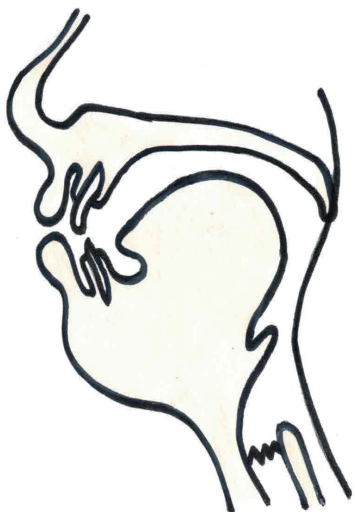
W języku polskim samogłoska [u] może być zapisana za pomocą liter <u> lub <ó>, obie litery czytamy tak samo.

W języku polskim głoska [u] nie jest redukowana: mówimy ją starannie.

PORÓWNAJ

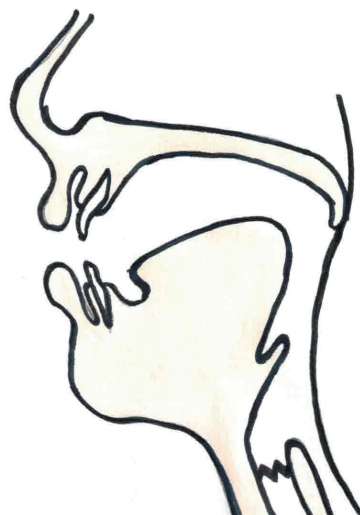
Samogłoska [u]

TPL ZAG4b Nm1

Samogłoska [o]

TPL ZAG4a Nm1

Samogłoska [u]

Samogłoska [o]

Język mocno idzie do tyłu i do góry. Wargi są bardzo zaokrąglone i wysunięte do przodu, tworzą małe koło. Przy głosce [o] tworzą duże koło.

POLSKI A UKRAIŃSKI

W języku ukraińskim jest podobna głoska [y]. Porównaj:

Samogłoska [u]

TPL ZAG4b Nm1

wysoka
tylna

przymknięta

Samogłoska [y]

TUKR ZAG4b Nm1

wysoka
tylna

przymknięta

Aby wymówić polską głoskę, warto zbliżyć język w stronę dolnych zębów. Warto też zwrócić uwagę na inną pozycję języka.

Najczęściej wymowa tej głoski nie sprawia wielu trudności. Jednak w wyniku innego sposobu zapożyczenia wyrazów z języka francuskiego, wyrazy typu *menu* są inaczej realizowane w obu językach. Po polsku wymawiamy [meńi], a po ukraińsku [me"n'ý]. Gdy pojawia się taka wymowa, zwykle wynika to jedynie z braku świadomości występujących różnic, więc wystarczy je wyjaśnić.

Zdarza się, że połączenia <lu>, <la>, <lo>, <le> itd. wymawiane jest miękko, por. *люблю* – [л'убл'ý]. Kłopotem zwykle nie jest jednak wymówienie [lu], np. w formach czasownika *lubić*, a po prostu zapamiętanie i zautomatyzowanie w polszczyźnie wymowy twardej spółgłoski [l].

ZAGADNIENIE 5

Idę z mężem czy bez męża?..., czyli krótka historia tzw. samogłosek nosowych

Dyftongi [eũ], [oũ] (IPA: [ɔũ], [ɛũ])
+ [em / om / en / on]...
Litery pisane: ę, ą.
Litery w druku: <ę>, <ą>.

PODSTAWY

Tzw. samogłoski nosowe to:

- dyftongi (co najmniej dwie głoski);
- są ustno-nosowe;
- zależą od kontekstu fonetycznego (tego, co jest po nich w wymowie).

Kiedy je mówimy:

- wargi się zmieniają.

Rada: sprawdź, co jest po <ę>, <ą>.
Słyszysz? Oni dotkną strunę: ę, ę, ą, ą...

Posłuchaj

[eũ]		
[oũ]		
język		
mąż		
idą		
mama		
gęś		
wąsik		

TPL ZAG5 Nk1-TPL ZAG5 Nk5

TPL ZAG5 Nm1-TPL ZAG5 Nm5

Posłuchaj

proszę		
kawę		
wziął		
wzięta		

TPL ZAG5 Nk6-TPL ZAG5 Nk7

TPL ZAG5 Nm6-TPL ZAG5 Nm7

Posłuchaj

zęb, zęby		
błąd, błędy		
gorączka		
zmęczony		
bądź		
będzie		
dziękuję		
pociąg		

TPL ZAG5 Nk8-TPL ZAG5 Nk11

TPL ZAG5 Nm8-TPL ZAG5 Nm11

Zobacz, jak układają się wargi.

FAZA I

FAZA II

Głoska [o̥]

FAZA I

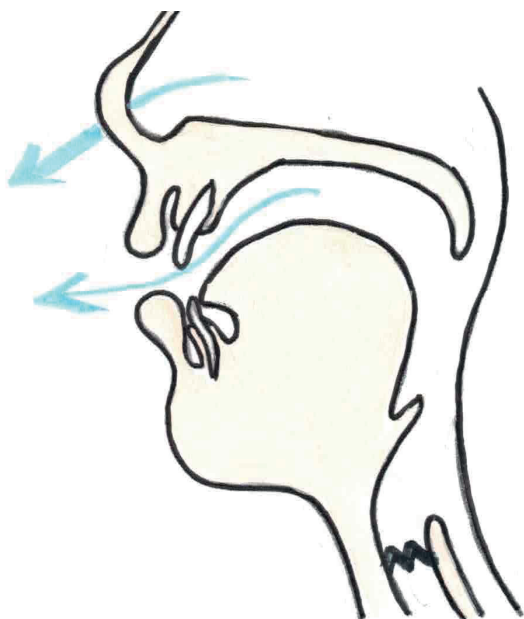

FAZA II

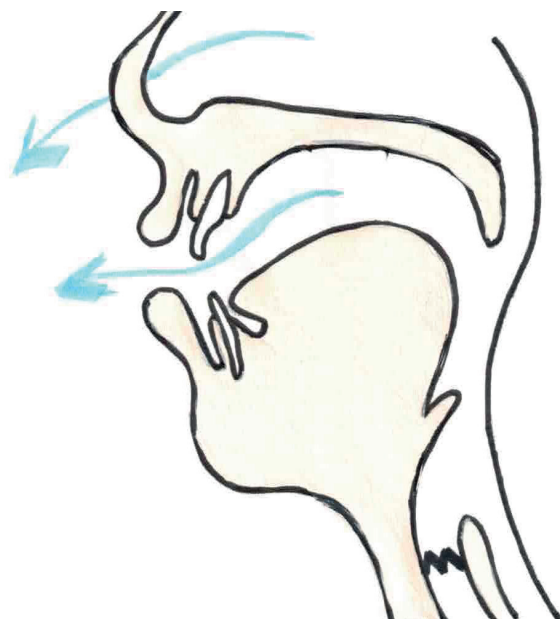

Głoska [e̥]

Zobacz, jak układa się język.

Głoska [e̥]

Głoska [o̥]

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ

Tzw. samogłoski nosowe to dyftongi

Najpierw wymawiane są głoski [e] lub [o], następnie podniebienie miękkie obniża się, by powietrze ulatywało też nosem, a w zależności od kontekstu wymawiane są następnie: [ɨ̯], [ɨ̯] lub spółgłoska nosowa.

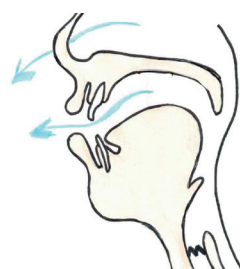
To tzw. głoski nosowe

Najczęściej artykulacja jest trzyfazowa:

1. faza ustna – powietrze ulatuje ustami, ☺
2. faza ustno-nosowa – powietrze ulatuje ustami i nosem, ☺👃
3. faza nosowa – powietrze ulatuje przede wszystkim nosem. 👃

[e̯]

[o̯]

[e] to głoska przednia, średnia

Opis głoski [e] – zob. Zagadnienie 3b.

[o] to głoska tylna, średnia

Opis głoski [o] – zob. Zagadnienie 4a.

Tzw. samogłoski nosowe to głoski dźwięczne

Fałdy głosowe drgają.

[e̯]

Na początku ich wymawiania wargi są swobodne, uchylone, potem się przysmykają.

Mogą się lekko zaokrąglić, jeśli wymawiana jest głoska [ɨ̯], ale nie muszą.

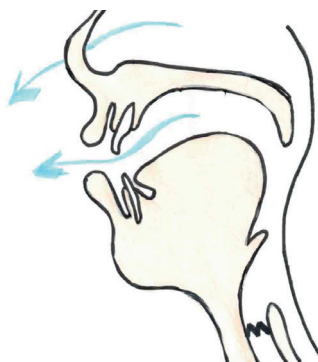
Mogą się dotknąć, jeśli wymawiana jest głoska [m].

PORÓWNAJ

ę [eũ]

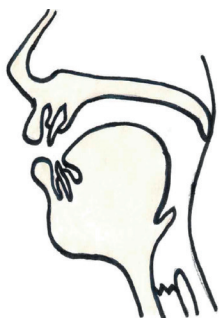
TPL ZAG5 Nm1

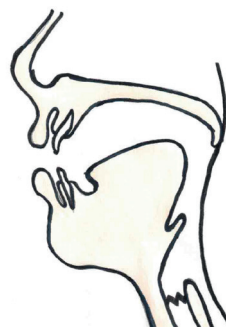
ą [oũ]

TPL ZAG5 Nm2

Porównaj samogłoski ustne:

[e]

[o]

TZW. SAMOGŁOSKI NOSOWE W JĘZYKU POLSKIM

Litery <ą>, <ę> są wymawiane na kilka sposobów. Wszystko zależy od tego, co jest po nich: pauza czy konkretna głoska. Czasem wymawia się tylko samogłoski ustne [o], [e], a czasem po nich wymawia się dodatkową głoskę: [ũ], [ĩ], [m], [n], [ń], [ŋ], [ɲ].

WYMOWA A PISOWNIA

Zasady szczegółowe TPL ZAG5 Nk12-TPL ZAG5 Nk21

<p>1.</p>	<p><ą>, <ę> + s, z, sz, ź, ś, ż, f, w, ch => [oũ / eũ]</p> <p><ą>, <ę> + ś, ź, chi => [oĩ / eĩ] lub [oĩ̃ / eĩ̃]</p> <p><ą> na końcu wyrazu przed pauzą => [oũ]</p>	<p>mąż [moũś], książka [ksoũška], gęsty [geũsty], język [ieũzyk], często [čeũsto] gęś [geũś] / [geĩś], wąsik [voũsik] / [voĩsik], obwąchiwać [obvoũχ'ivać] / [obvoĩχ'ivać] idą [idoũ], mamą [mamoũ], białą [b'iauoũ]</p>
------------------	---	--

<p>2.</p> 	<p><a>, <ę> + p, b => [om / em] <a>, <ę> + t, d, c, dz => [on / en] <a>, <ę> + cz, dż => [oŋ / eŋ] <a>, <ę> + ć, dź => [oń / eń] <a>, <ę> + k, g => [oŋ / eŋ]</p>	<p>ząb [zomp], zęby [zemby], kąpać [kompac], gąbka [gompka] piątek [p'iontek], będę [bende], błędy [bɛndy], idąc [idonc], ksiądz [ksɔnc], między [m'ienzy] gorączka⁵ [goroŋčka], zmęczony [zmeŋčony], pączek [poŋček], tęcza [teŋča] pięć [p'ieńć], chęć [cheńć], bądź [bońć], będzie [beńże], łabędzie [ɫabeńże] dziękuję [żeŋkuię], piękna [p'ienkna], pociągi [poćoŋgi], pająk [paioŋk], ręka [reŋka]</p>
<p>3.</p> 	<p><ę> na końcu wyrazu przed pau- zą => [e] lub czasem [e̯] <ę>, <a> + ł, li w czasie przeszłym => [e], [o]</p>	<p>proszę [proše], nazywam się [nazyvam še], kawę [kave] zamknęli [zamknel'i], wzięta [vzeɥa], zamknął [zamknoɥ], wziął [vzoɥ]</p>

Taka wymowa jest naturalna. Polacy nie czytają [o̯ / e̯] w wyrazach spoza reguły nr 1 i ewentualnie w wyrazach z [e̯] na końcu. Hiperpoprawna wymowa, jeśli się komuś zdarza, świadczy o nieznanym zasad wymowy.

POLSKI A UKRAIŃSKI

Język ukraiński nie zachował samogłosek nosowych, one przeszły proces odnosowienia i zmieniły się w inne głoski:

1. <a> przeszło w [u]: *мудрий* [мудрий] (pl. mądry) ← *maďrъ, *муж* [муж] (pl. mąż) ← *maźь, *дуб* [dub] (pl. dąb) ← *daďbъ;
2. <ę> przeszło na większości ukraińskich terenów w [a]: *п'ять* [п'ят'] (pl. pięć) ← *peťь, *порося* [порос'á] (pl. prosię) ← *porse, *частий* [чáстий] (pl. częsty) ← *čestъ.

⁵ [ɲ] – to głoska podobna do [ŋ], ale czubek języka dotyka dziąseł.

ZAGADNIENIE 6

W łodzi przy alei Włókniarzy..., czyli krótka historia głoski [u]

ZAGADNIENIE 6a. Głoska [u]

Głoska [u] (IPA: [w]).
Litery pisane: ł, ɫ.
Litery w druku: <ł, ł>.
+ litery <u>, <w> w zapożyczeniach.

PODSTAWY

łokieć

Głoska [u] jest:

- fazowa;
- tylna;
- otwarta.

Kiedy ją mówimy:

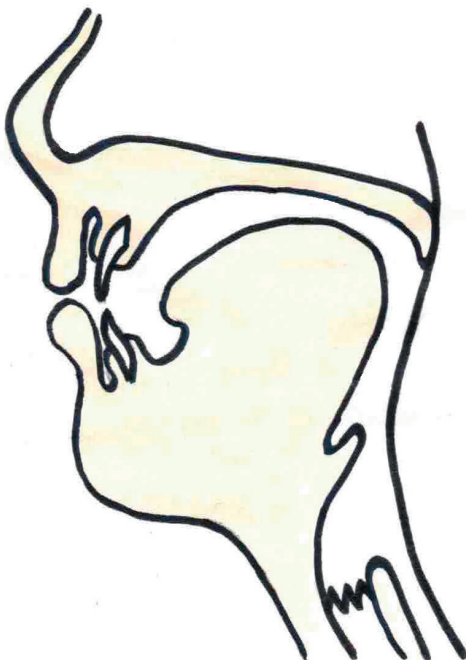
- wargi są zaokrąglone.

Rada: najpierw wargi idą do przodu, zaokrąglają się, potem szybko się rozciągają.
Aua!!!

TPL ZAG6a Nk1-TPL ZAG6a Nk6

TPL ZAG6a Nm1-TPL ZAG6a Nm6

Zobacz, jak układa się język.

Posłuchaj

[u]			ława		
			łódź		
[u u u]			mała		
			myły		
Aua!			był		
Wow!			stół		

Zobacz, jak układają się wargi.

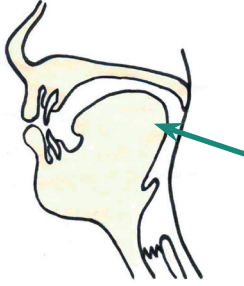
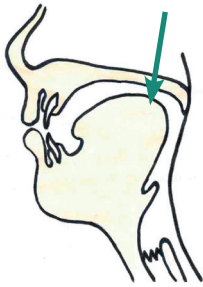

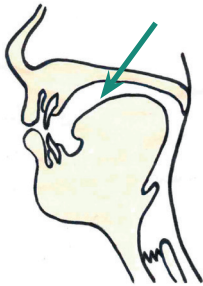

FAZA I

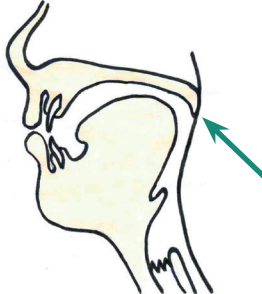

FAZA II

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[u] to głoska tylna</p> <p>Tył języka idzie do góry do podniebienia miękkiego, podobnie jak przy samogłosce [u]. Czubek języka skierowany jest do dołu.</p>	
<p>[u] to głoska wysoka</p> <p>Tył języka idzie do góry.</p>	
<p>Wargi są zaokrąglone</p> <p>Na początku wargi są zaokrąglone bardziej niż podczas wymowy samogłoski [u]. Są też bardziej wysunięte do przodu. Nie widać zębów.</p>	<p>FAZA I</p>
<p>[u] to głoska otwarta</p> <p>Powietrze swobodnie ulatuje szczeliną ustami. Jeśli mówimy tylko głoskę [u], na końcu widać zęby, ponieważ wargi się rozciągają.</p>	<p>FAZA II</p>
<p>[u] to głoska fazowa</p> <p>Najpierw wysuwamy wargi do przodu i tył języka idzie do góry, na chwilę mocniej napinają się kąciaki i bardziej zaokrąglają usta, a następnie szybko rozciągamy wargi. To głoska dynamiczna. Jeśli mówimy tylko głoskę [u], to na końcu możemy słyszeć [y]. Nie da się przedłużyć głoski [u].</p>	
<p>[u] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	

PRZECZYTAJ	POPATRZ
[ɯ] to głoska ustna	
<p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [ɯ] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [ɯ] występuje:

- na początku wyrazów, np. *ława*, *łódź*,
- w środku wyrazów, np. *mała*, *myły*,
- na końcu wyrazów, np. *był*, *stół*.

Głoska [ɯ] **NIE** występuje:

- przed [i] oraz [i] (zob. *Wymowa a pisownia*).

MOWA CODZIENNA

Gdy mówimy w szybkim tempie głoska [ɯ] znika, np. między dwiema samogłoskami (*słuchałam* [sɯɯɕaam]) lub na końcu wyrazu po spółgłosce bezdźwięcznej (*szedł* [šet]). Jest to częste, bywa uznawane za niestaranne.

WYMOWA A PISOWNIA

W języku polskim jest kilka zapożyczeń z głoską [ɯ'] przed [i], np. *weekend* [ɯ'ikent], *Windows* [ɯ'indous], *whisky* [ɯ'isk'i]. Głoska [ɯ'] jest zmiękczone. **TPL ZAG6a Nm7**

W wyrazach zapożyczonych głoskę [ɯ] piszemy za pomocą liter <w> lub <u>, np. *auto* [aɯto], *Europa* [eɯropa], *wow!* [ɯaɯ].

Połączenia **au**, **eu** w wyrazach zapożyczonych (zob. *Zagadnienie 13*) czytamy tak samo jak w polskich: **ał**, **eł**, np. *sauna* [saɯna], *aula* [aɯla], *neurolog* [neɯrolok] – porównaj: *chciałby* [χciaɯby], *kiełbasa* [k'ieɯbasa]. **TPL ZAG6a Nm8**

Wyrazy zapożyczone z łaciny i zakończone na -um czytamy na dwa sposoby, np. *liceum* [l'iceum / l'ice#um], *muzeum* [muzeum / muze#um]. Podobnie wymawiamy wyrazy związane z nauką, np. *nauka* [nauka / na#uka], *nauczyciel* [naučyćel / na#učyćel]. **TPL ZAG6a Nm9**

Sylaby pomagają czytać:

Jeżeli litery <u> lub <ł> są na końcu sylaby, to czytamy [ɨ]:

sau-na, chciał, far-ma-ceu-ta, kieł-ba-sa.

Jeżeli litera <u> jest na początku sylaby / jest sylabą, to czytamy [u] lub [ʉ]:

li-ce-um, mu-ze-um, na-u-ka, na-u-czy-ciel-ka.

W języku polskim [ɨ] jest to głoska, która nie tworzy sylaby, np. *był* to jedna sylaba, bo w wyrazie jest tylko jedna samogłoska: [ɨ].

PORÓWNAJ

1. Porównaj głoskę [ɨ] z głoską [lʲ], np. w wyrazach *były* [byɨɫ] – *byli* [bylʲi].

[lʲ] – to spółgłoska zmiękczona (nie jest miękka): czubek języka i przód języka dotykają górnych dźwięseł lub miejsca za dźwięseł, natomiast przód (i środek) języka dotyka przedniej części podniebienia twardego – to dodatkowy ruch artykulacyjny; język nie jest wklęsły.

Głoska [ɨ]

TPL ZAG6a Nm1

Kiedy mówimy [ɨ], wargi są zaokrąglone i idą bardziej do przodu niż przy [u].

Głoska [lʲ]

TPL ZAG6a Nm10

Kiedy mówimy [lʲ], delikatnie możemy się uśmiechać. Przód języka dotyka dźwięseł, a środek języka zbliża się do podniebienia twardego.

Uwaga!

W czasie przeszłym bardzo ważne jest, by wyraźnie wymawiać [ɨ] oraz [lʲ], ponieważ ich obecność w wyrazie informuje o tym, kto mówi lub o kim mówi: głoska [ɨ] – rodzaj niemęskoosobowy, głoska [lʲ] – rodzaj męskoosobowy.

Na przykład:

byłyśmy	[byɨɫsɨmy]	byliśmy	[bylʲisɨmy]
byłyście	[byɨɫsɨce]	byliście	[bylʲisɨce]
były	[byɨɫ]	byli	[bylʲi]

2. Porównaj głoskę [ɹ] z głoską [v], np. w wyrazach *pełny* [pɛɹny] – *pewny* [pɛvny].

Głoska [ɹ] TPL ZAG6a Nm1	Głoska [v] TPL ZAG6b Nm1
	
Kiedy mówimy [ɹ], wargi są zaokrąglone i idą bardziej do przodu niż przy [u].	Kiedy mówimy [v] dolna warga zbliża się do górnych zębów.

W języku polskim jest dużo wyrazów, które różnią się głoskami [ɹ / v], np. *pełny* [pɛɹny] – *pewny* [pɛvny], dlatego nie wolno ich mylić.

Niektórzy zamiast wymawiać polską głoskę [v], której odpowiednik jest w języku ukraińskim, korzystają z innego ukraińskiego wariantu, czyli dwuwargowej [β]. Taka wymowa zbliża się do realizacji polskiej [ɹ] lub [b] ze względu na ruch obu warg, co bywa mylące.

W języku ukraińskim połączenia głosek [au], [eu] pochodzenia greckiego zazwyczaj zapisuje się <ав, ев> i według normy wymawia się się [aʏ / eʏ] (odpowiednik polskiej wymowy [au / eu] – ort. <ał, eł>). Jednak w uzusie często zdarza się wymowa wargowo-zębowa, co odpowiada polskiemu [av / ev] – ort. <aw, ew>. Należy więc zwrócić uwagę na wyrazy typu *Europa* czy *auto* – porównaj ukr. Європа, авто.

3. Porównaj głoskę [ɹ] z głoskami [v] i [u], np. w wyrazach *łódka* [ɹutka] – *wódka* [vutka] – *udka* [utka].

Głoska [ɹ] TPL ZAG6a Nm1	Głoska [v] TPL ZAG6b Nm1	Głoska [u] TPL ZAG4b Nm1
		
Kiedy mówimy [ɹ], wargi są bardziej zaokrąglone niż przy [u] i wysuwają się do przodu (robimy „dzióbek”), np. łódka . Są napięte.	Kiedy mówimy [v], dolna warga zbliża się do górnych zębów, np. wódka . Wtedy widać zęby.	Kiedy mówimy [u], wargi są zaokrąglone i wysunięte, ale mniej niż przy [ɹ], np. udka .

Różnica między samogłoską [u] a głoską [ɹ] jest ważna szczególnie w wymowie wyrazów, w których obie te głoski występują po sobie, np. *słuchać*, *chtód*. Należy je obie wymówić.

Uwaga!

Czasami podczas wymowy głoski [ɹ] wargi zaokrąglają się tylko trochę, szczególnie między samogłoskami, np. *słuchała*. Ich mocne zaokrąglenie widać, gdy mówi się [ɹ] w izolacji. Niektórzy

natomiast mocno zaokrąglają wargi podczas mówienia samogłoski [u] (zob. *Zagadnienie 4b*). Nie samo zaokrąglenie warg jest ważne, należy też zwrócić uwagę na wysunięcie warg do przodu podczas wymowy [u] oraz pozycję języka.

Jest wiele wyrazów, w których niewymówienie głoski [u] zmieni znaczenie, np. *słucha* – *sucha*, *łóżko* – *uszeko*, *Łukasz* – *ukasz*.

Grupy głosek

W języku polskim jest bardzo dużo grup z głoską [u], np.:

- dł, np. długo,
- tł, np. tłum,
- gł, np. główny,
- kł, np. kłótnia,
- bł, np. błąd,
- pł, np. pływać,
- zł, np. zły,
- sł, np. słuchać,
- żł, np. żłobek,
- szł, np. szły.

Bardzo często także głoski [v] i [u] łączą się w grupę. Taka para pojawia się też w wyrazach i wyrażeniach przysłówkowych:

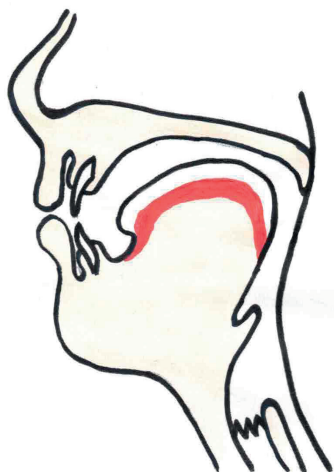
- *właśnie* [vuasne], *Włochy* [vuoxɨ],
- w łasku [vuasku], w łodzi [vuozi].

POLSKI A UKRAIŃSKI

W języku ukraińskim jest podobna głoska [y̯]. Porównaj:

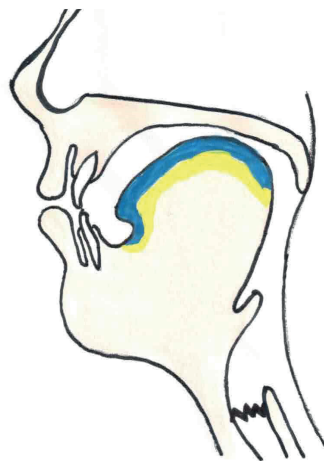
Głoska [u]

TPL ZAG6a Nm1

Głoska [y̯]

TUKR ZAG6a Nm1

Głoska [ɨ]

I FAZA

Kiedy mówimy [ɨ] w 1. fazie, wargi są zaokrąglone i idą bardziej do przodu niż przy [u].

Głoska [ʏ]

I FAZA

Wargi wysuwają się do przodu i zbliżają się do siebie, ale nie zwierają się. Nie są napięte.

Ukraińska głoska [ʏ] to głoska między [v] a [u].

Aby wymówić polską głoskę [ɨ], należy mocno zaokrąglić wargi i wysunąć je do przodu, bardziej niż przy wymawianiu głoski [u], a czubek języka należy skierować do dołu. W przeciwnym razie realizacja głoski [ʏ] brzmi podobnie do głoski [v].

Porównaj:

pl. chodził – ukr. ходив - ходи[ʏ]

pl. robił – ukr. робив - роби[ʏ]

pl. czytał – ukr. читав - чита[ʏ]

pl. pisał – ukr. писав - писа[ʏ]

pl. śpiewał – ukr. співав - співа[ʏ]

pl. żółty – ukr. жовтий - жо[ʏ]тий

pl. północ – ukr. північ - пі[ʏ]ніч

pl. półtora – ukr. півтора - пі[ʏ]тора

ZAGADNIENIE 6b. Głoska [v]

PODSTAWY

Głoska [v] (IPA: [v]).
Litery pisane: W, w.
Litery w druku: <W, w>.

Spółgłoska [v] jest:

- wargowo-zębowa;
- szczelinowa.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są spłaszczone.

Rada: zbliż dolną wargę do górnych zębów, mów [v], aż poczujesz lekkie wibracje, a dolna warga będzie łaskotać.

TPL ZAG6b Nk1-TPL ZAG6b Nk4

TPL ZAG6b Nm1-TPL ZAG6b Nm4

TPL ZAG6b Nk5-TPL ZAG6b Nk7

TPL ZAG6b Nm5-TPL ZAG6b Nm7

Posłuchaj

[v]		
[vvv]		
woda		
Warszawa		
prawy		
gotować		

Posłuchaj

[ʋ]		
[fff]		
Kraków		
ławka		

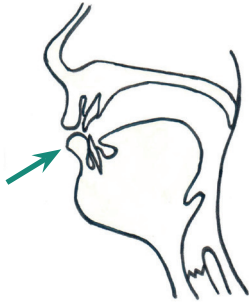

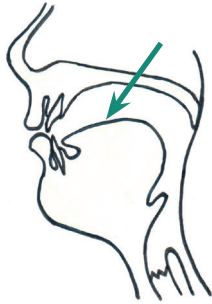
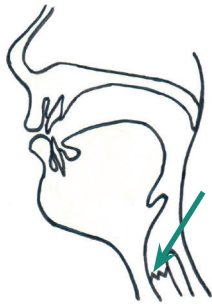
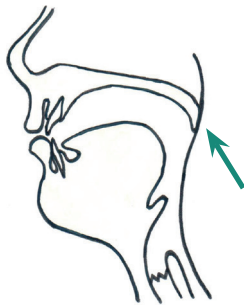

Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[v] to głoska wargowo-zębowa</p> <p>Dolna warga zbliża się do górnych zębów, dotyka ich. Kiedy mówimy, widać górne zęby. Płaski język jest nisko, ale nie leży jak przy samogłosce [a].</p>	
<p>[v] to głoska szczelinowa</p> <p>Dolna warga zbliża się do górnych zębów, więc tworzy się szczelina, którą ulatuje powietrze.</p>	
<p>Wargi są spłaszczone</p> <p>Wargi są lekko rozciągnięte albo neutralne.</p>	
<p>[v] to głoska twarda</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	
<p>[v] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[v] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [v] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [v] występuje:

- na początku wyrazów, np. *woda*, *Warszawa*,
- w środku wyrazów, np. *prawy*, *gotować*.

Głoska [v] **NIE** występuje:

- na końcu wyrazów przed pauzą i przed spółgłoskami bezdźwięcznymi, zamienia się wtedy w [ʃ], np. *Kraków* [*krakuʃ*], *ławka* [*uafka*],
- przed [i] oraz [i], wtedy jest głoska [vʲ], np. *wiza* [*vʲiza*], *wiek* [*vʲiek*].

TPL ZAG6b Nk8

wiza

TPL ZAG6b Nm8

wiek

WYMOWA A PISOWNIA

Na końcu wyrazu przed pauzą lub przed spółgłoską bezdźwięczną głoska [v] się ubezdźwięcznia i zamienia w [ʃ], np. *Wrocław* [*vrocʃaf*], *wtorek* [*ʃtorek*].

Po spółgłosce bezdźwięcznej też może zmienić się w głoskę [ʃ], np. *twój* [*ʃfui*]. Taka wymowa jest częstsza, ale regionalnie w Polsce typowa jest też wymowa [*tvui*]. TPL ZAG6b Nm9

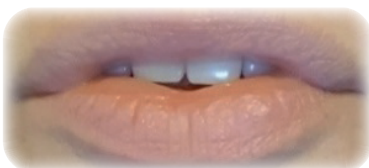
PORÓWNAJ

Porównaj głoskę [v] z głoską [vʲ] (zob. *Zagadnienie 11*), np. w wyrazach *was* [*vas*] – *wilk* [*vʲilk*] – *wie* [*vʲie*]. TPL ZAG6b Nm10

[vʲ] – to spółgłoska zmiękczona (nie jest miękka), szczelinowa, wargowo-zębowa, dźwięczna, ustna. Występuje zawsze przed [i] oraz [i], np. *wino* [*vʲino*], *wiadomość* [*vʲiadomość*].

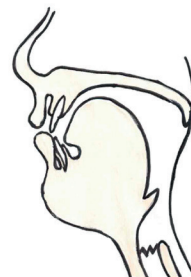
Głoska [v]

TPL ZAG6b Nm1

Głoska [vʲ]

TPL ZAG6b Nm11

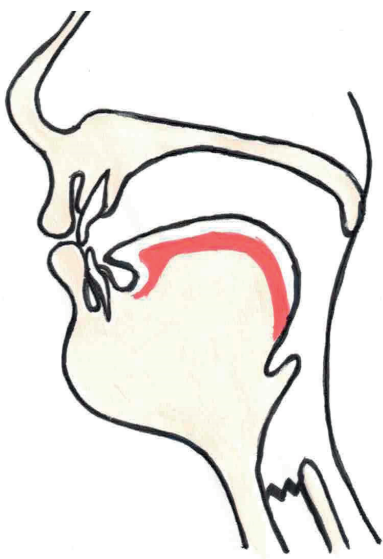
Podczas wymowy głoski [v] język jest nisko, a przy głosce [vʲ] uwypukla się do podniebienia twardego.

POLSKI A UKRAIŃSKI

Ukraińska głoska [в] (odpowiednik polskiej [v] – ort. <w>) jest realizowana na dwa sposoby: wargowo-zębowo (tak jak po polsku) lub dwuwargowo, co zbliża ją do polskiej głoski [b]. W takiej sytuacji należy zwracać uwagę na konieczność zbliżenia dolnej wargi do górnych zębów. Jest to ruch znany w języku ukraińskim, ponieważ tak realizowana jest głoska [ф] (odpowiednik polskiej [f] – ort. <f>).

Spółgłoska wargowo-zębowa [v]

TPL ZAG6b Nm1

Spółgłoska dwuwargowa [в]

TUKR ZAG6b Nm1

W języku ukraińskim standardowym głoska [в] nigdy się nie ubezdźwięcznia (w żadnej pozycji) – zawsze jest dźwięczna. W wyniku wpływu ukraińskiej pisowni lub wymowy obserwuje się często błędną dźwięczną wymowę w wyrazach, w których w języku polskim [v] ubezdźwięcznia się do [f].

Porównaj:

pl. wczoraj [fčoraɪ] – ukr. вчора [ŷčóra]

pl. wtorek [ftorek] – ukr. вівторок [в'іʏtórok]

pl. ćwiczenie – [ćf'ičeńe] – ukr. чверть (ćwierć) [чверт']

pl. Kraków – [krakuʃ] – ukr. Краків [krák'iy]

pl. twój [tfui] – ukr. твій [тв'ii]

ZAGADNIENIE 7

Lody karmelowe z polewą czekoladową..., czyli krótka historia głoski [l]

Głoska [l] (IPA: [l]).
Litery pisane: ł, l.
Litery w druku: <L, l>.

PODSTAWY

Samogłoska [l] jest:

- przedniojęzykowo-dziąstowa;
- boczna.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są neutralne.

Rada: szeroki język idzie
do górnych dziąseł.

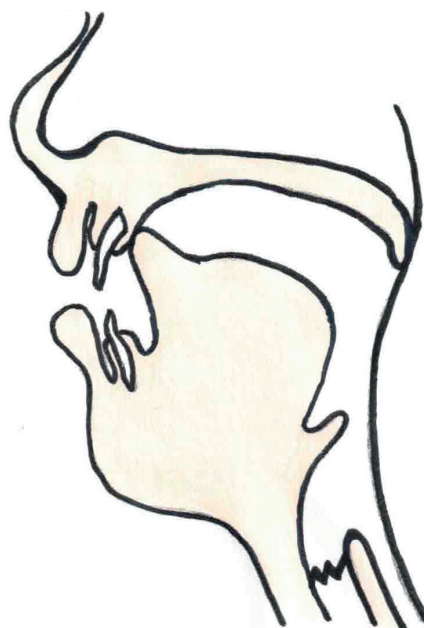
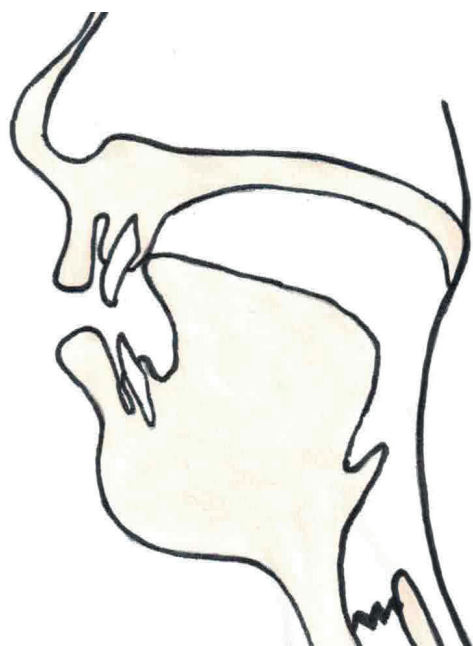
TPL ZAG7 Nk1-TPL ZAG7 Nk5

TPL ZAG7 Nm1-TPL ZAG7 Nm5

Posłuchaj

[l]			kolega		
[lll]			mleko		
lody			sól		
lubi			karmel		

Zobacz, jak układa się język.

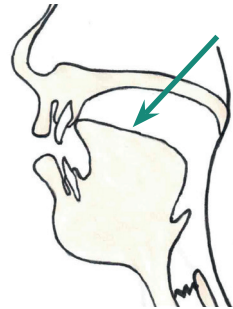

lub

Zobacz, jak układają się język i wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ɹ] to głoska przedniojęzykowo-dziąsłowa</p>	
<p>1. Czubek języka dotyka górnych dziąseł lub miejsca zaraz za dziąsłami (czasem za zębami). Czasem idzie do góry i zagina się trochę do tyłu. Język jest nisko, jest też trochę wklęsły. Boki przodu języka dotykają przednich zębów oraz dziąseł.</p>	
<p>[ɹ] to głoska boczna</p>	
<p>Powietrze zwykle ulatuje ustami obustronnie, niekiedy tylko z jednej strony (prawej lub lewej). Szczelina pojawia się między bokami języka a zębami/dziąsłami.</p>	
<p>[ɹ] to głoska retrofleksyjna</p>	
<p>To znaczy, że: 1. czubek języka idzie do góry i dotyka dziąseł, może się trochę wyginać do tyłu, 2. tył języka trochę się cofa, 3. jest przestrzeń pod językiem.</p>	
<p>[ɹ] to głoska dźwięczna</p>	
<p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[ɹ] to głoska ustna</p>	
<p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[l] to głoska twarda</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	
<p>Wargi są neutralne</p> <p>Usta są trochę otwarte.</p>	
	

GŁOSKA [l] W JĘZYKU POLSKIM

Głoska [l] występuje:

- na początku wyrazów, np. *lody, lubi*,
- w środku wyrazów, np. *kolega, mleko*,
- na końcu wyrazów, np. *sól, karmel*.

Głoska [l] **NIE** występuje:

- przed [ɥ],
- przed [i] oraz [i̯], wtedy zawsze słychać głoskę [lʲ], np. *maliny, oliwa*.

lis, maliny, soli

TPL ZAG7 Nm6

Możemy ją mówić długo (tak jak samogłoski). Kiedy mówimy [l] jeden raz, język najpierw dotyka górnych dziąseł, a potem odrywa się od nich. Żuchwa nie powinna iść do dołu.

MOWA CODZIENNA

Gdy mówimy szybko lub niestarannie, głoska [l] traci częściowo dźwięczność lub znika, np. *pomyśl* [*pomyśl*], [*pomyś*]. Jest to częste, bywa uznawane za błędne.

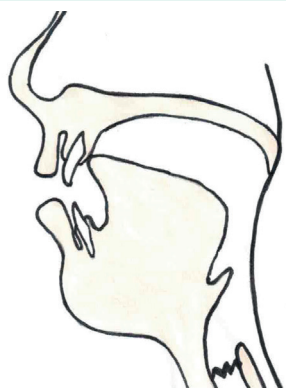
PORÓWNAJ

Porównaj głoskę [l] z głoską [lʲ], np. w wyrazach *las* [*las*] – *lis* [*lʲis*] – *liana* [*lʲiana*]. TPL ZAG7 Nm7

[lʲ] – to spółgłoska zmiękczone (nie jest miękka): czubek języka i przód języka dotykają górnych dziąseł lub miejsca za dziąsełkami, natomiast przód (i środek) języka zbliża się do przedniej części podniebienia twardego – to dodatkowy ruch artykulacyjny; język jest uwypuklony.

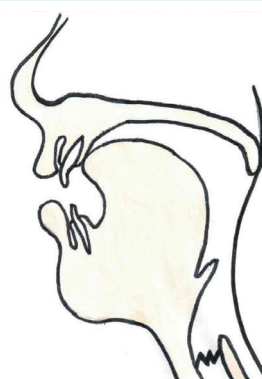
Głoska [l]

TPL ZAG7 Nm1

Głoska [l']

TPL ZAG7 Nm8

Obie głoski wymawia się, dotykając czubkiem języka dziąseł. Podczas wymowy głoski [l'] przód i środek języka dotykają też podniebienia twardego, bo język się uwypukla.

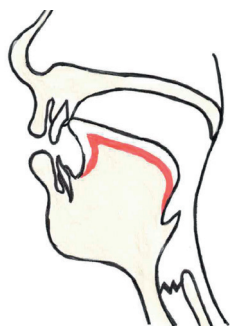
POLSKI A UKRAIŃSKI

W języku ukraińskim są głoski: [л] i [л']. Porównaj:

Spółgłoska [l]

TPL ZAG7 Nm1

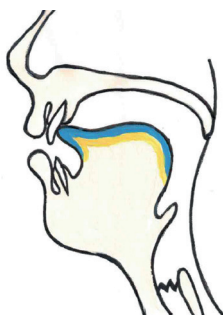
przedniojęzykowo-dziąstowa (retrofleksyjna), twarda

Spółgłoska [л]

TUKR ZAG7a Nm1

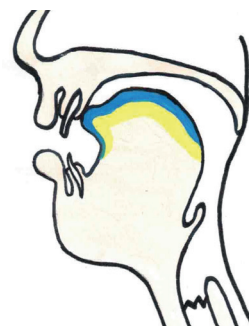
przedniojęzykowo-zębowa, twarda

Spółgłoska [л']

TUKR ZAG7b Nm1

przedniojęzykowo-dziąstowa, zmiękczona

Podczas wymowy polskiej głoski czubkiem języka trzeba dotykać dziąseł, a nie zębów, a bokami języka warto dotykać górnych, przednich zębów. Czubek języka może też trochę wyginać się do tyłu lub przesuwając na koniec dziąseł, bliżej podniebienia twardego. Ani tył, ani środek języka się nie unoszą.

ZAGADNIENIE 8

Opowieści dziwnej treści..., czyli krótka historia głosek [ś / ź / ć / ź]

Głoski [ś / ź / ć / ź]
(IPA: [ɕ / ʐ / tɕ / dʑ]).
Litery pisane: Si, Ś, si, ś, Zi, Ź, zi, ź,
Ci, Ć, ci, ć, Dzi, Dż, dzi, dż.
Litery w druku: <Si, si>=<Ś, ś>,
<Zi, zi>=<Ź, ź>, <Ci, ci>=<Ć, ć>,
<Dzi, dzi>=<Dż, dż>.

PODSTAWY

Głoski [ś / ź / ć / ź] są:

- środkowojęzyczne,
- miękkie.

Kiedy je mówimy:

- wargi są wysunięte do przodu.

Rada: wargi wysunięte do przodu,
trochę zaokrąglone, język się
uwypukla (robi „koci grzbiet”).

Posłuchaj

[ś]		
[ź]		
[ć]		
[ź]		
[śśś]		
[źźź]		

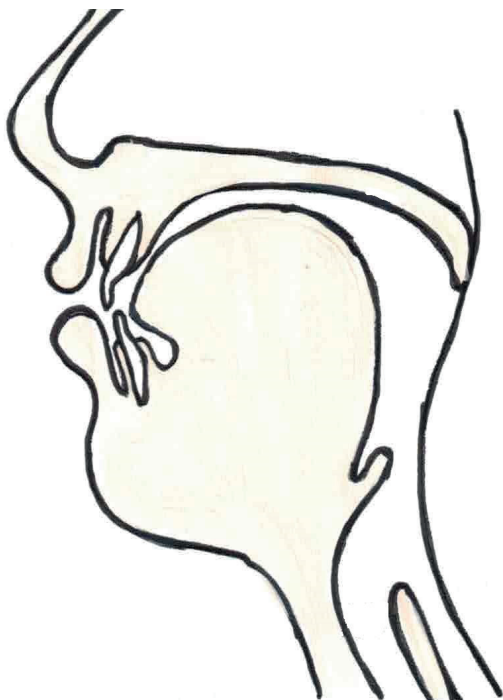
środa		
siebie		
osiem		
kwaśny		
noś		
dowieź		
ciebie		
ćwierć		
kwiecień		
macie		

TPL ZAG8 Nk1-TPL ZAG8 Nk18

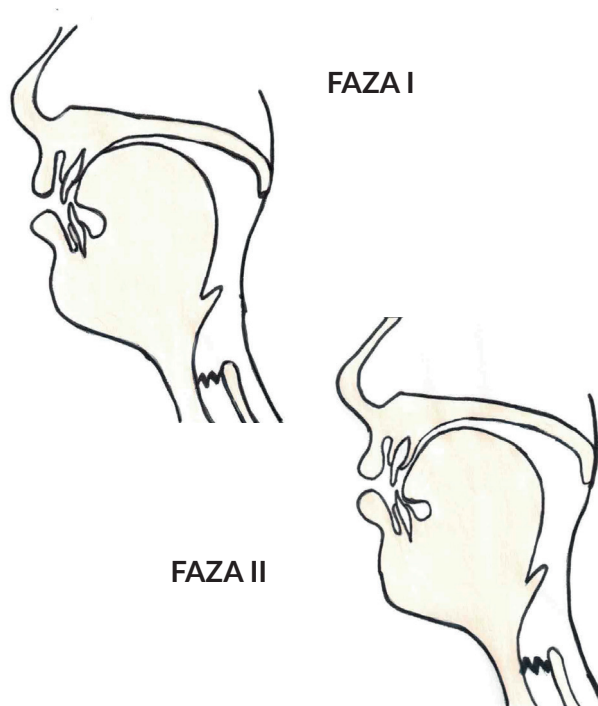
TPL ZAG8 Nm1-TPL ZAG8 Nm18

mieć		
odpowieź		
zima		
źle		
groźny		
łazienka		
dzień		
dźwięk		
rodzina		
o wodzie		

Zobacz, jak układa się język: [ś].

Zobacz, jak układa się język: [ź].

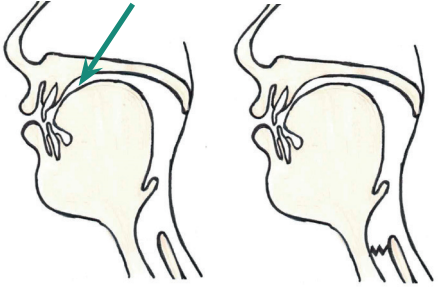
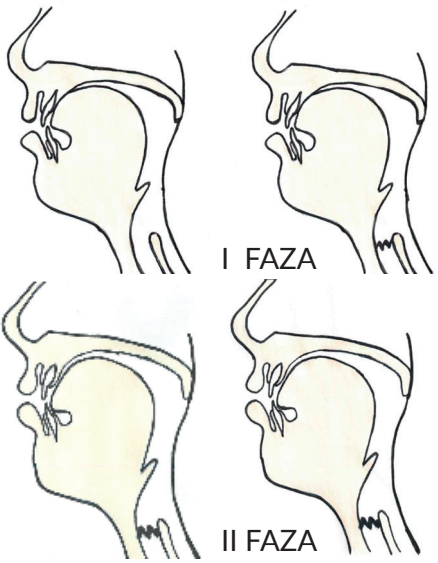

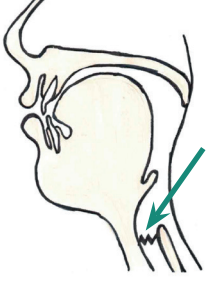
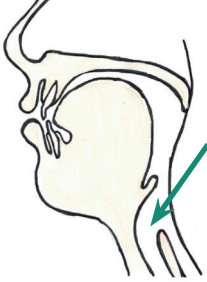

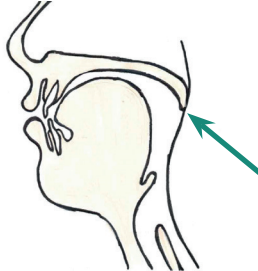
Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ś], [ź], [ć], [ź] to głoski środkowojęzykowe</p> <p>Środek języka zbliża się do przodu podniebienia twardego ([ś], [ź]) lub dotyka przodu podniebienia twardego ([ć], [ź]), język jest napięty.</p>	<p>[ś]</p>
<p>[ś], [ź], [ć], [ź] to głoski miękkie</p> <p>Środek języka unosi się do podniebienia twardego.</p>	

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[s], [z] to głoski szczelinowe</p> <p>Szczelina powstaje między środkiem języka a przodem podniebienia twardego.</p>	 <p>[s] [z]</p>
<p>[ć], [ź] to głoski zwarto-szczelinowe</p> <p>1. Najpierw środek języka dotyka przodu podniebienia twardego.</p> <p>2. Następnie odrywa się i powstaje szczelina podobna jak przy głoskach [s], [z] – środek języka zbliża się do przodu podniebienia twardego.</p>	 <p>I FAZA</p> <p>II FAZA</p> <p>[ć] [ź]</p>
<p>Wargi są wysunięte do przodu ([s], [z], [ć], [ź])</p> <p>Wargi są wysunięte do przodu, usta trochę otwarte, a kąciaki ust się napinają.</p>	
<p>[ź], [ż] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	 <p>[ź]</p>
<p>[s], [ć] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	 <p>[s]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
[ś], [ź], [ć], [ź] to głoski ustne	 <p data-bbox="1316 521 1348 555">[ś]</p>
<p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKI [ś / ź / ć / ź] W JĘZYKU POLSKIM

Głoski [ś], [ć] występują:

- na początku wyrazów, np. *siebie* [śeb'ie], *środa* [środa], *ciebie* [ćeb'ie], *ćwierć* [ćf'ierć],
- w środku wyrazów, np. *osiem* [ośem], *kwiecień* [kf'iećeń],
- na końcu wyrazów, np. *noś* [noś], *mieć* [m'ieć].

Głoski [ź], [ż] występują:

- na początku wyrazów, np. *źle* [źle], *zima* [żima], *dźwięk* [żv'ieŋk], *dzień* [żeń].
- w środku wyrazów, np. *łazienka* [uażenka], *rodzina* [rożina].

Głoska [ź], [ż] **NIE** występują:

- na końcu wyrazów, np. *zawieź* [zav'ieś], *odpowieź* [otpow'ieć].

W tej pozycji zmieniają się w głoski bezdźwięczne. Zamiast głoski [ź] pojawia się [ś], a zamiast głoski [ż] pojawia się [ć].

[ś], [ź] to głoski trwałe

Możemy je mówić długo (tak jak samogłoski).

WYMOWA A PISOWNIA

Litery <ś>, <ź> na końcu wyrazu przed pauzą czytamy [ś], np. *wieś* [v'ieś], *dowieź* [dov'ieś].

Litery <ć>, <dź> na końcu wyrazu przed pauzą czytamy [ć], np. *mieć* [m'ieć], *odpowieź* [otpow'ieć].

Na początku i w środku wyrazu czasem piszemy <ś>, <ź>, <ć>, <dź>, a czasem <si>, <zi>, <ci>, <dzi>. Czytamy je tak samo, np. *siła* [śiła] – *środa* [środa], *mamusia* [mamuśa] – *uśmiech* [uśm'ieχ], *ziemia* [żem'ia] – *źródło* [źrudło], *jezioro* [ieżoro] – *październik* [pażżernik].

Litery <si>, <zi>, <ci>, <dzi> na końcu wyrazu to połączenia spółgłoski [ś], [ź], [ć], [ż] z samogłoską [i], np. [śi], [zi], [ci], [żi]: *kosi* [kośi], *koci* [koći], *buzi* [buźi], *budzi* [buźi].

Porównaj: *noś* [noś] – *nosi* [nośi], *brać* [brać] – *braci* [braći]. **TPL ZAG8 Nm19**

Czasami w wyrazach zapożyczonych połączenia <si>, <zi>, <ci> oznaczają zmiękczone głoski [s̥'i], [z̥'i], [ç'i], np. *sinus* [s̥'inus], *Zanzibar* [z̥anz'ibar], *circa* [ç'irka]. Spółgłoski zmiękczone występują też w połączeniach <sj>, <zj>, <cj> w wyrazach typu: *racja* [rac̥'ia], *pasja* [pas̥'ia], *korozja* [koroz̥'ia].

Porównaj: si [s̥'i] – sinus [s̥'inus], sj [s̥'j] – pasja [pas̥'ia]. TPL ZAG8 Nm20

Te spółgłoski są w języku polskim bardzo rzadkie i nietypowe dla wyrazów rodzimych. Ważne jest, by odróżniać je od typowo polskich miękkich spółgłosek [s̥], [z̥], [ç], [ʒ], które w polskich wyrazach występują bardzo często.

Porównaj: ci [ç] – cis [çis] (roślina) / ci [ç'i] – cis [ç'is] (dźwięk w muzyce). TPL ZAG8 Nm21

GRUPY SPÓŁGŁOSKOWE

W języku polskim jest wiele wyrazów, które mają obok siebie dwie ze spółgłosek: [s̥], [z̥], [ç], [ʒ], np. *ściana* [s̥ciana], *liście* [l'is̥ce], *radość* [radość], *żdźbło* [z̥z̥bło], *jeździć* [ież̥zić].

Czasem w wymowie dochodzi do upodobnień i spółgłoski, które są obok siebie, stają się podobne lub nawet takie same, np. *chodźcie* [çoc̥ce], *wyjdźcie* [vyj̥cc̥e].

Jest też wiele wyrazów, w których inne spółgłoski łączą się w grupy ze spółgłoskami [s̥], [z̥], [ç], [ʒ], np. *kś*: *książka* [kso̥ż̥ska], *śm*: *śmietana* [sm̥'ietana], *żn*: *późno* [puż̥no], *ćm*: *ćma* [ćma], *rdź*: *bardziej* [barż̥ei].

Dużo spółgłosek [s̥], [z̥], [ç], [ʒ] oraz [ʃ], [ʒ], [ç], [ʒ] jest w liczebnikach, dlatego warto ćwiczyć ich wymowę, np. *sześć* [s̥eść], *dziewięćdziesiąt* [z̥ev'ienż̥esont], *czterdzieści* [çterż̥eści].

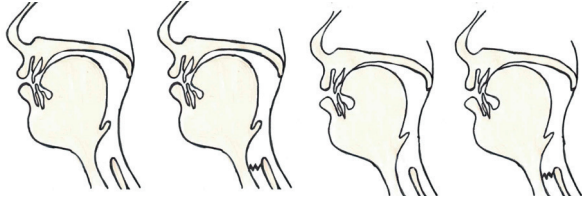
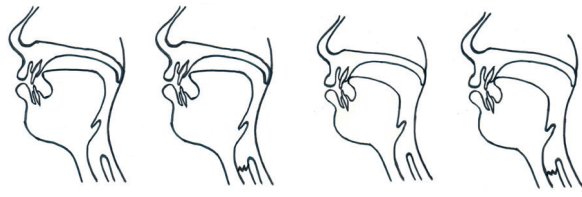

Są też inne wyrazy, w których jest ich wiele, np. *nieść* [nieść], *szczęście* [s̥çceż̥ście] / [s̥çceż̥ście], *przyszłość* [p̥s̥yż̥uość], *przyjaźń* [p̥s̥yjaż̥ń]. TPL ZAG8 Nm22

PORÓWNAJ

Głoska [s̥] TPL ZAG8 Nm1	Głoska [z̥] TPL ZAG8 Nm2	Głoska [ç] TPL ZAG8 Nm3	Głoska [ʒ] TPL ZAG8 Nm4

Przód języka jest za dolnymi zębami, a środek wypukła się i idzie do góry. Wargi są trochę zaokrąglone i idą do przodu, usta są otwarte i widać zęby. Wargi się napinają, a kąciki mogą się zaciskać.

<p>[ś], [ź]</p> <p>TPL ZAG8 Nm1</p> <p>TPL ZAG8 Nm2</p>	<p>[ć], [ż]</p> <p>TPL ZAG8 Nm3</p> <p>TPL ZAG8 Nm4</p>	<p>[ś], [ź]</p> <p>TPL ZAG9 Nm1</p> <p>TPL ZAG9 Nm2</p>	<p>[ć], [ż]</p> <p>TPL ZAG9 Nm3</p> <p>TPL ZAG9 Nm4</p>
			
			
<p>środkowojęzykowe</p>		<p>przedniojęzykowo-dziąstowe (retrofleksyjne)</p>	
<p>wargi wysunięte do przodu, a kąciki ust mogą się napinać</p>		<p>wargi zaokrąglone, wysunięte do przodu, napięte</p>	

Gdy mówimy głoski [ś], [ź], [ć], [ż], środek języka idzie do góry i uwypukla się (zbliża się do podniebienia lub go dotyka i szybko się odrywa od niego). Wargi wysuwają się do przodu. Podczas mówienia głosek [ś], [ź], [ć], [ż] należy zaokrąglać wargi, a czubek języka zbliżać do dziąseł ([ś], [ź]) lub ich dotykać ([ć], [ż]) i szybko odrywać. Język jest płaski lub lekko wklęsły.

POLSKI A UKRAIŃSKI

Większość spółgłosek ukraińskich to spółgłoski twarde (wargowe, szumiące, tylnojęzykowe i gardłowa). W języku ukraińskim nie ma miękkich spółgłosek zapisywanych za pomocą liter: <ś>, <ź>, <ć>, <dź>.

ZAGADNIENIE 9

Paczka tęczyowych żelków..., czyli krótka historia głosek [š / ž / č / ž]

Głoski [š], [ž], [č], [ž]
(IPA: [ʃ / z / tʃ / ʒ]).
Litery pisane: Sz, sz, Ź, ź, Rz, rz, Cz, cz, Dż, dž.
Litery w druku: <Sz, sz>, <Rz, rz>,
<Ź, ź>, <Cz, cz>, <Dż, dž>.

PODSTAWY

Spółgłoski [š], [ž], [č], [ž] są:

- przedniojęzykowo-dziąsłowe,
- twarde.

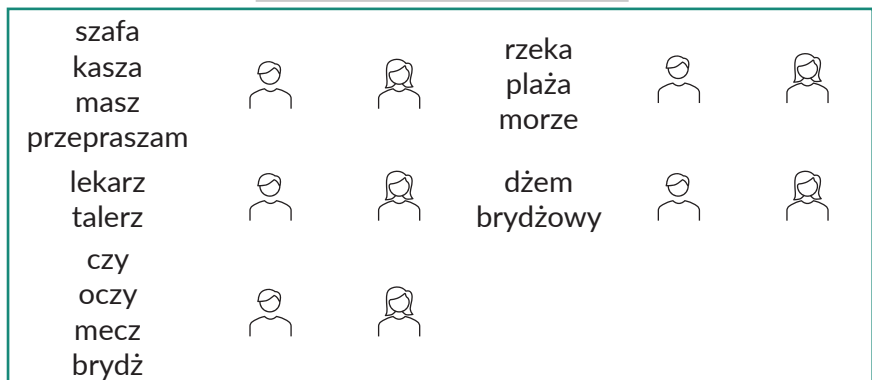
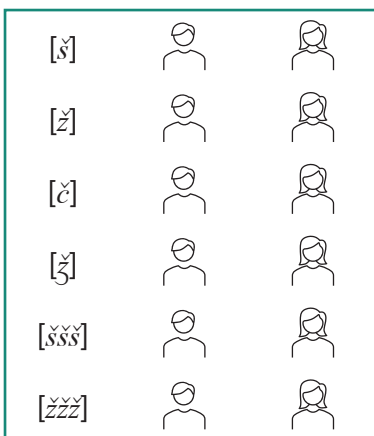
Kiedy je mówimy:

- wargi są zaokrąglone.

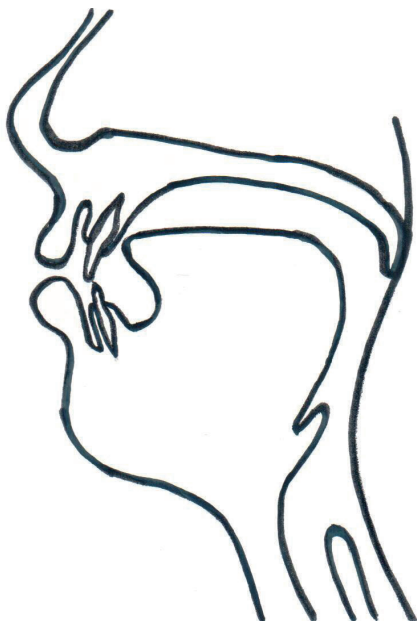
Rada: wargi są zaokrąglone,
wysunięte do przodu, szeroki
język idzie do górnych dziąseł.

TPL ZAG9 Nk1-TPL ZAG9 Nk13

TPL ZAG9 Nm1-TPL ZAG9 Nm13

Zobacz, jak układa się język: [š].

Zobacz, jak układa się język: [ž].

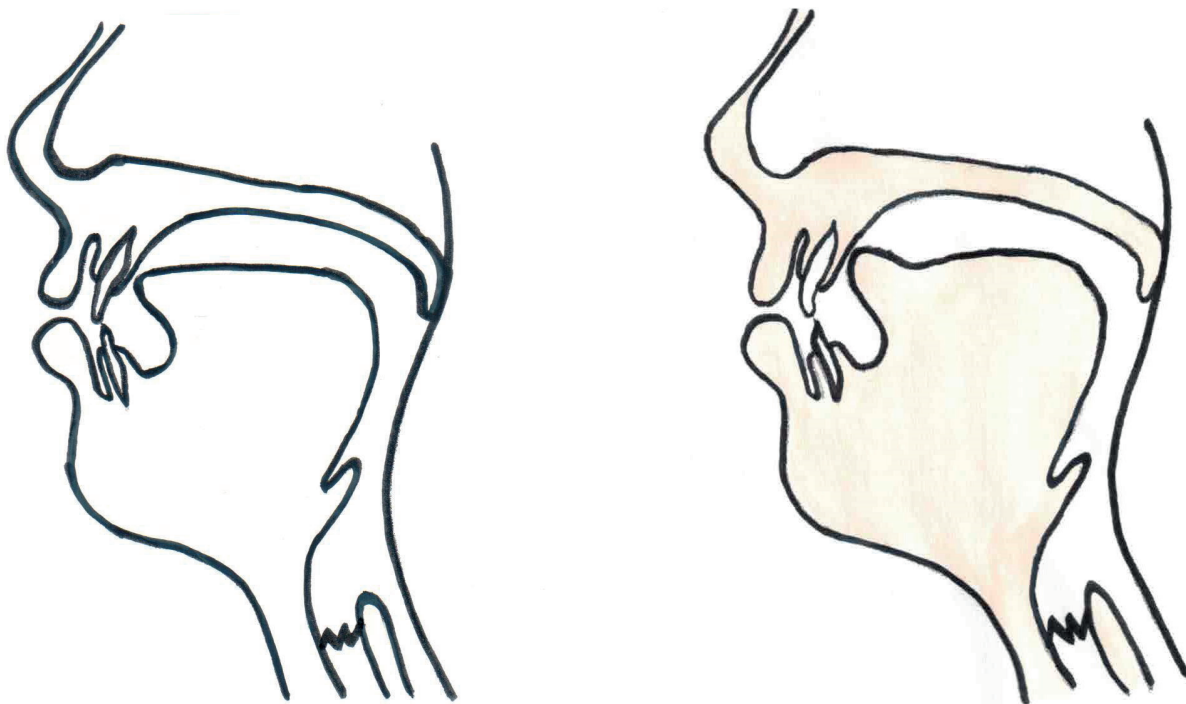

FAZA I

FAZA II

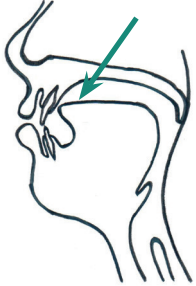
Język może być płaski lub wyginać się do tyłu. Porównaj dwie wersje głoski [ž].

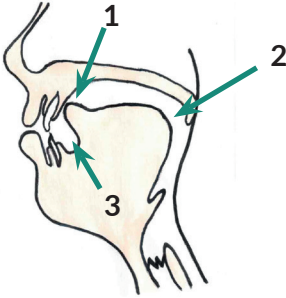
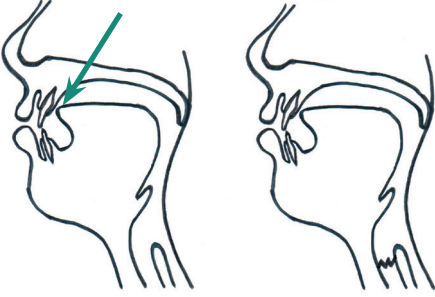
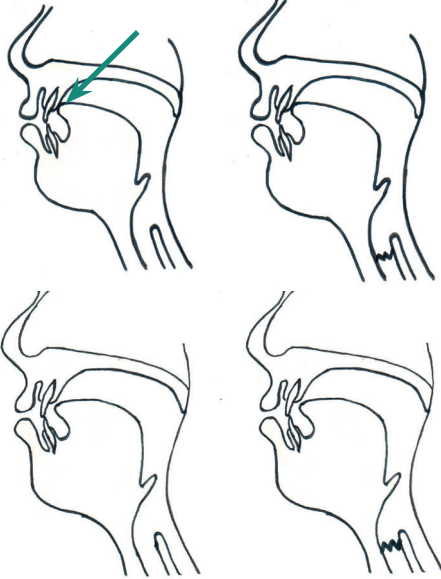

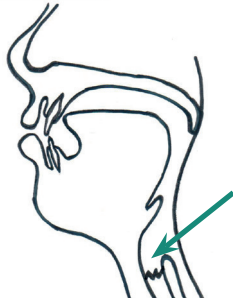
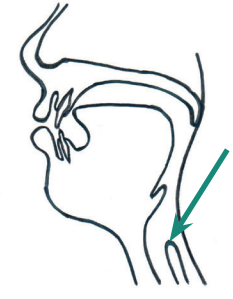
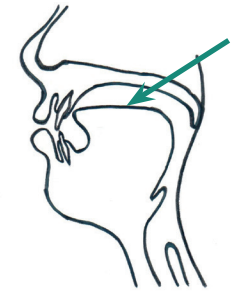
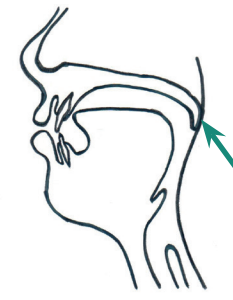
Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[š], [ž], [č], [ž] to głoski przedniojęzykowo-dziąsłowe</p> <p>Czubek języka zbliża się do górnych dziąseł lub miejsca zaraz za dziąsłami – głoski [š], [ž].</p> <p>Czubek języka dotyka do górnych dziąseł lub miejsca zaraz za dziąsłami – głoski [č], [ž].</p> <p>Idzie do góry, czasem zagina się trochę do tyłu. Boki przodu języka dotykają po bokach górnych zębów oraz dziąseł. Język nie wypukla się: jest płaski lub lekko wklęsły.</p>	 <p>[š]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ʂ], [ʐ], [ʧ], [ʣ] to głoski retrofleksyjne</p> <p>To znaczy, że:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. czubek języka idzie do góry i dotyka dziąseł, może się trochę wyginać do tyłu, 2. tył języka trochę się cofa, 3. jest przestrzeń z przodu pod językiem. 	 <p>[ʐ]</p>
<p>[ʂ], [ʐ] to głoski szczelinowe</p> <p>Czubek języka zbliża się do dziąseł – tam powstaje szczelina.</p>	 <p>[ʂ] [ʐ]</p>
<p>[ʧ], [ʣ] to głoski zwarto-szczelinowe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Najpierw czubek języka dotyka dziąseł, a boki języka dotykają górnych zębów i dziąseł z boku jamy ustnej. 2. Następnie odrywa się i z przodu między dziąstami a czubkiem języka powstaje szczelina – podobna jak przy głoskach [ʂ], [ʐ]. 	 <p>[ʧ] [ʣ]</p>
<p>Wargi są zaokrąglone</p> <p>Wargi są trochę zaokrąglone i wysunięte do przodu, napięte.</p>	

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ʒ], [ʒ̣] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	 <p>[ʒ]</p>
<p>[ʒ̥], [ʒ̇] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	 <p>[ʒ̥]</p>
<p>[ʒ], [ʒ̣], [ʒ̥], [ʒ̇] to głoski twarde</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	 <p>[ʒ]</p>
<p>[ʒ̥], [ʒ̇], [ʒ̣], [ʒ̣̇] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	 <p>[ʒ̥]</p>

GŁOSKI [š], [ž], [č], [ž] W JĘZYKU POLSKIM

Głoski [š], [č] występują:

- na początku wyrazów, np. *szafa* [šafa], *czy* [čy],
- w środku wyrazów, np. *kasza* [kaša], *oczy* [očy],
- na końcu wyrazów, np. *masz* [maš], *mecz* [meč].

Głoski [ž], [ž] występują:

- na początku wyrazów, np. *że* [že], *rzeka* [žeka], *dżem* [žem],
- w środku wyrazów, np. *plaża* [plaža], *morze* [može], *brydżowy* [bryžovy].

Głoska [ž] **NIE** występuje:

- na końcu wyrazów, np. *lekarz* [lekaš],
- po spółgłosce bezdźwięcznej, np. *przepraszam* [pšeprašam],
- przed spółgłoską bezdźwięczną, np. *książka* [kšoŭška].

Głoska [ž] **NIE** występuje:

- na końcu wyrazów, np. *brydż* [bryč],
- przed spółgłoską bezdźwięczną, np. *różdżka* [ruščka].

W tych pozycjach zmieniają się w głoski bezdźwięczne. Zamiast głoski [ž] pojawia się [š], a zamiast głoski [ž] pojawia się [č], np. *piekarz* [p'iekaš], *brydż* [bryč].

[š], [ž] to głoski trwałe

Możemy je mówić długo (tak jak samogłoski).

WYMOWA A PISOWNIA

Litery <ż> oraz <rz> czytamy po polsku [ž], np. *morze* [može], *może* [može].

Głoska [ž], jak każda polska spółgłoska właściwa (jest w parze dźwięczna / bezdźwięczna), może się ubezdźwięcznić, np. na końcu wyrazu przed pauzą lub po spółgłosce bezdźwięcznej, np. *lekarz* [lekaš], *krzak* [kšak], *przepraszam* [pšeprašam].

PORÓWNAJ!

W wyrazach zapożyczonych przed [i] pojawiają się spółgłoski miękkie [š'], [ž'], [č'], [ž'], np. *szisza* [š'iša], *żigolak* [ž'igolak], *chipsy* [č'ipsy] (litery <chi> wymawiane są tu [č']), *dżinsy* [ž'insy].

TPL ZAG9 Nm14

GRUPY SPÓŁGŁOSKOWE

1. Litery <dż> zwykle czytamy jako jedną głoskę [ž], np. *dżem* [žem], *drożdżówka* [drožžufka].
2. Litery <drz> czytamy jako dwie głoski [dž] lub [žž], np. *drzewo* [džewo] / [žžewo], *drzwi* [džv'i] / [žžv'i].

3. W wyrazie *budżet*, zapożyczonym z języka francuskiego, litery <dż> czytamy jako dwie głoski [dž] lub [žž]: [budžet] / [bužžet].
4. Czasami połączenia liter <dż> mogą oznaczać dwie oddzielne głoski (np. na granicy prefiksu i rdzenia wyrazu), np. *podżegać* [podžegać], *odżywić* [odžyv'ic].
5. Litery <trz> czytamy jako [tš] lub [čš], np. *trzy* [tšy] / [čšy], *trzymać* [tšymać] / [čšymać].

[d], [t] – to głoski podobne do [d], [t], ale czubek języka dotyka dźwięków.

W języku polskim jest wiele wyrazów, które mają obok siebie dwie ze spółgłosek: [š], [ž], [č], [ž], np. *jeszcze* [iešče], *mężczyzna* [mežšczyzna], *jeżdżę* [iežže].

Jest też wiele wyrazów, w których inne spółgłoski łączą się w grupy ze spółgłoskami [š], [ž], [č], [ž], np. *strz:* *strzelać* [stšelać] / [ščelać], *prz:* *przepraszam* [pšeprašam], *brz:* *brzeg* [bžek], *grz:* *grzyby* [gžyby], *krz:* *krzak* [kšak], *czk:* *rzeczka* [žecha].

Każdą ze spółgłosek trzeba wyraźnie wymówić, chociaż na przykład w szybkiej mowie niektóre spółgłoski zmieniają się w inne lub nawet znikają, np. *patrzcie* [pačće] (wymowa wzorcowa: [pašće], [pačšće]). TPL ZAG9 Nm15

PORÓWNAJ

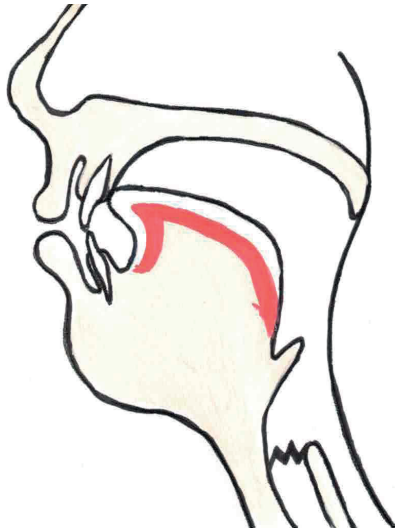
[š], [ž] TPL ZAG9 Nm1 TPL ZAG9 Nm2	[č], [ž] TPL ZAG9 Nm3 TPL ZAG9 Nm4	[š], [ž] TPL ZAG8 Nm1 TPL ZAG8 Nm2	[č], [ž] TPL ZAG8 Nm3 TPL ZAG8 Nm4
przedniojęzykowo-dziąstowe (retrofleksyjne)		środkowojęzykowe	
wargi zaokrąglone, wysunięte do przodu, napięte		wargi wysunięte do przodu, a kąciki ust mogą się napinać	

Podczas mówienia głosek [š], [ž], [č], [ž] należy zaokrąglić wargi, a czubek języka zbliżyć do dźwięków ([š], [ž]) lub ich dotykać ([č], [ž]) i szybko odrywać. Język jest płaski lub lekko wklęsły. Gdy mówimy głoski [š], [ž], [č], [ž], środek języka idzie do góry i uwypukla się (zbliża się do podniebienia lub go dotyka i szybko się odrywa od niego). Wargi wysuwają się do przodu.

POLSKI A UKRAIŃSKI

Spółgłoska [ʂ]

TPL ZAG9 Nm4

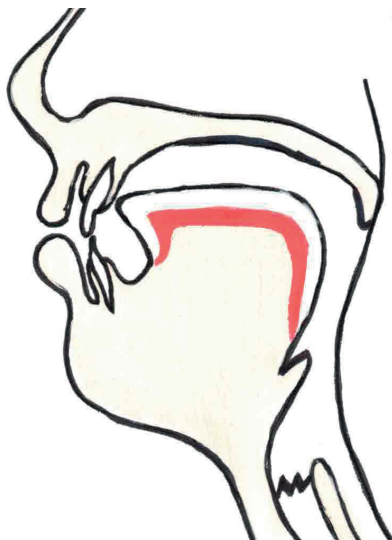
Spółgłoska [ʂʁ]

TUKR ZAG9 Nm3

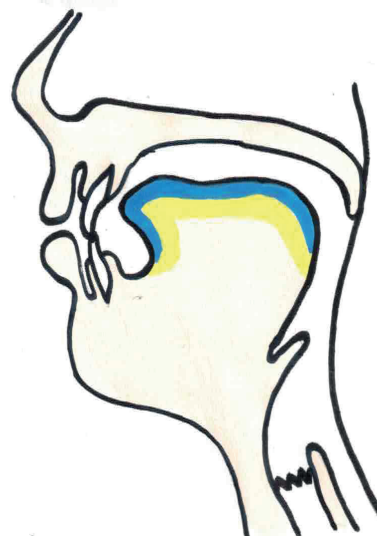
Spółgłoska [ʐ]

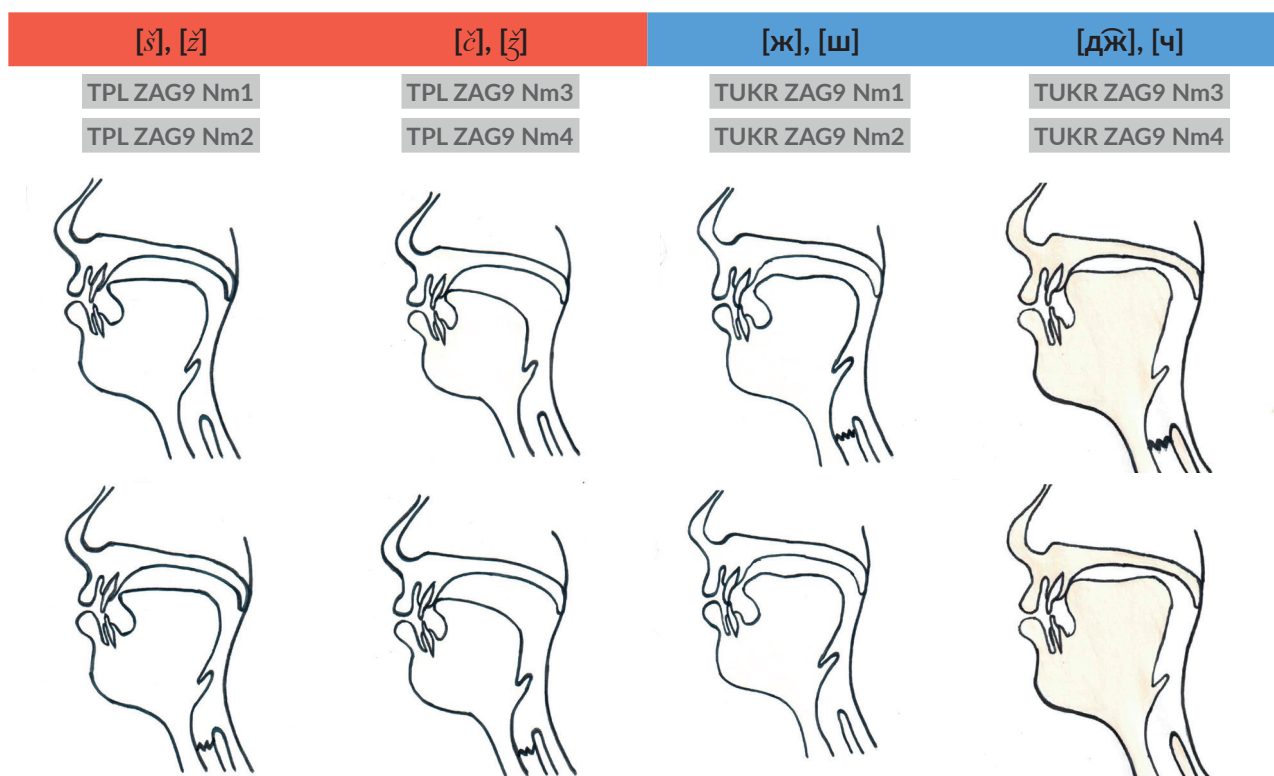
TPL ZAG9 Nm2

Spółgłoska [ʐʁ]

TUKR ZAG9 Nm1

przedniojęzykowo-dziąstowe (retrofleksyjne)
wargi zaokrąglone, wysunięte do przodu,
napięte

przedniojęzykowe
wargi trochę wysunięte do przodu,
trochę napięte

W języku ukraińskim występują głoski przedniojęzykowo-dziąstowe [ж], [ш], [дж], [ч], ale podczas ich wymawiania tył języka idzie do podniebienia miękkiego. Język jest wysoko. Choć są one twarde, bo środek języka jest niżej, daje to często słuchowe wrażenie zmiękczenia.

Osoby posługujące się językiem rosyjskim prezentują zwykle wymowę miękką lub zmiękczoną przy najmniej głoskach [ш] i [ч], które w języku rosyjskim są dziąstowo-zębowe.

W obu przypadkach warto zwrócić szczególną uwagę na zaokrąglenie warg, obniżenie języka i zbliżenie czubka języka z dziąstami. Można sugerować przesuwanie czubka języka na sam tył dziąseł, a nawet próbę delikatnego wygięcia go do tyłu (retroflexja).

ZAGADNIENIE 10

Uwaga, kierownik!..., czyli krótka historia głosek [k' / g' / χ']

PODSTAWY

Głoski: [k], [g], [χ], [k'], [g'], [χ']
(IPA: [k / g / x], [c / ʒ / ʧ]).
Litery pisane: K, k, G, g, Ć, ć, H, h, Ch, ch.
Litery w druku: <K, k>, <G, g>, <CH, ch>, <H, h>.

Spółgłoski [k], [g], [χ] są:

- tylnojęzykowe;
- twarde.

Spółgłoski [k'], [g'], [χ'] są:

- postpalatalne,
- miękkie.

Rada: środek i tył języka
idą wysoko do góry.

TPL ZAG10 Nk1-TPL ZAG10 Nk7

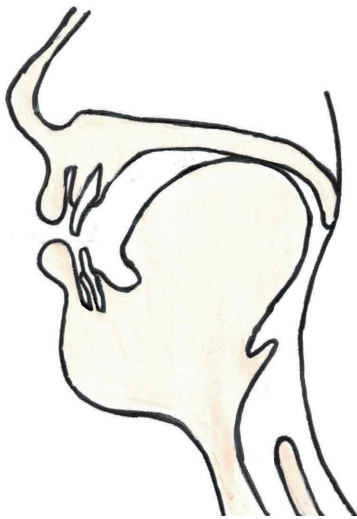
TPL ZAG10 Nk8-TPL ZAG10 Nk13

TPL ZAG10 Nm1-TPL ZAG10 Nm7

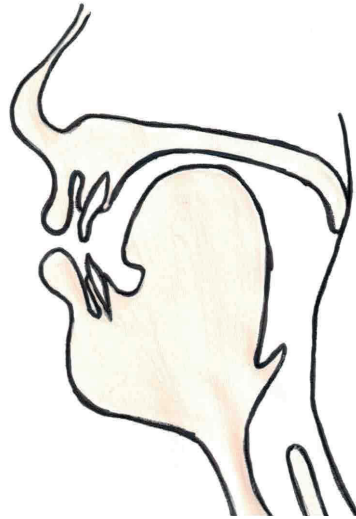
TPL ZAG10 Nm8-TPL ZAG10 Nm13

Postuchaj					
[k]			[k']		
[g]			[g']		
[χ]			[χ']		
kelner			kino		
generał			historia		
herbata			logika		
			leki		
			nogi		
poker			kiełbasa		
legenda			Giewont		
marchewka			hiena		
Polskę			łokieć		
drogę			za rogiem		
suche			polskie		
lek			drogie		
brzuch			monarchie		

Zobacz, jak układa się język: [k], [g].

Zobacz, jak układa się język: [ɰ].

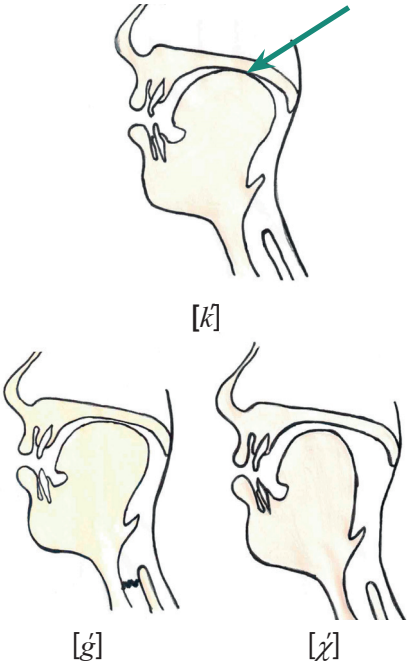
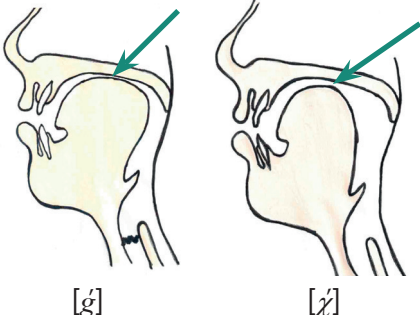
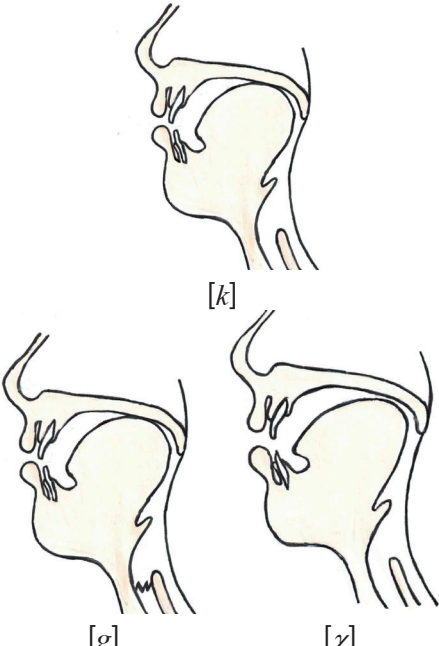

Zobacz, jak układają się wargi.

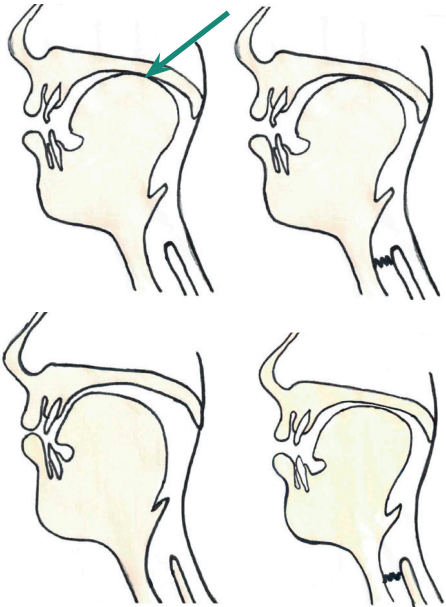
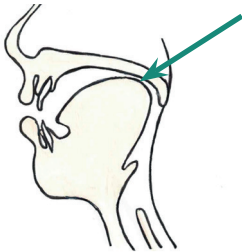
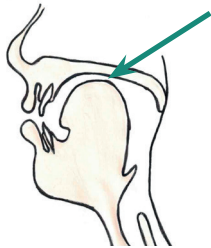
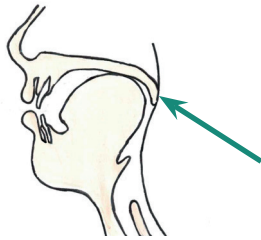

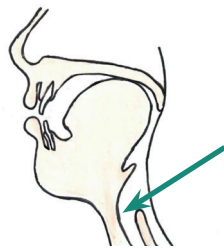
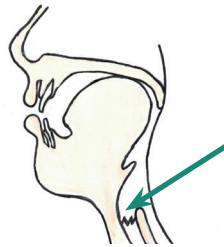

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[k], [g], [ɰ] to głoski tylnojęzykowe</p> <p>Tył języka idzie maksymalnie do góry do podniebienia twardego i miękkiego.</p>	<p>[g] [k]</p> <p>[ɰ]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[k], [g], [ɰ] to głoski postpalatalne</p> <p>Środek i tył języka idą do tyłu podniebienia twardego.</p>	 <p>[k]</p> <p>[g] [ɰ]</p>
<p>[k], [g], [ɰ] to głoski miękkie⁶</p> <p>Środek języka unosi się do podniebienia twardego.</p>	 <p>[g] [ɰ]</p>
<p>[k], [g], [ɰ] to głoski twarde</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	 <p>[k]</p> <p>[g] [ɰ]</p>

⁶ W języku polskim głoski te klasyfikowane są jako postpalatalne miękkie lub tylnojęzykowe zmiękczone (szczególnie [ɰ]). W opracowaniu dla wszystkich trzech przyjęto jeden konsekwentny sposób ich opisywania, co służy też odróżnieniu ich od głosek ukraińskich.

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[k], [g], [k], [g] to głoski zwarto-wybuchowe</p> <p>1. Tył języka cofa się, jest przyklejony do podniebienia twardego.</p> <p>2. Nagle odrywa się i powietrze ulatuje przez usta.</p>	 <p>[k] [g]</p>
<p>[χ] to głoska szczelinowa</p> <p>Tworzy się szczelina między tyłem języka a podniebieniem twardym i miękkim, powietrze ulatuje przez usta.</p>	 <p>[χ]</p>
<p>[ɣ] to głoska szczelinowa</p> <p>Tworzy się szczelina między przodem i środkiem języka a podniebieniem twardym, powietrze ulatuje przez usta.</p>	 <p>[ɣ]</p>
<p>[k], [g], [χ], [k], [g], [χ] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	 <p>[k]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[k], [χ], [k̠], [χ̠] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	 <p>[k]</p>
<p>[g], [g̠] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	 <p>[g]</p>
<p>Wargi są rozsunięte</p> <p>Usta są otwarte.</p>	 <p>[k̠], [g̠], [χ̠]</p>

GŁOSKI [k], [g], [χ], [k̠], [g̠], [χ̠] W JĘZYKU POLSKIM

Głoski [k], [χ] występują:

- na początku wyrazu, np. *kelner, herbata*,
- w środku wyrazu, np. *poker, marchewka, Polskę, karaoke, suche*,
- na końcu wyrazu, np. *lek, brzuch*.

Głoska [g] występuje:

- na początku wyrazu, np. *generał*,
- w środku wyrazu, np. *legenda, drogę*.

Głoska [g] **nie** występuje:

- na końcu wyrazu, np. *wróg [vruk]*.

Głoski [k̠], [g̠], [χ̠] **nie** występują:

- przed [i], wtedy zawsze słychać [k], [g], [χ], np. *historia, logika, nogi*.

Głoski [k̠], [g̠], [χ̠] występują:

- na początku wyrazu, np. *kiełbasa, kino, Giewont, gitara, hiena, historia*
- w środku wyrazu, np. *łokieć, pokiwać, za rogiem, logika, machina, polskie, drogie, monarchie*,
- przed [i] lub [i], np. *leki, taki, polski, nogi, drogi, monarchii*.

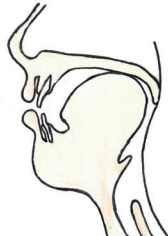

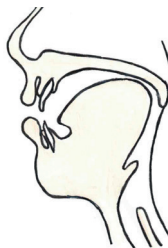
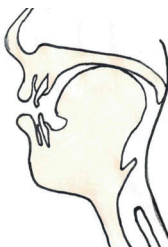

WYMOWA A PISOWNIA

Spółgłoski [k], [g], [χ] są w języku polskim twarde. W połączeniu z samogłoską [e] **nie ulegają zmiękczeniu!** Mówimy kelner [kelner], geny [geny], Chersoń [χersoń]. TPL ZAG10 Nm14

Połączenia typu **ki, gi, chi + e, a, o** szczególnie w zapożyczeniach mówimy z wyraźną jotą, np.: kiosk [kiosk], Hieronim [χ'ierońim], ekologia [ekologia]. Niektórzy, zwykle starsi Polacy (zob. Więcek-Poborczyk 2014), w wyrazach rodzimych wymawiają głoski miękkie synchronicznie (bez joty), np. [ké], [gé], [χé]. TPL ZAG10 Nm15

Postuchaj różnicy: kiedy [kiedy] / [kedy], Giewont [gievont / gévont]. TPL ZAG10 Nm16

PORÓWNAJ

<p>[k] TPL ZAG10 Nm1</p>	<p>[g] TPL ZAG10 Nm2</p>	<p>[χ] TPL ZAG10 Nm3</p>
		
<p>[k'] TPL ZAG10 Nk8</p>	<p>[g'] TPL ZAG10 Nk9</p>	<p>[χ'] TPL ZAG10 Nk10</p>
		

POLSKI A UKRAIŃSKI

W wyniku upodobnienia w języku ukraińskim głoska [κ] przed spółgłoską dźwięczną może się udźwięcznić i zmienić w głoskę [r]. W języku polskim też dochodzi w takim kontekście do udźwięcznienia, głoska polska [k] zmienia się wówczas w głoskę [g], por. pl. *jakby* [iagby], ukr. *якби* – [йарбй].

Trudna bywa głoska [χ], która jest nadmiernie udźwięczniana. Co prawda w języku polskim występuje dźwięczne [χ] (dźwięczne h), jednak jest to rzadkie i zwykle wynika z upodobnienia, por. Bohdan [boχdan], dach domu [daχ domu]. Głoska [χ] pojawia się często w języku ukraińskim w wyrazach, w których występuje końcówka -oro, por. ukraińskie: *доброро* [дóброро] / [dobro[χ]o], *молодого* [молодóго] / [molodo[χ]o], *зеленого* [зе"лэного] / [zeleno[χ]o]. Analogiczne polskie wyrazy typu *dobrego, młodego, zielonego* mówione są często błędnie z wykorzystaniem ukraińskiej głoski [r] (por. pl. dźwięczne h [χ]).

Często spółgłoski [k], [g], [χ] przed samogłoską [e] są przez uczących się realizowane miękko. Jest to wpływ języka rosyjskiego, ponieważ w języku ukraińskim w takim kontekście pozostają one twarde. Należy wtedy zwracać uwagę na ich twardą wymowę i różnice między wyrazami typu: kelner [kelner] a kieliszek [kiel'iszek].

Najtrudniejszą pozycją jest wygłos wyrazów, dochodzi wtedy często do kilku typów zmian:

- jeżeli w wygłosie są <kie, gie, hie>, to często albo wymawiane są twardo [ke / ge / χe], albo miękko synchronicznie (bez joty), silniej niż w języku polskim [k'e / g'e / χ'e], np. słodkie [słodkie], drogie [drogie] zamiast [słodk'ie], [drog'ie],
- jeżeli w wygłosie są <ke, ge, he>, to często wymawiane są błędnie albo tylnojęzykowo z półzmiękczeniem i jotą [k'ie / g'ie / χ'ie], albo miękko [k'e / g'e / χ'e], np. sałatkę [sałatk'ie], Polskę [polsk'e] zamiast [sałatke], [polske],
- jeżeli w wygłosie są <ki, gi, hi>, to często wymawiane są błędnie jako tylnojęzykowe półzmiękczone z jotą [k'i / g'i / χ'i], w dodatku po nich często pojawia się samogłoska [e], np. zamiast słodki [słodk'i] słyszymy [słodk'ie], [słodk'e].

ZAGADNIENIE 11

W głowie się nie mieści..., czyli krótka historia głosek [p' / b' / m' / v' / f']

Głoski: [p'], [b'], [m'], [f'], [v']
(IPA: [pʰ], [bʰ], [mʰ], [fʰ], [vʰ]).

Pisane: Pi, pi, Bi, bi, Mi, mi, Fi, fi, Wi, wi.

W druku: <Pi, pi>, <Bi, bi>, <Mi, mi>,
<Fi, fi>, <Wi, wi>.

PODSTAWY

Spółgłoski wargowe zmiękczone przed samogłoskami <a>, <o>, <e>, <u>: pia [pʰia],
bie [bʰie], mio [mʰio], wiu [vʰiu], fio [fʰio].

Rada: po nich wymawiamy [i].
[p'], [b'], [m'] - obie wargi się dotykają /
[f'], [v'] - dolna warga zbliża się
do górnych zębów.

TPL ZAG11 Nk1-TPL ZAG11 Nk10

TPL ZAG11 Nk11-TPL ZAG11 Nk20

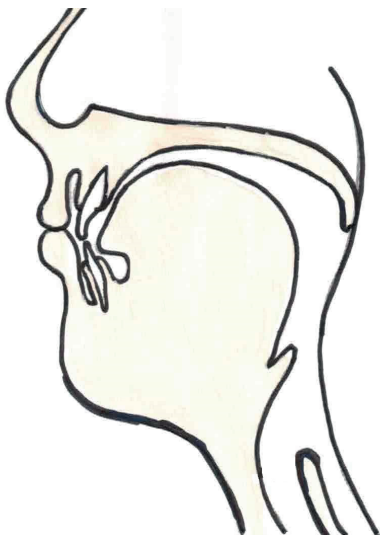
TPL ZAG11 Nm1-TPL ZAG11 Nm10

TPL ZAG11 Nm11-TPL ZAG11 Nm20

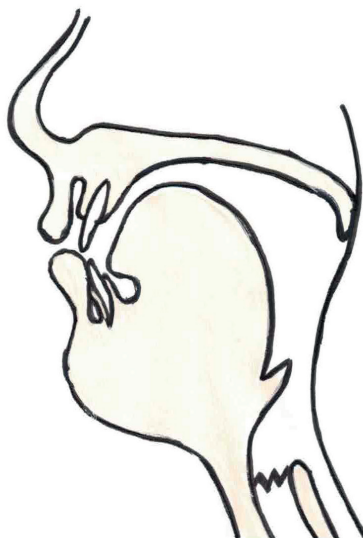
Posłuchaj

[p]			[p']		
[b]			[b']		
[m]			[m']		
[f]			[f']		
[v]			[v']		
pan			piasek		
chłopak			zapiekanka		
kop			na kanapie		
chleb			biały		
bar			drobiazg		
obraz			w chlebie		
moja			miasto		
domu			wymierzyć		
mam			kłamię		
fotel			fiolet		
telefon			kalafior		
fotograf			w szafie		
mów			wiem		
woda			powiat		
prawa			prawie		

Zobacz, jak układają się język i wargi: [p'].

Zobacz, jak układają się język i wargi: [v'].

Zobacz, jak układają się wargi: [p'], [b'].

FAZA I

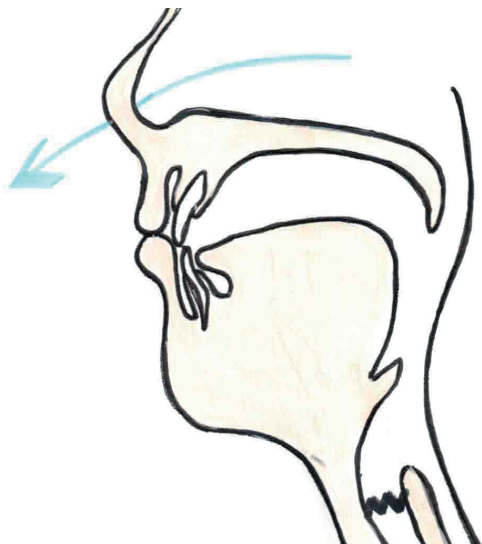
Zobacz, jak układają się wargi: [v'], [f'].

FAZA II

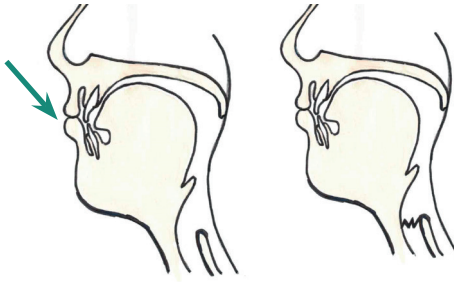
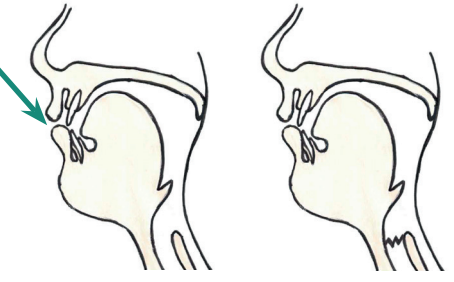
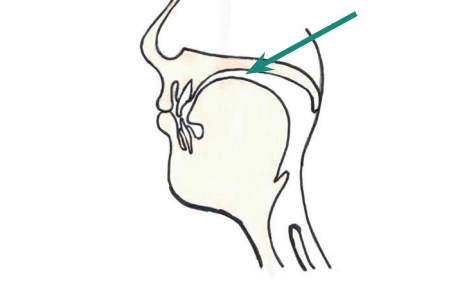
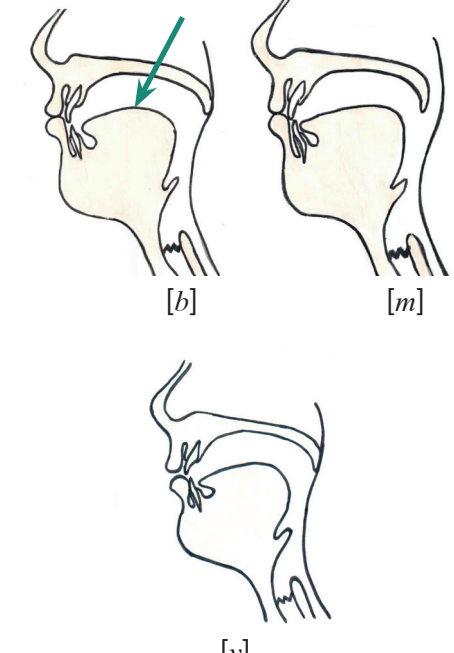
Zobacz, jak układają się język i wargi: [m'].

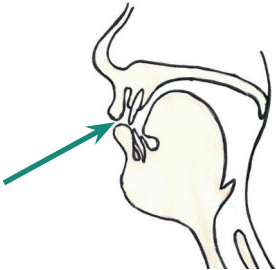
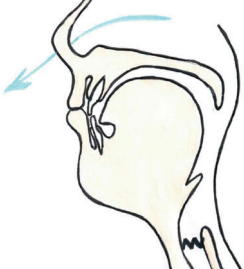

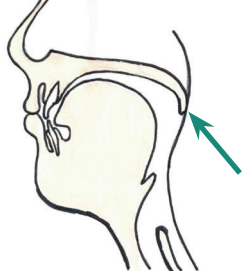

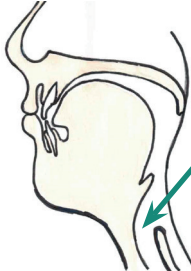
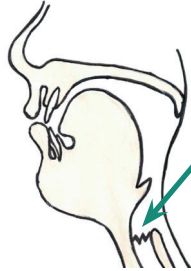
Zobacz, jak układają się wargi: [m'].

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[p'], [b'], [m'] to głoski dwuwargowe</p> <p>Górna warga dotyka dolnej wargi.</p>	 <p>[p'] [b']</p>
<p>[f'], [v'] to głoski wargowo-zębowe</p> <p>Dolna warga zbliża się do górnych zębów, dotyka ich. Kiedy mówimy, widać górne zęby.</p>	 <p>[f'] [v']</p>
<p>[p], [b], [m], [v], [f] to głoski zmiękczone</p> <p>Środek języka unosi się też do podniebienia twardego.</p>	 <p>[p]</p>
<p>[p], [b], [m], [v], [f] to głoski twarde</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	 <p>[b] [m]</p> <p>[v]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[p'], [b'] to głoski zwarto-wybuchowe</p> <p>Wargi są najpierw zaciśnięte, a po chwili otwierają się gwałtownie i powietrze ulatuje z jamy ustnej.</p>	
<p>[f'], [v'] to głoski szczelinowe</p> <p>Między górnymi zębami a dolną wargą tworzy się szczelina, przez którą ulatuje powietrze.</p>	 <p style="text-align: center;">[f']</p>
<p>[m], [m'] to głoski półotwarte nosowe</p> <p>Wargi są zaciśnięte, a powietrze ulatuje przez nos.</p>	 <p style="text-align: center;">[m']</p>
<p>Kąciki warg trochę się zaciskają</p>	
<p>Wargi są lekko rozciągnięte, mniej napięte niż przy twardych [p], [b], [m], [f], [v].</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>[v'], [f']</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>[b'], [p']</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>[m']</p> </div> </div> <p style="text-align: center;">FAZA I</p> <div style="text-align: center;"> <p>FAZA II</p> </div>	
<p>[p'], [b'], [f'], [v'] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	 <p style="text-align: center;">[p']</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[pʼ], [fʼ] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	 <p>[pʼ]</p>
<p>[bʼ], [mʼ], [vʼ] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	 <p>[vʼ]</p>

GŁOSKI [pʼ], [bʼ], [mʼ], [fʼ], [vʼ] W JĘZYKU POLSKIM

Głoski [pʼ], [bʼ], [mʼ], [fʼ], [vʼ] występują:

- na początku wyrazów, np. *piasek, piłka, biały, bić, miasto, miły, fiolet, film, wiem, wiza*,
- w środku wyrazów, np. *zapiekanka, na kanapie, napisać, drobiazg, bilet, w chlebie, wymierzyć, o zimie, kalańior, w szafie, powiat, prawie*,
- przed [i], np. *śpi, lubi, grami, toffi, mówi*.

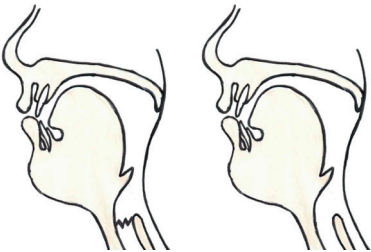
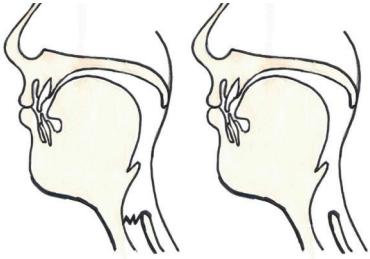
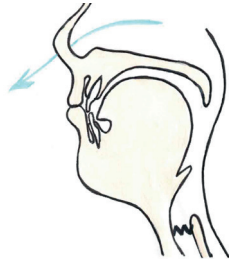

WYMOWA A PISOWNIA

W połączeniach typu <pia>, <bie>, <mio>, <wia>, <fiu>... litera <i> wymawiana jest najczęściej jako [i]: [pʼi̇a], [bʼi̇e], [mʼio], [vʼia], [fʼiu]... Rzadko można dziś usłyszeć wymowę synchroniczną, bez joty, np. [pʼa] – często zwraca ona uwagę. Jest też rozpoznawana jako typowa dla akcentu wschodniostowiańskiego.

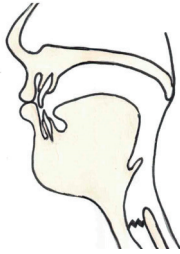
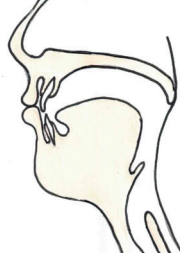
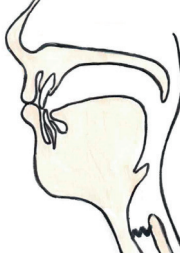

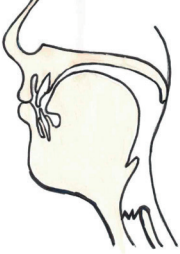
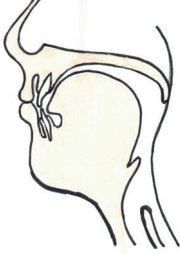

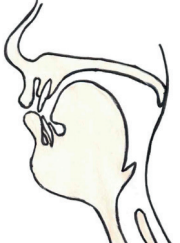
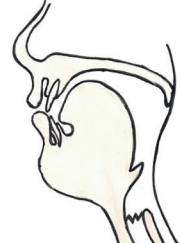
Uwaga!

Połączenia <pia>, <bie>, <mio>, <wia>, <fiu>... to zawsze jedna sylaba: nigdy nie wymawiamy w nich litery <i> jako samogłoski [i] (*[pʼi][i][a]) ani połączenia [i̇i] (*[pʼi̇ia]).

PORÓWNAJ

[v'], [f'] TPL ZAG11 Nk14 TPL ZAG11 Nk15	[b'], [p'] TPL ZAG11 Nk12 TPL ZAG11 Nk11	[m'] TPL ZAG11 Nk13
		
	 <p style="text-align: center;">FAZA I</p> <p style="text-align: center;">FAZA II</p>	

Najważniejsze jest, by zwrócić uwagę na wargowo-zębową wymowę głoski [v'], która przez niektórych wymawiana jest dwuwargowo.

[b] TPL ZAG11 Nk2	[p] TPL ZAG11 Nk1	[m] TPL ZAG11 Nk3	[f] TPL ZAG11 Nk4	[v] TPL ZAG11 Nk5
				
[b'] TPL ZAG11 Nk12	[p'] TPL ZAG11 Nk11	[m'] TPL ZAG11 Nk13	[f'] TPL ZAG11 Nk14	[v'] TPL ZAG11 Nk15
				

Różnica w wymowie głosek twardych i zmięczonych polega przede wszystkim na ułożeniu języka, który przy głoskach zmięczonych idzie też do góry do podniebienia twardego.

POLSKI A UKRAIŃSKI

Kategorie miękkości w języku polskim i ukraińskim znacznie się od siebie różnią. Rodzimi użytkownicy języka polskiego słyszą zwykle u Ukraińców realizację zmiękczonej z jotą mocniejszą lub słabszą bądź wręcz wymowę mięką, co po polsku oddają zapisy:

- biuro: wymowa zmiękczonej [b'iu^o], wymowa miękka [bu^o],
- mięso: wymowa zmiękczonej [m'ie^oso], wymowa miękka [me^oso].

Oba typy wymowy są w polszczyźnie dopuszczalne, jednak wymowa bez joty jest dziś rzadka i zwraca na siebie uwagę.

W języku ukraińskim w wyrazach, w których w zapisie ortograficznym pojawia się apostrof (niezależnie od tego, czy słowo jest rodzime czy zapożyczone), wymowa jest określana jako twarda, ponieważ czytane są z jotą: м'ясо [m'jaco], п'ю [pjy], в'юн [vjyn], б'ють [bjyt'], верф'ю [verf'ju], ф'южн [f'jujn]. Tam, gdzie w zapisie ortograficznym nie ma apostrofu po spółgłosce wargowej, wymowa uznawana jest za zmiękczonej, np. бюро [bu^oro], пюре [pu^ore], м'ясні [m'jasni].

Czasami uczący się prezentują też wymowę silnie mięką i mówią np. [p'asek], [b'atɥ], [m'eč], co wynikać może z wymowy dialektalnej, uogólnienia realizacji niektórych zapożyczeń w języku ukraińskim, a także wpływu języka rosyjskiego. W takiej sytuacji warto zwracać uwagę na to, żeby pojawiała się głoska [i] w wymowie. Zdarza się, że wystarcza sama informacja o konieczności wymowy spółgłosek wargowych zmiękczonej z jotą.

ZAGADNIENIE 12

Przerwa na kawkę..., czyli krótka historia upodobnień

PODSTAWY

Wiele polskich spółgłosek tworzy parę dźwięczna – bezdźwięczna.

Porównaj:

Rada: sprawdź,
co jest po spółgłosce
i/lub przed spółgłoską.

 Dźwięczna	b	d	g	w	z	ż	ź, rz	dz	dź	dż	ch, h
	[b]	[d]	[g]	[v]	[z]	[ż]	[ź]	[ʒ]	[ʒ]	[ʒ]	[χ]
 Bездźwięczna	p	t	k	f	s	ś	sz	c	ć	cz	ch, h
	[p]	[t]	[k]	[f]	[s]	[ś]	[ʃ]	[c]	[ć]	[č]	[χ]

TPL ZAG 12 Nk0

TPL ZAG 12 Nm0

TPL ZAG12 Nk1-TPL ZAG12 Nk10

TPL ZAG12 Nm1-TPL ZAG12 Nm10

Posłuchaj

chleb

kod

róg

staw

raz

wież

nóż

lekarz

jedz

bądź

brydź

odpowiedź

wtorek

książka

idź prosto

mów cicho

kod pocztowy

z Polski

w styczniu

pod tablicę

trzy

przepraszam

krzesło

liczba

także

prośba

koc duży

kosz gruszek

kot babci

Bohdan

dach domu

SPÓŁGŁOSKI DŹWIĘCZNE I BEZDŹWIĘCZNE W JĘZYKU POLSKIM

Uwaga! W ich wymowie nie pomaga pisownia, trzeba znać podstawowe reguły, np.:

Jeżeli na końcu wyrazu przed pauzą pojawia się spółgłoska dźwięczna, to wymawiamy jej bezdźwięczny odpowiednik, np.

chleb [χlep], kod [kot], róg [ruk], staw [staf], raz [ras], wież [v'ieš], nóż [nuš], lekarz [lekaš], zjedz [z'iec], bądź [bońć], brydż [bryč].

Są też głoski, które nie mają odpowiednika bezdźwięcznego: [l / ɫ / m / n / ŋ / r], ale mogą się częściowo ubezdźwięcznić – słabo je wtedy słychać lub znikają, np. jabłko [iapko] / [iap^hko], myśl [myśl] / [myš^h]. Taka wymowa bywa uważana za mniej staranną, potoczną lub szybką. TPL ZAG12 Nm11

WYMOWA A PISOWNIA

Wymowa bezdźwięczna w grupach spółgłoskowych

- Cała grupa spółgłoskowa wymawiana jest bezdźwięcznie, gdy ostatnia jej głoska jest bezdźwięczna. Tak się dzieje:
 - W wyrazach:
odpowie [otpov'ie], wtorek [ftorek], książka [kšoũška],
 - Między wyrazami (jeśli nie ma między nimi pauzy):
idź prosto [ić prosto], mów cicho [muf'ciχo], kod pocztowy [kot počtovy],
 - W klitykach (zob. Zagadnienie 2a):
z Polski [s polsk'i], w styczniu [f.styčńu], pod tablicę [pot tabl'ice].
- Grupę **spółgłoska bezdźwięczna + <rz>** wymawiamy z bezdźwięcznym [š]:
trzy [tšy] / [čšy], przepraszam [pšeprašam], krzesło [kšesuo].

Wymowa dźwięczna w grupach spółgłoskowych

- Cała grupa spółgłoskowa wymawiana jest dźwięcznie, gdy ostatnia jej głoska jest dźwięczna. Tak się dzieje:
 - W wyrazach:
liczba [l'ižba], także [tagže], prośba [prožba],
 - Między wyrazami (jeśli nie ma między nimi pauzy):
koc duży [koz duży], kosz gruszek [kož grušek], kot babci [kod bapci].
- Spółgłoska zapisywana jako <h> lub <ch> przed spółgłoską dźwięczną staje się dźwięczna, np. Bohdan [boχdan], dach domu [daχdomu].

Regionalne warianty wymowy

- Tzw. fonetyka międzywyrazowa: na końcu pierwszego wyrazu jest spółgłoska tworząca parę dźwięczna / bezdźwięczna, a na początku drugiego wyrazu jest samogłoska lub głoska: [i / ɫ / m / n / ŋ / l / r], np.:

- a. wymowa warszawska: sklep **Oli** [*sklep ol'i*], rok jubileuszowy [*rok jub'ileušovy*],
 - b. wymowa krakowsko-poznańska: sklep **Oli** [*skleb ol'i*], rok jubileuszowy [*rog jub'ileušovy*],
2. Spółgłoski [v], [v'] po spółgłoskach bezdźwięcznych:
- a. wymowa warszawska: **twój** [*tɕui*], **ćwiczenie** [*ćf'ičeńe*],
 - b. wymowa poznańska: **twój** [*tvui*], **ćwiczenie** [*ćv'ičeńe*].

Wszystkie warianty regionalne są poprawne, częstsza jest wymowa bezdźwięczna. TPL ZAG12 Nm12

POLSKI A UKRAIŃSKI

W języku polskim spółgłoski dźwięczne na końcu wyrazu przed pauzą zawsze się ubezdźwięczniają. Po ukraińsku w języku standardowym spółgłoski dźwięczne na końcu wyrazu i sylaby zawsze pozostają dźwięczne. Porównaj: *naród* [*narut*] – *народ* [нарó**д**], *staż* [*staš*] – *стаж* [ста**ж**]. W praktyce często jednak dochodzi do ubezdźwięcznień.

W języku polskim spółgłoski dźwięczne przed spółgłoskami bezdźwięcznymi wymawia się bezdźwięcznie. Po ukraińsku w normie zawsze pozostają dźwięczne, ale w praktyce bywają ubezdźwięczniane. Porównaj: *kózka* [*kuska*] – *кізка* [кі**з**ка] / [кі**к**ка]. Ubezdźwięcznienia nie są więc trudne, lecz należy zwrócić na to uwagę, by się utrwały.

W obu językach spółgłoski bezdźwięczne przed spółgłoskami dźwięcznymi się udźwięczniają. Porównaj: *liczba* [*li**ż**ba*], *боротьба* [boro**д**'ба].

ZAGADNIENIE 13

Idea europejskiego menu, czyli krótka historia zapożyczeń

PODSTAWY

Rada: sprawdź w słowniku.
Np. *Wielki słownik języka polskiego*:

<https://wsjp.pl/>

TPL ZAG13 Nk1-TPL ZAG13 Nk6

TPL ZAG13 Nm1-TPL ZAG13 Nm6

Posłuchaj

menu			bestseller		
jury			Westerplatte		
autobus			idea		
auto			Korea		
Europa			statua		
eukaliptus			Genua		
fontanna			teoria		
wanna			Anglia		

ZAPOŻYCZENIA W JĘZYKU POLSKIM

W języku polskim występuje wiele zapożyczeń, czyli wyrazów, które pochodzą z innych języków. Niektóre w oryginalnym brzmieniu mają głoski obce dla polszczyzny. Dlatego wymawiamy je w specyficzny sposób – staramy się oddać ich wymowę dźwiękami języka polskiego.

1. Wyrazy typu *menu*, *jury* zapisujemy zgodnie z ortografią języka francuskiego, ale wypowiadamy je po polsku jako:

- menu [meńi],
- jury [ż'ir'i].

Akcent pada w nich na ostatnią sylabę.

2. Internacjonalizmy (czyli wyrazy występujące w wielu językach) z grupami *au* i *eu*, np. *auto*, *autobus*, *Europa* wymawiamy z głoską [u], czyli literę <u> czytamy w nich jako [u] (zob. Zagadnienie 6a).

W wymowie tych połączeń **nie** występuje głoska [v].

- autobus [au̯tobus],
- auto [au̯to],
- Europa [eu̯ropa],
- eukaliptus [eu̯kal'iptus].

3. W wielu zapożyczeniach występują podwójne litery. Odczytujemy je po polsku jako tzw. geminaty, czyli wzdłużone lub podwójne głoski, np.:

- fontanna [*fontanna* / *fontaˈna*],
- wanna [*vanna* / *vaˈna*].

Wyjątkowo w kilku wyrazach odczytujemy tylko jeden dźwięk:

- bestseller [*bestseler*],
- Westerplatte [*vesterplatte*].

4. Wyrazy zakończone na -ea (*idea*, *Korea*) oraz na -ua (*statua*, *Genua*) wymawiamy zgodnie z zapisem literowym: [*idea*], [*korea*], [*statua*], [*genua*]. Wyrazy zakończone na -ua można też wymówić z [*u*]: [*statuuu*], [*genuuu*]. **Nie** mówimy dodatkowego dźwięku [*i*] między samogłoskami.

Natomiast formy zakończone na -ei (*alei*), -ui (*statui*) wymawiamy zwykle z jotą, np. [*alei*], choć czasem słowniki dopuszczają obie wersje [*statuii*] / [*statui*]⁷. TPL ZAG13 Nm7

5. Wyrazy zapożyczone zakończone na -ia, -io (*teoria*, *Anglia*, *radio*, *studio*) wymawiamy z jotą [*i*], bez dodatkowego dźwięku [*i*], np. [*teor'ia* / *angl'ia* / *rad'io* / *stud'io*].

⁷ Por. SWP 1977; WSPP 2004; Karpowicz 2009.

Teoria – język ukraiński

ALFABETY: UKRAIŃSKI A POLSKI

Porównaj alfabety ukraiński i polski

ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz	polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz
а	[a]	[a]	адреса [адрéса]	а	[a]	[a]	adres [adres]
я	[a]	[a]	праця [пράц'а]				
	[ja]	[ja]	м'язи [мйáзи]				
е	[e]	[ɛ]	[мéтр]	е	[e]	[ɛ]	telefon [telefon]
є	[e]	[ɛ]	сине [сін'е]				
	[je]	[jɛ]	фієста [ф'ійéста]				
о	[o]	[ɔ]	око [óко]	о	[o]	[ɔ]	oko [oko]
і	[i]	[i]	ім'я [імйá]	і	[i]	[i]	imię [im'ie]
ї	[ji]	[ji]	їсти [й'істи]				
и	[i]	[ɪ]	добрий [дóбриї]				
				у	[y]	[i]	dobry [dobry]
у	[y]	[u]	увага [увáга]	u = ó	[u]	[u]	uwaga [uvaga] ogórek [ogurek]
ю	[y]	[u]	люблю [л'убл'ý]				
	[ju]	[ju]	п'ю [пйу]				
				ą	[oũ]	[ɔũ]	książka [ksoũška]
				ę	[eũ]	[ɛũ]	język [ieũzyk]

ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz	polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz
б	[б]	[b]	банан [банáн]	b	[b]	[b]	banan [banan]
	[б']	[bʲ]	білий [б'ілії] білет [б'ілет]		[bʲ]	[bʲ]	biały [b'iaɫy] bilec [b'ilet]
п	[п]	[p]	пан [пан]	p	[p]	[p]	pan [pan]
	[п']	[pʲ]	пісня [п'іс'н'а]		[pʲ]	[pʲ]	piosenka [p'iosenka] pić [p'icʲ]
в	[в]	[β], [v]	водá [водá]	w	[v]	[v]	woda [voda]
	[в']	[vʲ]	відпові́м [в'ідпо'в'ім] Вісла [в'ісла]		[vʲ]	[vʲ]	wiem [v'iem] Wisła [v'isɫa]
	[ў]	[w]	вовк [воўк]		zob. † [u]		
ф	[ф]	[f]	фарба [фáрба]	f	[f]	[f]	farba [farba]
	[ф']	[fʲ]	фіолет [ф'іолét] фірма [ф'ірма]		[fʲ]	[fʲ]	fiolet [f'iolet] firma [f'irma]
м	[м]	[m]	мама [мáма]	m	[m]	[m]	mama [mama]
	[м']	[mʲ]	місто [м'істо]		[mʲ]	[mʲ]	miasto [m'iasc] miły [m'ily]
н	[н]	[n]	новий [новій]	n	[n]	[n]	nowy [novy]
	[н']	[nʲ]	кінь [к'ін'] пані [пáні]	ń = ni	[nʲ]	[n]	koń [koń] pani [pańi]
т	[т]	[t]	так [так]	t	[t]	[t]	tak [tak]
	[т']	[tʲ]	тіара [т'іара] тік-так [т'іктáк]		[tʲ]	[tʲ]	tiara [t'iaɾa] tik-tak [t'iktak]

ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz	polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz
Д	[д]	[d]	динозавр [ди ^o ноз ^á ўр]	d	[d]	[d]	dom [dom]
	[д']	[dʲ]	дім [д'ім] діадема [д'іадéма]		[dʲ]	[dʲ]	diadem [d'iadem] dinozaur [d'inozaur]
к	[к]	[k]	кава [ка́ва]	k	[k]	[k]	kawa [kava]
	[к']	[kʲ]	кіно [к'іно́]		[kʲ]	[ç]	kiedy [kiedy] kino [kino]
ґ	[ґ]	[g]	ґава [ґа́ва]	g	[g]	[g]	grupa [grupa]
	[ґ']	[gʲ]	Вергілій [ве ^o рг'іл'ії]		[gʲ]	[ɟ]	Giewont [gievont] gitara [gitara]
г	[г]	[h]	група [грúпа]				
	[г']	[hʲ]	гітара [г'іта́ра]				
х	[х]	[x]	хліб [хл'іб]	ch = h	[χ]	[x]	herbata [χerbata] chleb [χlep]
	[х']	[xʲ]	хіт [х'іт]		[χʲ]	[ç]	hiena [χiena] hit [χit]
з	[з]	[z]	зеро [зе ^o ро́]	z	[z]	[z]	zero [zero]
	[з']	[zʲ]	Занзібар [занз'ібáр]		[zʲ]	[zʲ]	Zanzibar [zanz'ibar]
с	[с]	[s]	сигма [сі́гма]	s	[s]	[s]	sok [sok]
	[с']	[sʲ]	сік [с'ік]		[sʲ]	[sʲ]	sigma [s'igma]
ц	[ц]	[t͡s]	це [це]	c	[c]	[t͡s]	co [co]
	[ц']	[t͡sʲ]	рація [ра́ц'ія]		[cʲ]	[t͡sʲ]	racja [rac'ia]

ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz	polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz
ДЗ	[дз]	[d͡z]	дзвеніти [д͡звє"н'іти]	dz	[ʒ]	[d͡z]	bardzo [barʒo]
	[дз']	[d͡zʲ]	дзьоб [д͡з'об]		[ʒʲ]	[d͡zʲ]	jedz imbir [jɛʒ'imb'ir]
				ż = zi	[ʒ]	[ʒ]	źle [źle] zima [zima]
				ś = si	[ɕ]	[ɕ]	coś [coɕ] silny [sɨlny]
				ć = ci	[ɕ]	[t͡ɕ]	być [byɕ] cicho [ɕixɔ]
				dź = dzi	[ʒ]	[d͡ʒ]	dźwięk [ʒv'ieŋk] dzisiaj [ʒisaj]
ш	[ш]	[ʃ]	шинка [шінка]	sz	[ʂ]	[ʂ]	szynka [šynka]
	[ш']	[ʃʲ]	шість [ш'іс'т']		[ʂʲ]	[ʂʲ]	szysza [š'iša]
ж	[ж]	[ʒ]	жаба [жába]	rz = ź	[ʒ]	[ʒ]	żona [žona] rzeka [žeka]
	[ж']	[ʒʲ]	жінка [ж'інка]		[ʒʲ]	[ʒʲ]	żigolak [ž'igolak]
ч	[ч]	[t͡ɕ]	чайник [чáїник]	cz	[ɕ]	[t͡ɕ]	czekolada [čekolada]
	[ч']	[t͡ɕʲ]	обличчя [обліч':a]		[ɕʲ]	[t͡ɕʲ]	chipsy (czipsy) [č'ipsy]
дж	[дж]	[d͡ʒ]	джем [д͡жем]	dż	[ʒ]	[d͡ʒ]	dżem [žem]
	[дж']	[d͡ʒʲ]	бджілка [бд͡ж'ілка]		[ʒʲ]	[d͡ʒʲ]	dżinsy [ž'insy]
р	[р]	[r]	рикша [рікша]	r	[r]	[r]	rok [rok]
	[р']	[rʲ]	рік [p'ik]		[rʲ]	[rʲ]	riksza [r'ikša]

ukraińska litera	ukraińska głoska	ukraińska głoska IPA	ukraiński wyraz	polska litera	polska głoska SAF	polska głoska IPA	polski wyraz
л	[л]	[l]	лампа [лámпа] лист [лист]				
	[л']	[lʲ]	ліана [л'іána]				
				l	[l]	[l]	lampa [lampa]
					[lʲ]	[lʲ]	list [lʲist] liana [lʲiana]
zob. w [ŷ]				ł	[ɥ]	[w]	Łódź [ɥuc]
					[ɥ']	[ɥ]	weekend [ɥ'ikent]
й	[й]	[j]	йод [йод]	j	[i]	[j]	ja [ia]
	[й']	[j]	білий [б'ілії]				

Alfabety: ukraiński i polski (głoski i wyrazy)

Wymowa samogłosek – ogólna charakterystyka

W języku ukraińskim:

- samogłoski we wszystkich pozycjach zachowują pełne brzmienie, czasami zmieniając się jakościowo;
- występują dwie głoski, które znajdują się pośrednio między samogłoską a spółgłoską, można więc je traktować jako krótkie samogłoski. Są to [ɨ] i [i̯]¹.
- samogłoski w zależności od pozycji mogą być akcentowane, nieakcentowane lub posiadać akcent poboczny;
- samogłoski na końcu wyrazu wymawia się wyraźnie, niezależnie od tego, czy znajdują się w pozycji akcentowanej czy nieakcentowanej.

Uwaga! Przy opisie systemu fonetycznego języka ukraińskiego nie jest kluczowe wyróżnianie pozycji samogłoskowych „na początku wyrazu”, „w środku”, „na końcu”, ponieważ istotniejszy wpływ ma pozycja akcentowana lub nieakcentowana głoski².

Wymowa spółgłosek – ogólna charakterystyka

W języku ukraińskim:

- większość spółgłosek to spółgłoski twarde. Głoski wargowe [b], [p], [β], [m], [f], szumiące [ʒ], [ʃ], [dʒ], [tʃ], tylnojęzykowe [r], [ɣ], [x] i gardłowa [r] mogą w niektórych pozycjach występować jedynie jako półmiękczone, a nigdy jako miękkie lub zmiękczone;
- rozróżnia się trzy stopnie miękkości:
 - głoski miękkie, które wymawiamy, szeroko dotykając środkową lub przednią częścią języka do podniebienia twardego – w tej grupie znajduje się tylko jedna głoska: [j̯];
 - głoski zmiękczone, przy których wymowie aktywny jest czubek i przód języka, natomiast środkowa część języka wygina się w kierunku podniebienia twardego;
 - głoski półmiękczone, które zbliżają się do wymowy twardej, a nabierają lekkiego stopnia miękkości wskutek niewielkiego uniesienia języka w kierunku podniebienia twardego.

UWAGA!

Stosuje się różne symbole dla oznaczania stopnia miękkości spółgłoski w transkrypcji fonetycznej. Głoski zmiękczone oznacza się za pomocą prostej kreski '<', natomiast głoski półmiękczone za pomocą kreski przypominającej apostrof '<'>.

¹ W językoznawstwie istnieją specjalne terminy dla opisu tych głosek: [y] нескладовий (pl. [ɨ] niezgłoskotwórcze) oraz [i̯] нескладовий (pl. [i̯] niezgłoskotwórcze).

² Aby ułatwić odbiór materiału polskiemu czytelnikowi, dla którego ta cecha jest istotna, również stosujemy tę zasadę. Przy opisie dźwięków samogłoskowych przez początek, koniec i środek wyrazu rozumie się odpowiednio pierwszy, ostatni i pośredni etap sylaby lub słowa. Stosujemy również termin absolutny koniec wyrazu, aby podkreślić końcową pozycję dźwięku samogłoskowego w słowie.

PORÓWNAJ

Głoski miękkie	Głoski zmiękczone	Głoski półzmiękczone
[й] ³	[д'], [т'], [л'], [н'], [з'], [с'], [ц'], [р'], [дз']	[б'], [п'], [в'], [м'], [ф'] [ж'], [ш'], [дж'], [ч'] [г'], [к'], [х'], [г']

- nie ma miękkich spółgłosek [ś], [ź], [ć], [ź];
- jest specyficzna spółgłoska gardłowa [z], której nie ma w języku polskim;
- wymowa spółgłosek często zależy od sąsiednich głosek, w zależności od tego spółgłoski mogą zniknąć albo zmieniać się podczas wymowy, np. *шістнадцять* – [ш'існáдз'ц'áт'] (pl. szesnaście), *боротьба* – [бород'бá] (pl. walka);
- na końcu wyrazów lub w ostatniej sylabie zwykle występuje głoska [ц'], por. z podobnymi polskimi wyrazami: *вулиця* – [в'улиц'á] i *ulica* – [ul'ica], *ловець* – [ловéц'] i *łowca* – [łov'iec].

³ Głoska [й] zawsze jest miękka, dlatego znaku miękkości <'> nie stosujemy.

ZAGADNIENIE 1

Jedziesz w górę czy w dół?..., czyli krótka historia intonacji

Intonacja (melodia zdania)

PODSTAWY

Na intonację w języku ukraińskim składa się wiele czynników: melodia, intensywność, trwałość brzmienia, akcent frazowy i logiczny, rytm, tembr oraz pauzy.

INTONACJA W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Intonacja to „melodia” zdania. Kiedy wypowiadamy zdanie, możemy zmieniać wysokość głosu (linię intonacyjną). Nasz głos może „iść do góry”, „iść na dół” albo „iść prosto”.

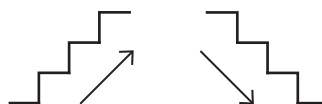
Kiedy głos „idzie do góry”, to intonacja jest wznosząca (antykadencja).

Kiedy głos „idzie na dół”, to intonacja jest opadająca (kadencja).

W tym samym zdaniu głos może iść do góry, a potem na dół. Wtedy mamy intonację wznosząco-opadającą.

PORÓWNAJ

		
Читаємо.	Читаємо?	Читаймо!

Końcowy opadający ruch tonu jest charakterystyczny dla zdań oznajmujących, rozkazujących oraz większości zdań pytających – jest to ogólne zjawisko intonacyjne.

Końcowy wznoszący ruch tonu oznacza niepełność wypowiedzi lub różne typy pytań.

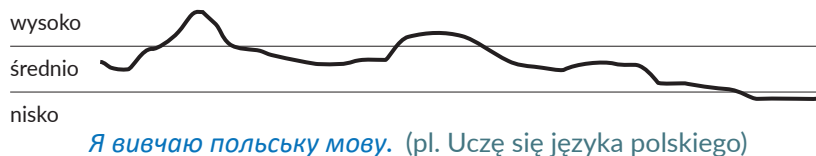
W zależności od intencji komunikacyjnych mówiącego kontur tonalny frazy może się zmieniać.

Zdanie oznajmujące

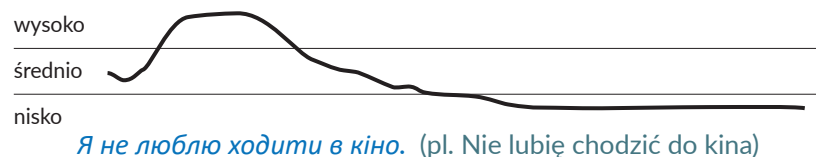
W zdaniu oznajmującym przekazujemy fakty, coś opisujemy, stwierdzamy lub zaprzeczamy; na końcu stawiamy kropkę lub wykrzyknik, np.: *Добрий день. Добрий день!*

Intonacja zdania oznajmującego jest równa, spokojna, z stopniowym opadaniem tonu na końcu. Jest ona w dużym stopniu uzależniona od miejsca, na które pada akcent logiczny, a także od emocjonalnego zabarwienia wypowiedzi.

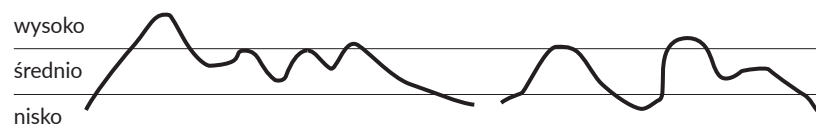
Dla zdania oznajmującego charakterystyczny jest wznosząco-opadający lub opadający ton, przy czym początek frazy jest zazwyczaj podwyższony. Charakterystyczną cechą konturu tonalnego zdań oznajmujących jest końcowy opadający ruch tonu. Ogólny kontur tonalny to wznosząco-opadający; podwyższenie tonu i maksymalna intensywność wiążą się z początkiem zdania, opadanie tonu z jego końcem. Środkowa część ma albo równo-opadający charakter tonu, albo falujący, np.¹: **TUKR ZAG1 N1**

W zdaniach przeczących możliwe jest nieco intensywniejsze podniesienie tonu: **TUKR ZAG1 N2**

W długich zdaniach złożonych obserwujemy kilka etapów podwyższania i obniżania tonu, a także kilka centrów intonacyjnych, np.: **TUKR ZAG1 N3**

Сьогодні була чудова погода, тому ми вирішили вибратися до лісу на прогулянку.
(pl. Dzisiaj była piękna pogoda, dlatego zdecydowaliśmy się wybrać do lasu na spacer)

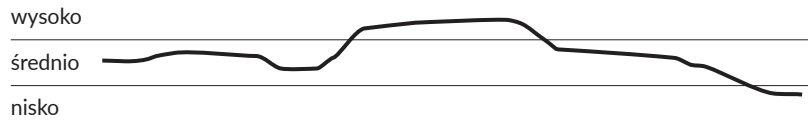
¹ Proponowane w podręczniku linie intonacyjne są uproszczone i orientacyjne, mają charakter pedagogiczny, przez co wygodne są do naśladowania (np. dłońią).

Zdanie rozkazujące

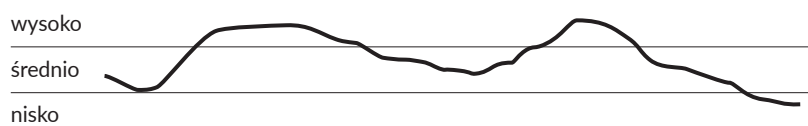
Wyraża polecenie, żądanie, zachętę lub życzenie; na końcu stawiamy kropkę lub wykrzyknik, np.: *Будьте здорові. Будьте здорові!*

Zdania rozkazujące charakteryzują się nasileniem intonacji w środku oraz obniżeniem tonu na końcu.

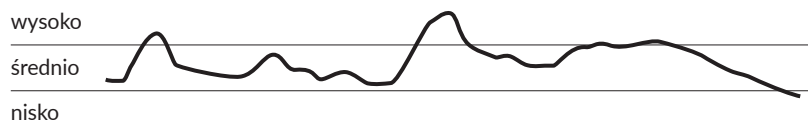
Intonacja zależy od celu wypowiedzi, emocjonalnego zabarwienia oraz rodzaju zdania rozkazującego (rozkaz, prośba, rada, apel, życzenie itp.). TUKR ZAG1 N4

ROZKAZ: *Не годуйте тварин!* (pl. Proszę nie karmić zwierząt!) TUKR ZAG1 N5

APEL: *Будьте сміливими!* (pl. Bądźcie śmialo!) TUKR ZAG1 N6

RADA: *Для збереження гостроти зору зменшіть час користування гаджетами.*
(pl. Aby zachować ostrość wzroku, ogranicz czas korzystania z urządzeń elektronicznych)

Zdanie pytające

Na końcu stawiamy znak zapytania (może być razem z wykrzyknikiem), np.: *Ви можете мені допомогти? Ви можете мені допомогти?!*

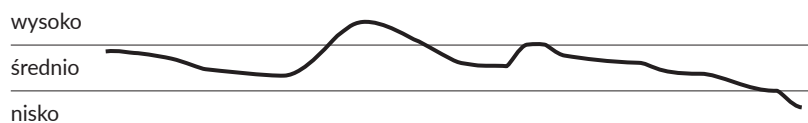
Intonacja zdania pytającego zależy od rodzaju pytania (pytanie o nową informację, pytanie sprawdzające, pytanie alternatywne, pytanie retoryczne itp.), a także w dużej mierze od miejsca wyrazu, na który pada logiczny akcent.

- Intonacja wznosząca jest charakterystyczna dla zdań, w których wyraz z logicznym akcentem znajduje się na końcu zdania: TUKR ZAG1 N7

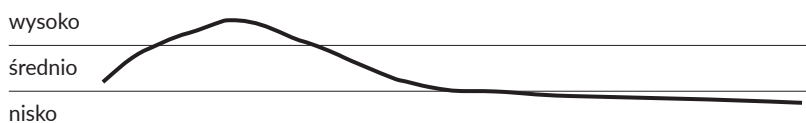
Ти вже йдеш? (pl. Już idziesz?)

- Intonacja wznosząco-opadająca występuje w zdaniach, w których wyraz z logicznym akcentem znajduje się w środku: TUKR ZAG1 N8

Що ви робили сьогодні на занятті? (pl. Co dzisiaj robiliście na zajęciach?)

- Intonacja opadająca pojawia się w zdaniach, w których logiczny akcent pada na pierwsze słowo: TUKR ZAG1 N9

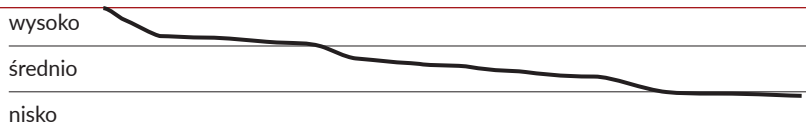

Навіщо ти це зробиш? (pl. Po co to zrobisz?)

UWAGA!

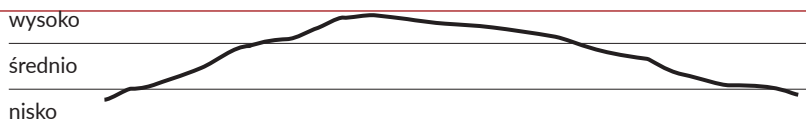
Zdania pytające o takiej samej strukturze mogą mieć różną intonację w zależności od tego, jakie akcenty stawia mówiący. Ponadto właściwa intonacja pytająca może być wzbogacona różnymi odcieniami emocjonalnymi (zdziwienie, smutek, ekscytacja, radość itp.).

Intonacja opadająca TUKR ZAG1 N10

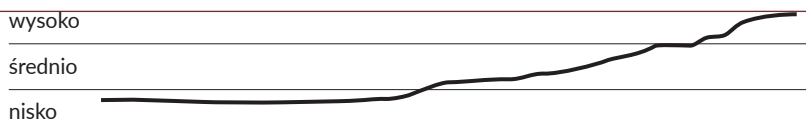
Ви їсте борщ? (pl. Czy wy jecie barszcz?)

Intonacja wznosząco-opadająca TUKR ZAG1 N11

Ви їсте борщ? (pl. Czy jecie barszcz?)

Intonacja wznosząca TUKR ZAG1 N12

Ви їсте борщ? (pl. Czy jecie barszcz?)

ZAGADNIENIE 2

Nogi tupią tup, tup, tup..., czyli krótka historia akcentu

ZAGADNIENIE 2a. Akcent wyrazowy

Akcent wyrazowy

PODSTAWY

Akcent wyrazowy w języku ukraińskim tworzy się za pomocą siły głosu i dłuższej wymowy samogłoski.

W języku ukraińskim rozróżniamy różne rodzaje akcentu:

- wyrazowy,
- syntagmatyczny (wyróżnia ostatnie słowo w syntagmie – zob. *Zagadnienie 2b*),
- frazowy (wyróżnia ostatnie słowo frazy – zob. *Zagadnienie 2b*),
- logiczny (wyróżnia dowolne słowo istotne pod względem znaczeniowym),
- emfaticzny (sprawia, że słowo nabiera silnego ładunku emocjonalnego; jest odmianą akcentu logicznego).

Akcent wyrazowy

Akcent wyrazowy w języku ukraińskim określa się jako dynamiczny, z wyraźnym tonem melodycznym (akcentowana sylaba wyróżnia się podwyższeniem lub obniżeniem tonu głosu), a także elementem ilościowym (akcentowana sylaba jest dłuższa od pozostałych).

AKCENT GŁÓWNY
AKCENT POBOCZNY

Akcent wyrazowy:

- jest swobodny, tzn. może padać na dowolną sylabę w słowie, niezależnie od jego części, np.: *сОнце* (pl. słońce), *гОрА* (pl. góra), *мОлоко* (pl. mleko),
- jest ruchomy, ponieważ może się przesuwać w różnych formach tego samego słowa z jednej sylaby na inną, np.: *вечА* (pl. wiosna), *вечУ* (pl. wiosny), (mianownik liczby mnogiej, pl. wiosny). **TUKR ZAG2a N1**

Melodyjność języka ukraińskiego zapewnia **akcent poboczny**, który pojawia się co drugą lub trzecią sylabę od głównego akcentu, zazwyczaj na początku lub na końcu słowa: *вухОвувати* (pl. wychowywać), *розподіляти* (pl. rozdzielać). W jednym wielosylabowym słowie może być kilka akcentów pobocznych: *УнівЕрситет* (pl. uniwersytet).

W języku mówionym nieakcentowane są jednosylabowe wyrazy (klityki) oraz niektóre samodzielne części mowy – łączą się one z znaczącymi słowami, tworząc jedno słowo fonetyczne: *під небом* [п'іднЕбом] (pl. pod niebem), *на дошці* [на дОс'ці] (pl. na tablicy), *зроби ж* [зроби ж] (pl. zróbże). **TUKR ZAG2a N2**

Jeśli klityka znajduje się na początku wypowiedzi, nazywa się proklityką (*аж страшно, не прийшов*) (pl. aż strasznie, nie przyszedł), a jeśli na końcu – enklityką (*написав би*) (pl. napisałby). TUKR ZAG2a N3

FUNKCJE AKCENTU WYRAZOWEGO:

- 1. delimitacyjna**, czyli informacja o granicach wyrazów – umożliwia oddzielenie jednego słowa od drugiego, np. *Сьогодні ідемо додому*, TUKR ZAG2a N4
- 2. słoworozróżniająca**, czyli rozróżnienie wyrazów w wypowiedzi: *поділ* (podział) – *поділ* (nizina), *Атлас* (zbiór map) – *атлас* (tkanina), TUKR ZAG2a N5
- 3. formorozróżniająca**, czyli rozróżnienie form tego samego słowa, np. *книжки* (dopełniacz liczby pojedynczej) – *книжки* (mianownik liczby mnogiej) (pl. książki), *відсипати* (aspekt niedokonany) – *відсипати* (aspekt dokonany) (pl. odsypać). TUKR ZAG2a N6

W niektórych przypadkach akcent wskazuje na różne słowa jedynie w pewnej formie, np. w mianowniku liczby mnogiej: *Образи* (pl. obrazy) – *обрАзи* (pl. krzywdy) – *образи* (pl. ikony)². TUKR ZAG2a N7

Czasami akcent wyrazowy może pełnić także funkcję stylistyczną – np. słowo *широко* (szeroko) używane jest głównie w poetyckim stylu języka.

CIEKAWOSTKA

W języku ukraińskim istnieją wyrazy, w których możliwe jest podwójne akcentowanie np.: *завжди і завжди* (pl. zawsze), *помилка і помилка* (pl. błąd), *простий і простий* (pl. łatwy), *мабуть і мабуть* (pl. chyba). TUKR ZAG2a N8

UKRAIŃSKI A POLSKI

Wpływ interferencyjny języka ojczystego na polszczyznę studentów z Ukrainy ujawnia się przede wszystkim w wyrazach o podobnym brzmieniu. Czasami jest to korzystne, gdy akcent pada na tę samą sylabę w obu językach, w przypadkach rozbieżności mogą pojawiać się błędy.

Wyrazy ukraińskie TUKR ZAG2a N9a	Wyrazy polskie TUKR ZAG2a N9b
O podobnym akcencie	
<i>завдАння, читАння, колЕга, Образ</i>	<i>zadАnie, czytАnie, kolЕga, Образ</i>
O różnym akcencie	
<i>п'ятдесяТ, вісімСОт, новИЙ, листопаД</i>	<i>pięćdziEsiąt, Osiemset, nOwy, listOpad</i>

² Por. wszystkie trzy słowa w formie mianownika liczby pojedynczej: *Образ* (pl. obraz) – *обрАза* (pl. krzywda) – *Образ* (pl. ikona).

Niżej wymieniono niektóre cechy wymowy i akcentu w języku ukraińskim, na które warto zwracać uwagę osobom uczącym się oraz lektorom:

- samogłoski we wszystkich pozycjach zachowują pełne brzmienie, czasami zmieniając się jakościowo w pozycjach nieakcentowanych, jak np. głoski [eⁿ], [и^e]: весна – [веⁿсна́] (pl. wiosna), пиріг – [пи^eріг] (pl. ciasto); TUKR ZAG2a N10
- ostatnia sylaba zawsze wymawiana jest wyraźnie, samogłoski w sylabach nieakcentowanych nie ulegają redukcji;
- jednakowo akcentowane są liczebniki od 11 do 19 oraz nazwy dziesiątek: *одинАдцять* (pl. jedenaście), *дванАдцять* (pl. dwanaście), *чотирнАдцять* (pl. czternaście); *п'ятдесЯт* (pl. pięćdziesiąt), *сімдесЯт* (pl. siedemdziesiąt), *вісімдесЯт* (pl. osiemdziesiąt); TUKR ZAG2a N11
- w przymiotnikach akcent zazwyczaj pada na końcówkę: *новИй* (pl. nowy), *фаховИй* (pl. fachowy), ale: *любИй* (pl. kochany), *зручнИй* (pl. zręczny); TUKR ZAG2a N12
- akcent na ostatnią sylabę pada w słowach typu, np. *листопад* (pl. listopad), *зорепАд* (pl. spadające gwiazdy), *снігопАд* (pl. śnieżycy); TUKR ZAG2a N13
- rzeczowniki, które w liczbie mnogiej zmieniają akcent, zachowują akcent formy liczby pojedynczej w połączeniu z liczebnikami 2, 3, 4, np.: *Озеро* – *озЕра*, ale: *два* *Озера* (pl. jezioro – jeziora, dwa jeziora). TUKR ZAG2a N14

ZAGADNIENIE 2b. Akcent zdaniowy

Akcent zdaniowy

PODSTAWY

Akcent w zdaniu służy wyróżnieniu najważniejszego wyrazu lub połączenia wyrazowego w zdaniu za pomocą siły głosu i/lub intonacji.

Akcenty w zdaniu

W językoznawstwie ukraińskim zwykle mówi się o akcencie syntagmatycznym, frazowym i logicznym.

Akcent syntagmatyczny pada na ostatni wyraz w syntagmie, czyli jednostce rytmiczno-intonacyjnej, takcie mowy składającym się z jednego lub kilku wyrazów, połączonych znaczeniowo i intonacyjnie. **TUKR ZAG2b N1**

*Завтра **вранці** | студенти **поїдуть** | на екскурсію до соляної **шахти**³.
(pl. *Jutro rano studenci pojadą na wycieczkę do kopalni soli*)*

Czasami od akcentu syntagmatycznego zależy sens wypowiedzenia.

Porównaj: **TUKR ZAG2b N2**

***Мама** | **вкрила** **його** | **ковдрою** **брата**. ⇒ *Мама **вкрила** (кого?) **його**. **Ковдра** (чия?) **брата**.*
*Мама **вкрила** | **його** **ковдрою** | **брата**. ⇒ *Мама **вкрила** (кого?) **брата**. **Ковдра** (чия?) **його**.*
(por. pl. *Мама przykryła go kołdrą brata. Мама przykryła jego kołdrą brata*)**

Akcent frazowy pada na ostatnią syntagmę frazy⁴, nadając frazie kulminacyjnego charakteru. **TUKR ZAG2b N3**

*Завтра **вранці** студенти поїдуть на екскурсію до соляної **шахти**.
(pl. *Jutro rano studenci pojadą na wycieczkę do kopalni soli*)*

³ Linia ciągła oznacza granice syntagm.

⁴ Fraza to podstawowa jednostka języka mówionego w jego brzmieniowej formie, mająca spójność semantyczną i strukturę intonacyjną. Często odpowiada zdaniu, ale frazą może być jedno słowo, wykrzyknik, kilka zdań połączonych treścią.

Акцент логічний w odróżnieniu od akcentu frazowego może występować w różnych miejscach frazy, zmieniając jej znaczenie: TUKR ZAG2b N4

- **Завтра вранці** студенти поїдуть на екскурсію до соляної шахти. (kiedy?)
- *Завтра вранці* **студенти** поїдуть на екскурсію до соляної шахти. (кто?)
- *Завтра вранці студенти* поїдуть на екскурсію до **соляної шахти**. (dokąd?)
- *Завтра вранці студенти* поїдуть на екскурсію до соляної шахти. (co zrobić?)

Акцент емпатичний

Акцент емпатичний to zasób wyrażania emocji. W języku ukraińskim akcent eмпатичний zwykle wyraża się poprzez dłuższą wymowę akcentowanej samogłoski (w piśmie eмпатичność oddaje się poprzez powielenie liter, np.: *Ряту-у-уїте!*) (pl. Ratunku-u-u!).

W zdaniu eмпатичnym akcent może być silnie zaznaczony, jeśli fraza jest wypowiedziana z dużym ładunkiem emocjonalnym. TUKR ZAG2b N5

- **Геть** звідси! (pl. Wyноś się stąd!)
- **Що** ти наробиє?! (pl. Co ty narobiłeś?!)
- Це ж **неймовірно!** (pl. To jest niewiarygodne!)

ZAGADNIENIE 3

Yyy, czy to ty?..., czyli krótka historia głoski [y]

ZAGADNIENIE 3a. Głoska [ɨ]

Głoska [ɨ] (IPA: [ɨ]).

Litery pisane: *Ѯ, Ѯ*.

Litery w druku: <И, и>.

PODSTAWY

Samogłoska [ɨ] jest:

- przednia, zbliżona do środkowej;
- wysoko-średnia;
- zamknięta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są spłaszczone, lekko rozciągnięte.

Rada: usta trochę przymknięte,
w lekkim uśmiechu, język do góry.
Czujemy się niezręcznie, nie wiemy,
co powiedzieć...

TUKR ZAG3a Nk1-TUKR ZAG3a Nk6

TUKR ZAG3a Nm1-TUKR ZAG3a Nm6

Posłuchaj

[ɨ]

брати
діти

[иии]

вистава
мине

взимку
пиво

вильте
добрий

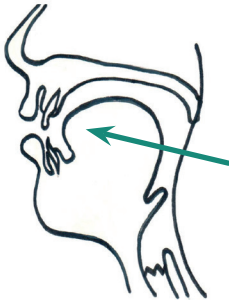
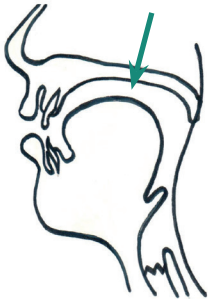

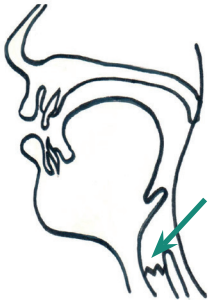
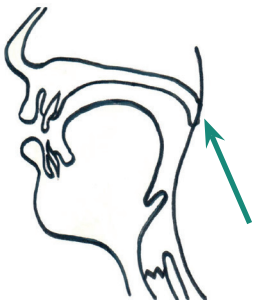
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ɪ] to głoska przednia</p> <p>To samogłoska przednia, zbliżona do środkowej, ale mniej niż [e]. Przód języka unosi się do podniebienia twardego. Czubek języka obniża się.</p>	
<p>[ɪ] to głoska wysoko-średnia</p> <p>Język unosi się do góry, jest trochę wypukły (jest nieco niżej niż dla głoski [i]). Boki języka zbliżają się do górnych bocznych dziąseł.</p>	
<p>[ɪ] to głoska zamknięta</p> <p>Żuchwa prawie się nie obniża. Widać trochę górne zęby osoby, która mówi. Wąska szczelina między dolnymi a górnymi zębami.</p>	
<p>Wargi są spłaszczone</p> <p>Usta są lekko otwarte, mimika przypomina delikatny uśmiech, wargi są lekko rozciągnięte.</p>	
<p>[ɪ] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[ɪ] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [и] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [и] występuje:

- w środku wyrazów w pozycji akcentowanej, np. *взимку* – [взі́мку] (pl. zimą), *пиво* – [пíво] (pl. piwo);
- na końcu wyrazów w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej, np. *брати* – [браті́] (pl. bracia), *дуги* – [дуги́] (pl. wiać).

Głoska [и] **RZADKO** występuje:

- na początku niektórych wyrazów: *ич*, *икати*, *икання* oraz w wariantach wyrazów *ирі́й* i *ірі́й*, *ирод* i *ірод*;
- możemy ją usłyszeć w postaci [i^h] w niektórych wyrazach w pozycji akcentowanej, np. *інколи* – [i^hнколи] (pl. czasami), *інший* – [i^hнший] (pl. inny).

Występuje też w postaci [и^e]

W środku wyrazu w pozycji nieakcentowanej [и] wymawia się jako dźwięk [и^e], który łączy cechy wymowy [и] i [e], np.: *вистава* – [виста́ва] (pl. wystawa), *мене* – [менé] / (pl. minie).

ALE! Przed dźwiękiem [і] (graficznie oznaczanym literą <й>) w pozycji nieakcentowanej wymawiamy [и], na przykład: *вильйте* – [вiлі́йте] (pl. wylejcie), *добрий* – [дóбрій] (pl. dobry).

UWAGA!

Głoska [и] **NIE** zmiękcza poprzedzającej spółgłoski

Tym się różni od głoski [і]. Така różnica ma znaczenie w aspekcie funkcjonalnym, gdyż [і] oraz [и] tworzą różne wyrazy, np. *ліс* – [л'іс] (pl. las) i *лис* – [лис] (pl. lis), *кінь* – [к'ін'] (pl. koń) i *кинь* – [кин'] (pl. rzuć).

PORÓWNAJ

Samogłoska [и] TUKR ZAG3a Nk7	Samogłoska [и ^e] TUKR ZAG3a Nk8	Samogłoska [i ^h] TUKR ZAG3a Nk9	Samogłoska [i] TUKR ZAG3a Nk10
лис, кинь	вистава, мене	інколи, інший	ліс, кінь

UKRAIŃSKI A POLSKI

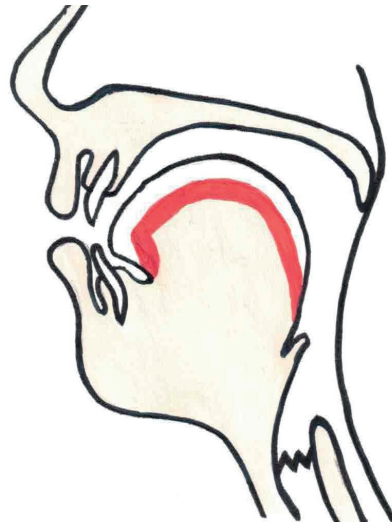
Samogłoska [ɨ]

TUKR ZAG3a Nm1

Samogłoska [ɨ]

TPL ZAG3a Nm1

PORÓWNAJ

Głoska [ɨ] zawsze występuje w przymiotnikach i imiesłowach przymiotnikowych rodzaju męskiego w formie mianownika liczby pojedynczej. Z tego powodu mogą powstawać interferencyjne zmiany w przymiotnikach i imiesłowach przymiotnikowych u Ukraińców mówiących po polsku.

Język ukraiński	Język polski
чорний, комп'ютерний, написаний	czarny, komputerowy, napisany

ZAGADNIENIE 3b. Głoska [e]

Głoska [e] (IPA: [ɛ]).
Litery pisane: *Ę, ę, Ę, ę*.
Litery w druku: <E, e, Ę, ę>.

PODSTAWY

Samogłoska [e] jest:

- przednia;
- średnia;
- otwarta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi często są neutralne.

Rada: usta są rozciągnięte.
Oburzamy się.

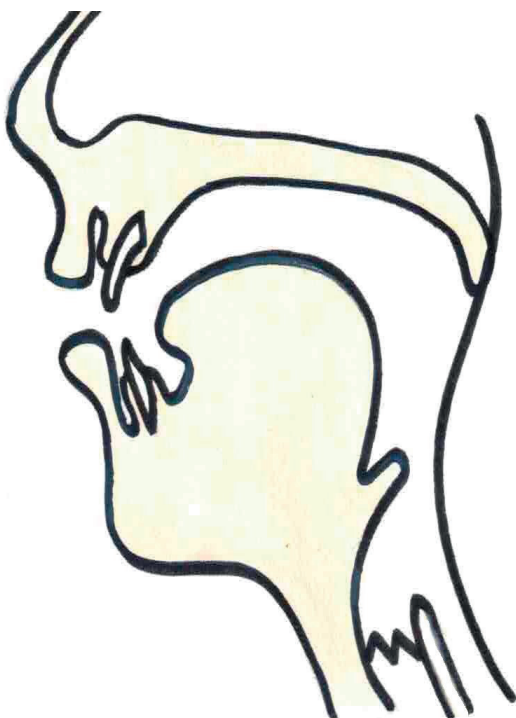
TUKR ZAG3b Nk1-TUKR ZAG3b Nk6

TUKR ZAG3b Nm1-TUKR ZAG3b Nm6

Posłuchaj

[e]			перший червень		
[eee]			схоже друге		
експерт Ельба			вилийте п'є		

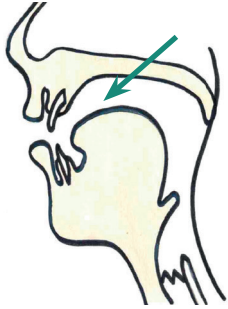
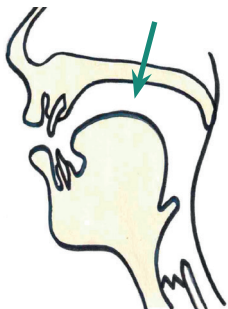

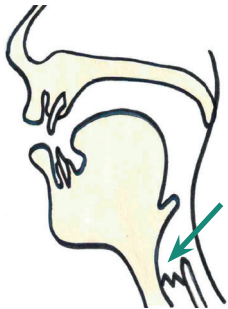
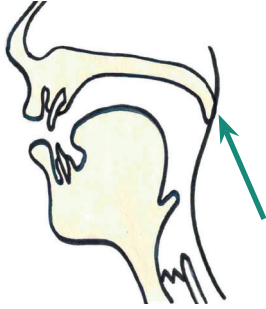
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[e] to głoska przednia</p> <p>To samogłoska przednia, ale zbliżona do szeregu środkowego. Przód i środek języka zbliżają się do środka podniebienia twardego. Czubek języka jest opuszczony, luźny.</p>	
<p>[e] to głoska średnia</p> <p>Język unosi się trochę do góry. Szczelina między językiem a podniebieniem twardym jest większa niż przy [i] i [ɨ].</p>	
<p>[e] to głoska otwarta</p> <p>Widać trochę górne zęby osoby, która mówi. Żuchwa opada do dołu.</p> <p>Wargi są neutralne, luźne</p> <p>Wargi mogą być rozciągnięte na boki, mniej niż przy wymowie głoski [i], bardziej niż przy wymowie głoski [ɨ]. Mogą być neutralne.</p>	
<p>[e] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[e] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [e] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [e] występuje:

- na początku wyrazów zapożyczonych w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej, np. *експорт* – [éкспорт] (pl. eksport), *Ельба* – [él’ба] (pl. Elba), *економіка* – [еконóm’іка] (pl. ekonomika), *еліта* – [el’íta] (pl. elita);
- w środku wyrazów w pozycji akcentowanej, np. *перший* – [pérший] (pl. pierwszy), *червня* – [чérвн’а] (pl. czerwca),
- na końcu wyrazów niezależnie od akcentu, np. *схоже* – [схóже] (pl. podobne), *друге* – [дрúге] (pl. drugie), *пюре* – [п’урé] (pl. purée), *старе* – [старé] (pl. stare).

Występuje też w postaci [eʲ]

W środku wyrazów w pozycji nieakcentowanej wymawiamy głoskę [eʲ], która łączy cechy [e] i [и], np. *весняний* – [вeʲс’н’áний] (pl. wiosenny), *мене* – [меʲнé] (pl. mnie).

Występuje też w postaci [eʲ]

W pozycji nieakcentowanej po głosce [j] głoska [e] zbliża się do [i], np. *знаєш* – [znájeʲш] (pl. znasz), *англієць* – [англ’і́jeʲц’] (pl. Anglik).

PORÓWNAJ

Samogłoska [e] TUKR ZAG3b Nm7	Samogłoska [eʲ] TUKR ZAG3b Nm8	Samogłoska [eʲ] TUKR ZAG3b Nm9
експорт, еліта	весняний, мене	знаєш, англієць

UWAGA!

W języku ukraińskim, podobnie jak w języku polskim, głoska [e] **NIE** zmiękcza poprzedzającej spółgłoski: *дерево* – [дéре’во] (pl. drzewo), *весело* – [вéсе’ло] (pl. wesoło).

Czasami u osób z Ukrainy uczących się polskiego można usłyszeć miękką lub zmiękczonej spółgłoskę przed głoską [e], np. *могę* jako *[moǰe], *daleki* jako *[dal’ekí], *one* jako *[ońe], *cześć* jako *[čeść], *do zobaczenia* jako *[do zobačéńa]. To zjawisko nie jest charakterystyczne dla ukraińskiej wymowy, a spowodowane jest wpływem języka rosyjskiego⁵.

WYMOWA A PISOWNIA

W języku ukraińskim istnieje litera **є**, która oznacza: TUKR ZAG3b Nm10

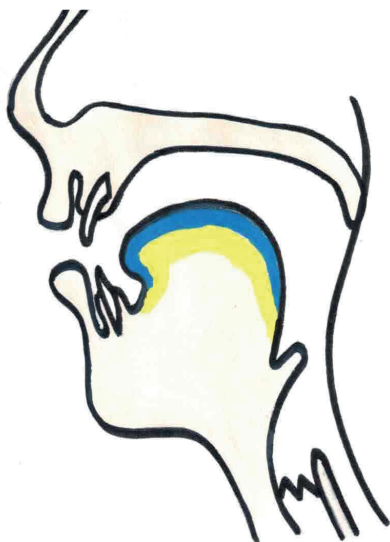
- głoskę [e], występującą po miękkiej wzdłużonej spółgłosce, np. *лєш* – [l’:eш] (pl. lejesz), *життєвий* – [жит’т’:éвий] (pl. życiowy).
- połączenie głosek [je] (je), np. *смієшся* – [см’і́jeś’a] (pl. śmiejesz się), *п’є* – [п’je] (pl. pije).

⁵ Najczęściej podobne błędy mogą występować u osób, dla których funkcjonalnie pierwszym jest język rosyjski.

UKRAIŃSKI A POLSKI

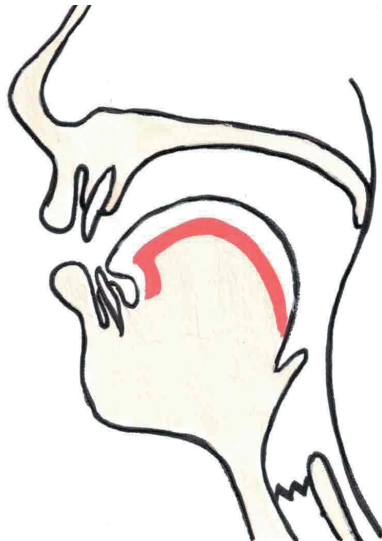
Samogłoska [e]

TUKR ZAG3b Nm1

Samogłoska [e]

TPL ZAG3b Nm1

ZAGADNIENIE 3c. Głoska [i]

Głoska [i] (IPA: [i]).

Litery pisane: *І, і*.

Litery w druku: <I, i>.

PODSTAWY

Samogłoska [i] jest:

- przednia;
- wysoka;
- zamknięta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są rozciągnięte.

Rada: Głoskę [i] wymawiamy z uśmiechem
Przeczytaj: Ні-ні-ні!

TUKR ZAG3c Nk1-TUKR ZAG3c Nk5

TUKR ZAG3c Nm1-TUKR ZAG3c Nm5

Posłuchaj

[i]

місто

ліпше

кіно

ліхтар

[ii]

інтерес

ідея

Ігор

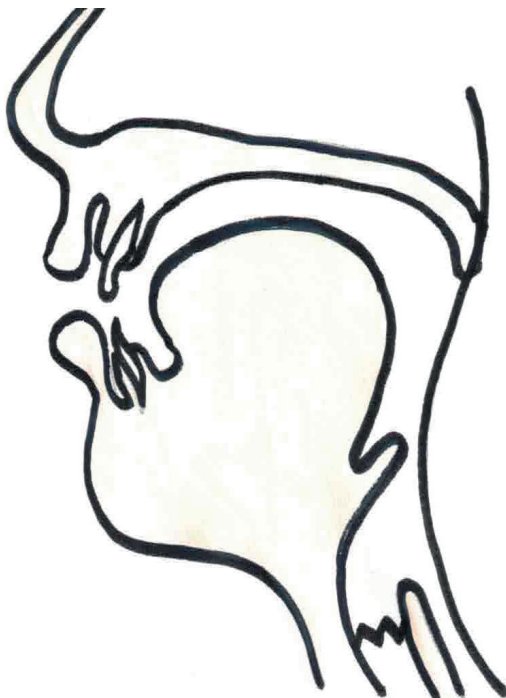
Індія

червоні

зайці

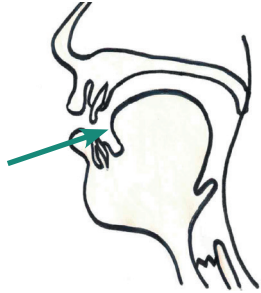
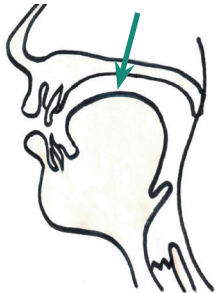

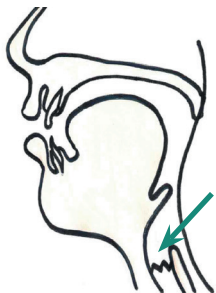
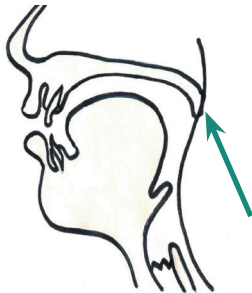
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[i] to głoska przednia</p> <p>Przód i środek języka idą do przodu i są maksymalnie zbliżone do zębów z przodu. Czubek języka obniża się.</p>	
<p>[i] to głoska wysoka</p> <p>Język unosi się i uwypukla się do góry. Boki języka zbliżają się do górnych bocznych dziąseł. Jest szczelina między językiem a podniebieniem twarde. Język i podniebienie miękkie są napięte.</p>	
<p>[i] to głoska zamknięta</p> <p>Widać trochę górne zęby osoby, która mówi. Wąska szczelina między dolnymi a górnymi zębami.</p>	
<p>Wargi są rozciągnięte</p> <p>Wargi są rozciągnięte (najbardziej w porównaniu z innymi samogłoskami).</p>	
<p>[i] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[i] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [i] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [i] występuje:

- na początku wyrazów, w pozycji nieakcentowanej i akcentowanej, np. *інтерес* – [інте^ар^ес] (pl. interes), *ідея* – [ід^ей^а] (pl. idea), *Ігор* – [ігор] (pl. Igor), *Індія* – [інд^ій^а] (pl. Indie);
- w środku wyrazów w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej, np: *місто* – [м^істо] (pl. miasto), *ліпше* – [л^іпше] (pl. lepiej), *кіно* – [к^іно] (pl. kino), *ліхтар* – [л^іхтар] (pl. latarnia);
- na końcu wyrazów w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej, np. *червоні* – [че^арв^он^і] (pl. czerwoni, czerwone), *зайці* – [зай^іці] (pl. zajęce).

Może występować w postaci [i^а]

- na początku niektórych wyrazów w pozycji akcentowanej, np. *інколи* – [і^анколи] (pl. czasami), *інший* – [і^анший] (pl. inny).

UWAGA!

Głoska [i] zawsze zmiękcza poprzedzającą ją spółgłoskę i tym się różni od głoski [и]. Taka różnica ma znaczenie w aspekcie funkcjonalnym, gdyż [i] oraz [y] tworzą różne wyrazy, np. *ліс* – [л^іс] (pl. las) i *лис* – [лис] (pl. lis), *кінь* – [к^ін^і] (pl. koń) i *кинь* – [кин^і] (pl. rzuć).

Głoska [i] na początku wyrazu przed spółgłoską może się skrócić, np. *іде* – [і^е] (pl. idzie), *імення* – [і^мен^а] (pl. imię).

PORÓWNAJ

Samogłoska [i] TUKR ZAG3c Nm6	Samogłoska [i ^а] TUKR ZAG3c Nm7	Półsamogłoska [i̯] TUKR ZAG3c Nm8	Samogłoska [и] TUKR ZAG3c Nm9
ліс, кінь	інколи, інший	іде, імення	лис, кинь

WYMOWA A PISOWNIA

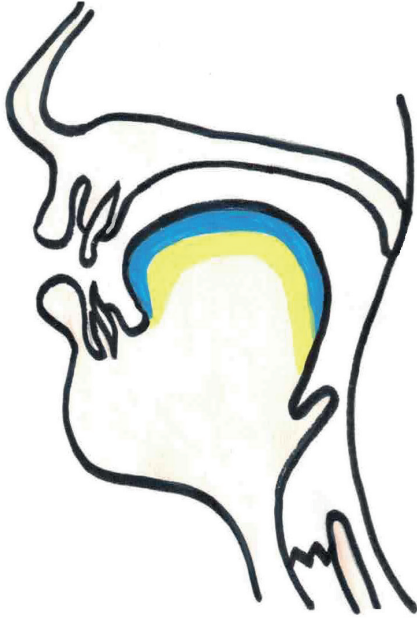
Głoska [i] może występować po głosce [й], takie połączenie dźwięków graficznie jest oznaczone literą *ї*.

Ї zawsze wymawia się jako dwie głoski [йі], np: *їсти* – [йісти] (pl. jeść), *кофеїн* – [кофе^йін] (pl. kofeina), *їжак* – [йіжак] (pl. jeż). TUKR ZAG3c Nk6

UKRAIŃSKI A POLSKI

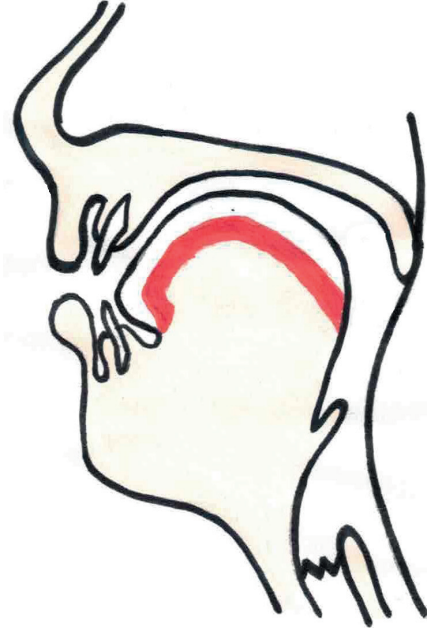
Samogłoska [i]

TUKR ZAG3c Nm1

Samogłoska [i]

TPL ZAG3c Nm1

ZAGADNIENIE 4

Ooo, kto to?..., czyli krótka historia głoski [o]

ZAGADNIENIE 4a. Głoska [o]

Głoska [o] (IPA: [ɔ]).

Litery pisane: *O, o*.

Litery w druku: <O, o>.

PODSTAWY

Samogłoska [o] jest:

- tylna;
- średnia;
- otwarta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są zaokrąglone.

Rada: usta zaokrąglone,
napięte.

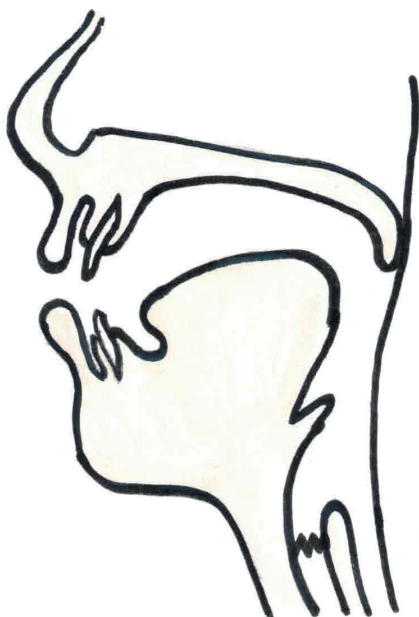
Jesteśmy zaskoczeni.

TUKR ZAG4a Nk1-TUKR ZAG4a Nk6

TUKR ZAG4a Nm1-TUKR ZAG4a Nm6

Zobacz, jak układa się język.

Posłuchaj

[o]

дзеркало
воно

[ooo]

телефон
тобі
проміння
зозуля
потужний

опера
одежа

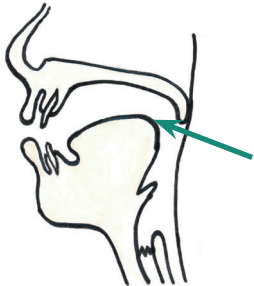
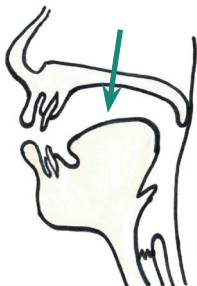

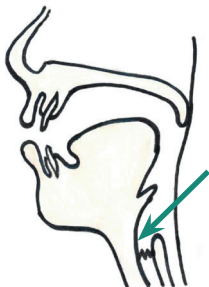
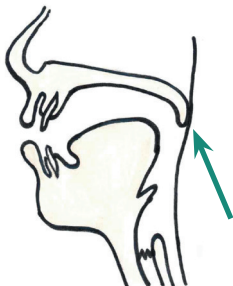
корова
підлога
допомога
замок

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[o] to głoska tylna</p> <p>Tył języka trochę unosi się w kierunku podniebienia miękkiego. Czubek języka jest luźny, może nieco unosić się do góry albo wyginać się do tyłu i potem obniżać się.</p>	
<p>[o] to głoska średnia</p> <p>Tył języka unosi się trochę do góry. Szczelina między językiem a podniebieniem jest większa niż przy [y].</p>	
<p>[o] to głoska otwarta</p> <p>Żuchwa opada w dół mniej niż dla [a] i więcej niż dla [y].</p> <p>Wargi są zaokrąglone</p> <p>Usta są otwarte i napięte, nieco wyciągnięte do przodu (mniej niż podczas wymowy samogłoski [y]).</p>	
<p>[o] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[o] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [o] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [o] występuje w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej⁶:

- na początku wyrazów, np. *опера* – [о́пеʳa] (pl. opera), *одежа* – [оде́жа] (pl. odzież);
- w środku wyrazów, np. *корова* – [коро́ва] (pl. krowa), *підлога* – [п'ідло́га] (pl. podłoga), *допомога* – [допомо́га] (pl. pomoc);
- na końcu wyrazów, np. *замок* – [за́мок] (pl. zamek), *дзеркало* – [дзэ́ркало] (pl. lustro), *воно* – [вонó] (pl. ono), *телефон* – [теʳлеʳфо́н] (pl. telefon).

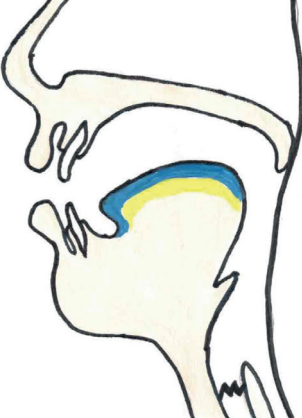
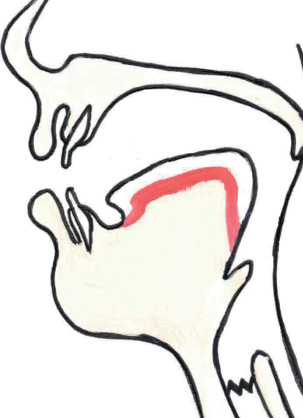
Może występować w postaci [oʲ] (pl. [oʲ])

W pozycji przed sylabą z akcentowaną samogłoską [i] lub [y] głoska [o] zbliża się w wymowie do [y] i staje się samogłoską średnio-wysoką [oʲ]: *тобі* – [тоʲб'і] (pl. tobie), *проміння* – [проʲм'ін'а] (pl. promienie), *зозуля* – [зоʲзул'а] (pl. kukułka), *потужний* – [поʲтужний] (pl. potężny).

PORÓWNAJ

Samogłoska [o] TUKR ZAG4a Nm7	Samogłoska [oʲ] TUKR ZAG4a Nm8
опера, одежа, підлога	проміння, тобі, потужний

UKRAIŃSKI A POLSKI

Samogłoska [o] TUKR ZAG4a Nm1	Samogłoska [o] TPL ZAG4a Nm1
	

⁶ Głoskę [o] w standardowym języku ukraińskim wymawia się z zaokrąglonymi wargami, nigdy nie zbliża się ona w wymowie do dźwięku [a]: *золото* – [зо́лото] (pl. złoto), *дорого* – [до́рого] (pl. drogo). Słobożański dialekt południowo-wschodniej gwary charakteryzuje się bardziej luźną wymową dźwięku [o] w pozycji nieakcentowanej, co jest związane z mniejszym stopniem napięcia warg. Skutkiem tego jest zjawisko akania: *пора* – [па́ра] (pl. pora), *опанувати* – [опанува́ти] (pl. opranować) (Глібчук Н., Костів О., 2024, s. 458; Шевельов Ю. В., 2020, s. 466).

UWAGA!

Jak widać na zdjęciu, ukraińska głoska [o] różni się od polskiej [o] zarówno w zakresie kształtu warg, jak i pozycji czubka języka w jamie ustnej. Warto na to zwracać uwagę uczących się, niewłaściwa bowiem wymowa polskiej głoski [o] często powoduje wyraźny akcent ukraiński w polszczyźnie.

PORÓWNAJ

Ukraińska głoska [o] TUKR ZAG4a Nk7a	Polska głoska [o] TUKR ZAG4a Nm7b
оголошення, особистий, корова	ogłoszenie, osobisty, krowa

CIEKAWOSTKA

W niektórych ukraińskich wyrazach mamy protezę [в] oraz [r] przed głoską [o] oraz protezę [в] przed głoską [i], która historycznie pochodzi z [o]. Por. z odpowiednimi polskimi wyrazami: TUKR ZAG4a Nk8, TUKR ZAG4a Nm9

він	on
вона	ona
воно	ono
вони	oni
вогось	ogień
вістря	ostrze
вікно	okno
вісім	osiem
гострий	ostry
горіх	orzech

ZAGADNIENIE 4b. Głoska [y]

PODSTAWY

Głoska [y] (IPA: [u]).
Litery pisane: *У, у, Ю, ю*.
Litery w druku: <У, у, Ю, ю>.

Samogłoska [y] jest:

- tylna;
- wysoka;
- zamknięta.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są wydłużone.

Rada: usta wyciągnięte
w rurkę
Уууу! Увага! Дух!

TUKR ZAG4b Nk1-TUKR ZAG4b Nk6

TUKR ZAG4b Nm1-TUKR ZAG4b Nm6

Posłuchaj

[y]

павук
сауна
рука

[yyy]

какаду
ногу

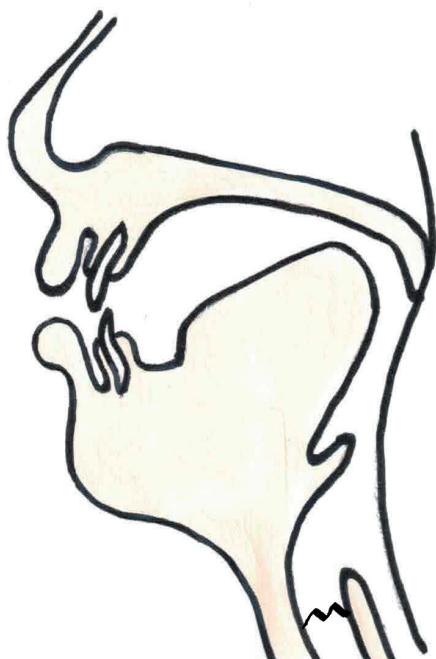
уважний
уміння
Умань

меню
люблю
п'ю
Юпітер

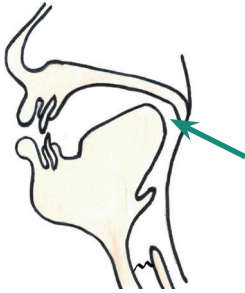
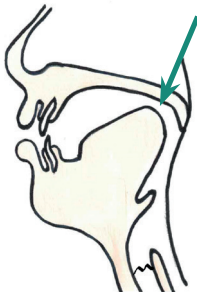

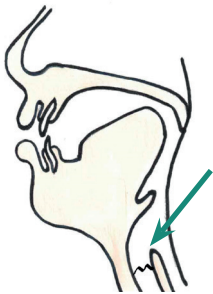
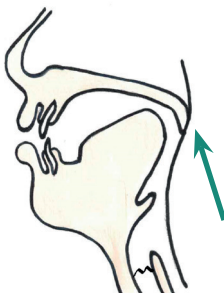
Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[y] to głoska tylna</p> <p>Tył języka unosi się w kierunku miękkiego podniebienia. Czubek języka wygina się do tyłu i potem się obniża.</p>	
<p>[y] to głoska wysoka</p> <p>Język unosi się do góry. Język jest lekko wypukły, nieco napięty. Przestrzeń między językiem a podniebieniem twardym jest niewielka.</p>	
<p>[y] to głoska zamknięta</p> <p>Żuchwa lekko opada, przestrzeń między dolnymi i górnymi zębami jest najmniejsza w porównaniu z [a] i [o].</p> <p>Wargi są wydłużone</p> <p>Wargi są mocno wydłużone do przodu w formie „rurki”.</p>	
<p>[y] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[y] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [y] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [y] występuje⁷:

- na początku wyrazów w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej, np. *уважний* – [ува́жний] (pl. uważny), *уміння* – [ум’і́н’а] (pl. umiejętność), *Умань* – [’уман’] (pl. Humań),
- w środku wyrazów w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej, np. *павук* – [паву́к] (pl. pająk), *сауна* – [са́уна] (pl. sauna), *рука* – [рукá] (pl. ręka),
- na końcu wyrazów w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej, np. *какаду* – [какаду́] (pl. kaka-du), *влітку* – [’вл’і́тку] (pl. latem).

WYMOWA A PISOWNIA

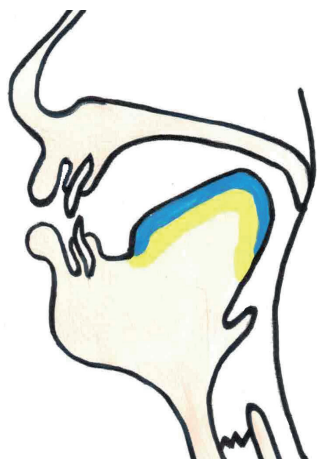
W języku ukraińskim istnieje litera **Ю**, która oznacza:

- głoskę [y], występującą po miękkiej spółgłosce, np. *меню* – [ме”н’у́] (pl. menu), *люблю* – [л’убл’у́] (pl. lubię),
- połączenie głosek [йу], np. *п’ю* – [п’йу] (pl. piję), *Юпітер* – [’йуп’і́те”р] (pl. Jowisz). TUKR ZAG4b Nk6

UKRAIŃSKI A POLSKI

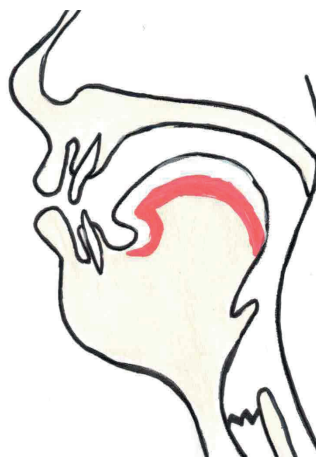
Samogłoska [y]

TUKR ZAG4b Nm1

Samogłoska [u]

TPL ZAG4b Nm1

⁷ W niektórych gwarach głoska [y] może występować na miejscu [o], np. *полуниця* – [пулу́ніц’а] (pl. truskawka), *полин* – [пулі́н] (pl. piołun) (zob. Глібчук, Костів, 2024: 93).

ZAGADNIENIE 5

Idę z mężem czy bez męża?..., czyli krótka historia tzw. samogłosek nosowych

PODSTAWY

Język ukraiński nie zachował samogłosek nosowych, one przeszły proces odnosowienia i zmieniły się w inne głoski:

ą przeszło w [u]:

мудрий – [мúдриї] (pl. *mądry*) ← *mądrь,

муж [муж] (pl. *mąż*) ← *mąžь,

дуб – [дуб] (pl. *dąb*) ← *dąbь;

ę na większości ukraińskich terytoriów oraz w języku standardowym przeszło w [a]
(«a» z ruchem języka do przodu):

п'ять – [пйат'] (pl. *pięć*) ← *pęть,

порося – [порос'á] (pl. *prosię*) ← *porse,

частий – [чáстий] (pl. *częsty*) ← *čęсть.

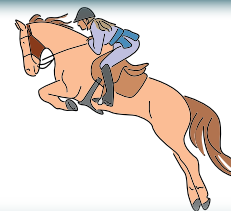
ZAGADNIENIE 6

W łodzi przy alei Włókniarzy..., czyli krótka historia głoski [ɥ]

ZAGADNIENIE 6a. Głoska [ɥ]

Głoska [ɥ] (IPA: [w]).
Litery pisane: *В, в*.
Litery w druku: <В, в>.

PODSTAWY

Głoska [ɥ] jest:

- tylna;
- wysoka;
- zamknięta;
- czubek języka wygina się i obniża.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są wydłużone.

Rada: wargi najpierw idą do przodu, zaokrąglają się, potem szybko się rozluźniają.
Віо!!! (pl. Hop!)

TUKR ZAG6a Nk1-TUKR ZAG6a Nk5

TUKR ZAG6a Nm1-TUKR ZAG6a Nm4

Posłuchaj

[ɥ]

дівчина
жовтий

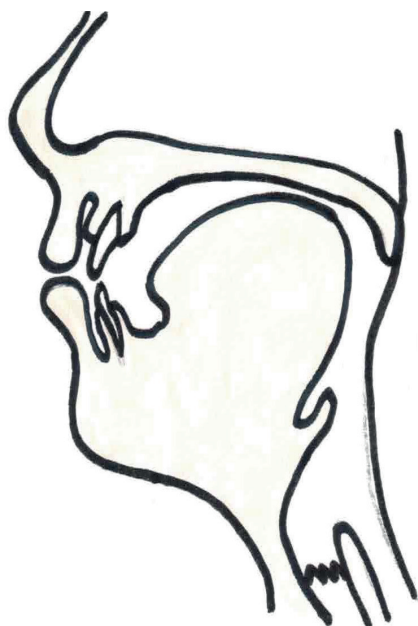
вчасно
втілити

Харків
співав

Zobacz, jak układa się język.

Zobacz, jak układają się wargi.

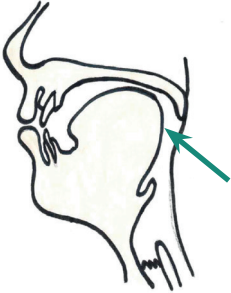
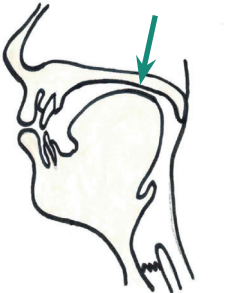

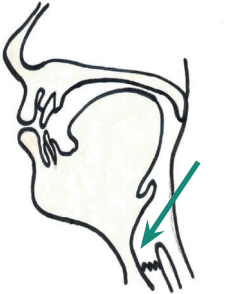
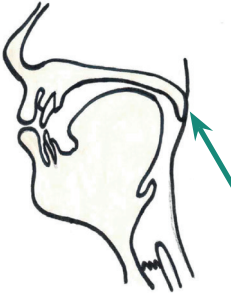

I FAZA

II FAZA

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ŷ] to głoska tylna</p> <p>Tył języka unosi się w kierunku miękkiego podniebienia. Czubek języka wygina się do tyłu i potem się obniża.</p>	
<p>[ŷ] to głoska wysoka</p> <p>Środek i tył języka unoszą się do góry. Język jest lekko wypukły, nieco napięty. Szczelina między językiem a podniebieniem twardym jest niewielka.</p>	
<p>[ŷ] to głoska zamknięta</p> <p>Żuchwa trochę opada, szczelina między dolnymi i górnymi zębami jest podobna do wymowy głoski [y].</p> <p>Wargi są wydłużone</p> <p>Wargi mocno wysuwają się do przodu. Dolna warga zbliża się do górnej, ale nie tworzy zwarcia. Wargi nie są napięte.</p>	
<p>[ŷ] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	
<p>[ŷ] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [ɥ] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [ɥ] występuje:

- na początku wyrazów przed spółgłoską, np. *вчасно* – [ɥчáсно] (pl. na czas), *втілюти* – [ɥт'ілієти] (pl. wcielić);
- w środku wyrazów między samogłoską i spółgłoską, np. *дівчина* – [д'і́чиєна] (pl. dziewczyna), *жовтий* – [жóʋтиї] (pl. żółty);
- na końcu wyrazów: *Харків* – [хáрк'іʋ] (pl. Charków), *співав* – [сп'іва́ʋ] (pl. śpiewał).

СІЕКАВОСТКА

Specyfiką głoski [ɥ] jest to, że znajduje się ona pomiędzy samogłoską a spółgłoską. W teoretycznych opisach zwykle nazywana jest jako „[ɥ] нескладовий”, czyli [u] niezgłoskotwórcze. Od dwuwargowego [b] ta głoska różni się tym, że przy jej artykulacji wargi są zaokrąglone i wysunięte do przodu; od samogłoski [y] (pol. [u]) odróżnia ją mniejsze zaokrąglenie warg oraz krótszy czas utrzymywania tej pozycji.

Głoska [ɥ] we współczesnym języku ukraińskim ma dwa źródła powstania: 1) jest wariantem fonemu dwuwargowej spółgłoski [b]; 2) powstała w miejsce dawnego [л]⁸. W drugim przypadku istnieje pewna liczba wyrazów wspólnego pochodzenia w języku ukraińskim i polskim, w których mamy podobne głoski, np. *жовтий* – żółty, *півтора* – półtora, *повний* – pełny. Takie paralele widoczne są szczególnie w formach czasowników czasu przeszłego rodzaju męskiego, np. *ходив* – chodził, *кохав* – kochał, *робив* – robił.

PORÓWNAJ

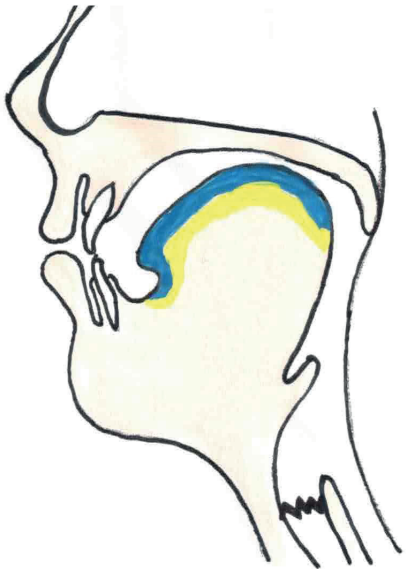
Ukraińska głoska [ɥ] TUKR ZAG6a Nm5a	Polska głoska [ɥ] TUKR ZAG6a Nm5b
жовтий, півтора, повний, ходив, кохав, робив	żółty, półtora, pełny, chodził, kochał, robił

⁸ Zmiana ta powstała wskutek procesu labiowelaryzacji, czyli zaokrąglenia warg (labializacji, od łac. *labia* – wargi) i wzniesienia tyłu języka w kierunku podniebienia miękkiego (welaryzacji, od łac. *velum* – podniebienie miękkie).

UKRAIŃSKI A POLSKI

Głoska [ŷ]

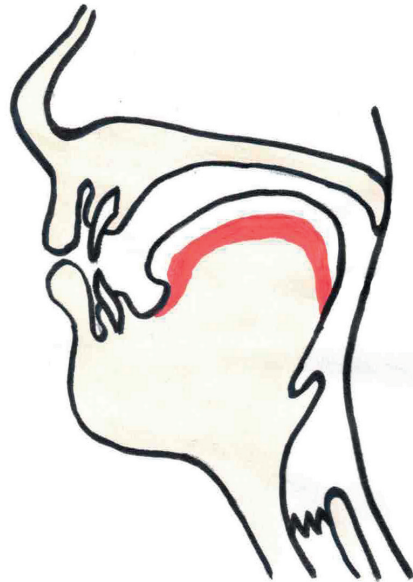
TUKR ZAG6a Nm1

I FAZA

Głoska [ɥ]

TPL ZAG6a Nm1

I FAZA

ZAGADNIENIE 6b. Głoska [в]

PODSTAWY

Głoska [в] (IPA: [β], [ʋ]).

Litery pisane: *В, в*.

Litery w druku: <В, в>.

Spółgłoska [в] jest:

- dwuwargowa i wargowo-zębowa;
- szczelinowa.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są neutralne albo lekko wydłużone.

Rada: 1) zrób szczelinę między dolną a górną wargą, wydmuchuj przez nią powietrze;
2) zbliż dolną wargę do górnych zębów, mów aż poczujesz lekkie wibracje, a dolna warga będzie łaskotać.

TUKR ZAG6b Nk1-TUKR ZAG6b Nk6

TUKR ZAG6b Nm1-TUKR ZAG6b Nm6

Posłuchaj

[в]

вона
весло
викладач

[в']

звичка
свобода
рвати

мова
вибір

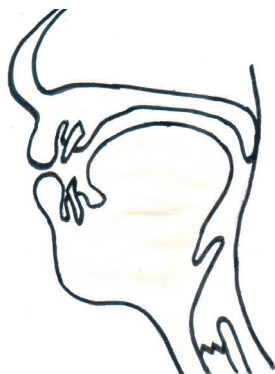
світ
віра

Zobacz, jak układa się język.

wargowo-zębowa

dwuwargowa

Zobacz, jak układają się wargi.

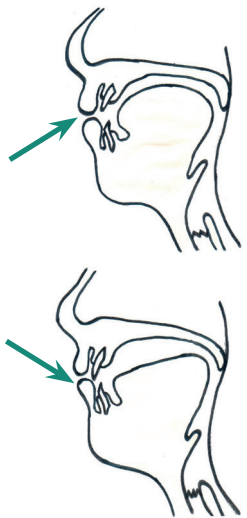
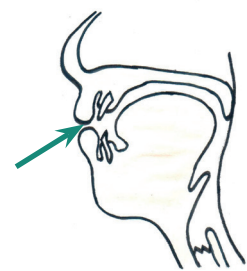
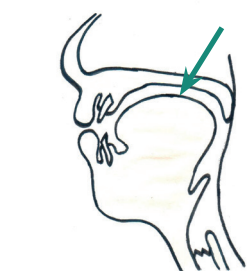

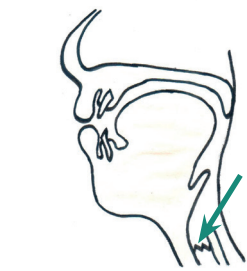
[в] dwuwargowa

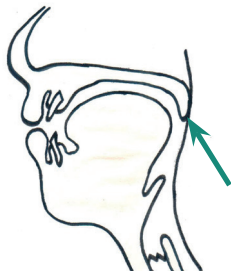
[в] wargowo-zębowa

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[b] realizowana w dwa sposoby</p> <p>1) jako głoska dwuwargowa Górna warga styka się z dolną wargą. Język leży w pobliżu dolnych zębów.</p> <p>2) jako głoska wargowo-zębowa Dolna warga zbliża się do górnych zębów, dotyka ich. Płaski język jest nisko, ale nie leży jak przy samogłosce [a].</p>	
<p>[b] to głoska szczelinowa</p> <p>Dolna warga zbliża się do górnych zębów lub obie wargi zbliżają się do siebie, więc tworzy się szczelina, którą ulatuje powietrze.</p>	
<p>[b] to głoska twarda</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	
<p>Wargi są neutralne</p> <p>Usta są otwarte.</p>	
<p>[b] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają. Należy do spółgłosek, które mają wysoki stopień dźwięczności⁹ i nigdy się nie ubezdźwięczniają.</p>	

⁹ W językoznawstwie ukraińskim podobne spółgłoski nazywają się sonornymi. Dla nich charakterystyczna jest przewaga tonu nad szumem. Te spółgłoski nigdy się nie ubezdźwięczniają i nie mają pary wśród spółgłosek bezdźwięcznych. Do sonornych należą: [b], [b'], [ɸ], [л], [л'], [м], [м'], [н], [н'], [р], [р'].

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[в] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [в] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [в] występuje:

- na początku wyrazów przed samogłoską, np. *вона* – [вона́] (pl. ona), *весло* – [ве́сло] (pl. wiosło), *вибір* – [ві́бір] (pl. wybór),
- w środku wyrazów między spółgłoską i samogłoską, np. *звичка* – [зві́чка] (pl. zwyczaj), *свобода* – [свобо́да] (pl. wolność), *рвати* – [рва́ти] (pl. rwać).

Głoska [в] **NIE** występuje:

- na początku wyrazów przed spółgłoską, w pozycji między samogłoską a spółgłoską oraz na końcu wyrazów, wtedy zawsze słychać głoskę [ʏ]: *вдень* – [ʏден'] (pl. w dzień), *лавка* – [ла́ўка] (pl. ławka), *Краків* – [кра́к'іʏ] (pl. Kraków).

Porównaj:

- głoskę [в] z głoską [в'] , np. w wyrazach *вас* [вас] (pl. was) – *віз* [в'із] (pl. wóz). [в'] – to spółgłoska półmiękczona (nie jest miękka), szczelinowa, wargowo-zębowa, dźwięczna, ustna. Występuje zawsze przed [i], np. *вінок* [в'іно́к] (pl. wianek), *віра* – [в'іра] (pl. wiara), *світ* – [с'ві́т] (pl. świat).

UWAGA!

W większości podręczników do fonetyki języka ukraińskiego podkreśla się, że podstawową realizacją głoski [в] jest artykulacja dwuwargowa¹⁰. Otóż w języku ukraińskim dźwięczna głoska [в] nie tworzy pary z bezdźwięczną głoską [ф] (wargowo-zębowa) i nigdy się nie ubездźwięcznia.

Natomiast w języku polskim głoska [v] należy do wargowo-zębowych, tworzy parę z [f] pod względem dźwięczności i ubездźwięcznia się w niektórych pozycjach.

¹⁰ Różna realizacja fonemu [в] (dwuwargowa i/lub wargowo-zębowa) wśród użytkowników języka ukraińskiego jest jednym z najbardziej interesujących zagadnień językoznawstwa, które dzisiaj wymaga szczególnej uwagi ze względu na zmienność normy i uzusu. Jesteśmy świadomi tej potrzeby, lecz ograniczeni gatunkiem i celem proponowanego podręcznika, który skierowany jest przede wszystkim na przekaz podstawowej teorii. Temat ten planujemy rozwinąć w kolejnych opracowaniach.

PORÓWNAJ

Ukraińska głoska [в] TUKR ZAG6b Nm7a	Polska głoska [v] TUKR ZAG6b Nm7b
вода, весна, звичай, вулкан, рвати	woda, wiosna, zwyczaj, wulkan, rwać

UKRAIŃSKI A POLSKI

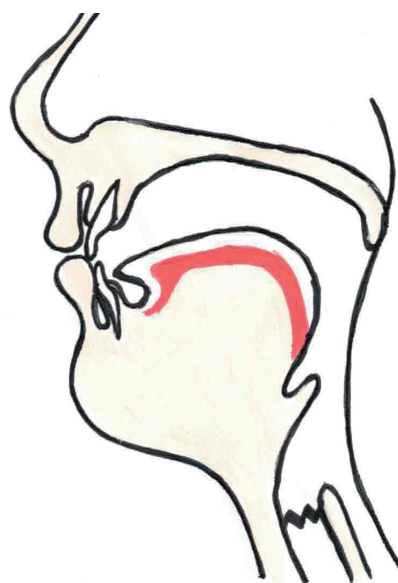
Spółgłoska dwuwargowa [в]

TUKR ZAG6b Nm1

Spółgłoska [v]

TPL ZAG6b Nm1

ZAGADNIENIE 7

Lody karmelowe z polewą czekoladową..., czyli krótka historia głoski [l]

ZAGADNIENIE 7a. Głoska [l]

Głoska [l] (IPA: [l]).

Litery pisane: *l, л.*

Litery w druku: <Л, л>.

PODSTAWY

Spółgłoska [l] jest:

- przedniojęzykowa;
- boczna;
- czubek języka dotyka górnych przednich zębów.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są neutralne.

Rada: czubek języka dotyka
górnych przednich zębów.

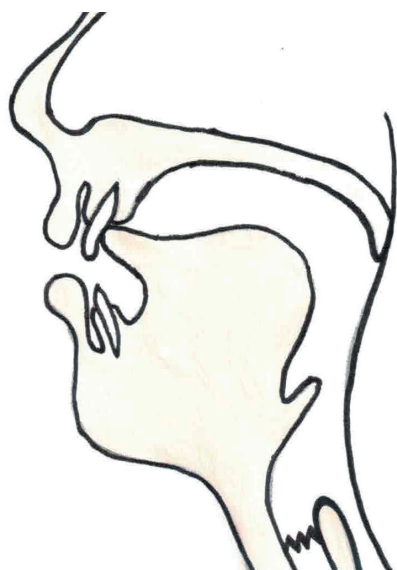
TUKR ZAG7a Nk1-TUKR ZAG7a Nk5

TUKR ZAG7a Nm1-TUKR ZAG7a Nm5

Posłuchaj

[л]			сила виделка		
[лл]			стіл посол		
лампа лото					

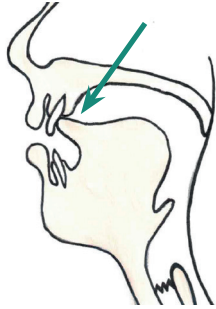
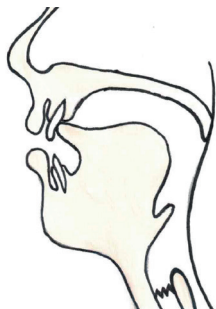
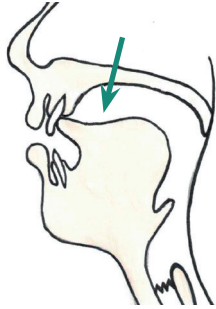

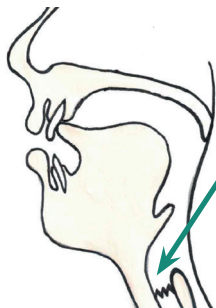
Zobacz, jak układa się język.

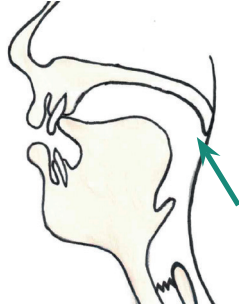
Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[л] to głoska przedniojęzykowa</p> <p>Czubek języka dotyka górnych przednich zębów. Tył języka idzie do podniebienia miękkiego. Język jest nisko, jest też trochę wklęsły. Boki języka w porównaniu z głoską polską NIE dotykają przednich zębów oraz dziąseł.</p>	
<p>[л] to głoska boczna</p> <p>Powietrze zwykle ulatuje ustami obustronnie, często tylko z jednej strony (prawej lub lewej). Szczelina pojawia się między bokami języka a zębami / dziąsłami.</p>	
<p>[л] to głoska twarda</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	
<p>Wargi są luźne</p> <p>Usta są trochę otwarte.</p>	
<p>[л] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają. Należy do spółgłosek, które mają wysoki stopień dźwięczności¹¹ i nigdy się nie ubezdźwięczniają.</p>	

¹¹ W językoznawstwie ukraińskim podobne spółgłoski nazywają się sonornymi. Dla nich charakterystyczna jest przewaga tonu nad szumem. Te spółgłoski nigdy się nie ubezdźwięczniają i nie mają pary wśród spółgłosek bezdźwięcznych. Do sonornych należą: [в], [в'], [й], [л], [л'], [м], [м'], [н], [н'], [р], [р'].

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[л] to głoska ustna</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKA [л] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [л] występuje:

- na początku wyrazów, np. *лампа* (lampa) – [лámпа] (pl. lampa), *лотерея* – [лоте"рэйа] (pl. loteria),
- w środku wyrazów, np. *сила* – [сіла] (pl. siła), *виделка* – [ви"дélка] (pl. widelec),
- na końcu wyrazów, np. *стіл* – [с"тіл] (pl. stół), *посол* – [посól] (pl. poseł).

Głoska [л] **NIE** występuje:

- przed [i], wtedy zawsze słychać głoskę [л'], np. *ліс* – [л'іс], *полім* – [по"л'іт] (pl. lot).

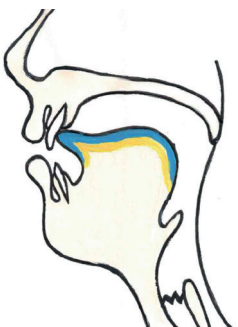
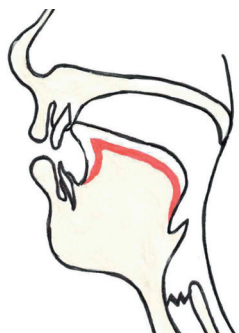
UWAGA!

Ukraińska głoska [л] różni się artykulacyjnie od polskiego [l].

PORÓWNAJ

Ukraińska głoska [л] TUKR ZAG7a Nm6a	Polska głoska [l] TUKR ZAG7a Nm6b
лампа, лотерея, лев, лупа	lampa, loteria, lew, lupa

UKRAIŃSKI A POLSKI

Spółgłoska [л] TUKR ZAG7a Nm1	Spółgłoska [l] TPL ZAG7 Nm1
	

ZAGADNIENIE 7b. Głoska [л']

PODSTAWY

Głoska [л] (IPA: [l]).
Litery pisane: *Л, л*.
Litery w druku: <Л, л>.

Spółgłoska [л'] jest:

- przedniojęzykowa;
- boczna;
- zmiękczone;
- czubek języka dotyka górnych dziąseł.

Kiedy ją mówimy:

- wargi są neutralne.

Rada: szerokim językiem
dotykamy podniebienia twardego.

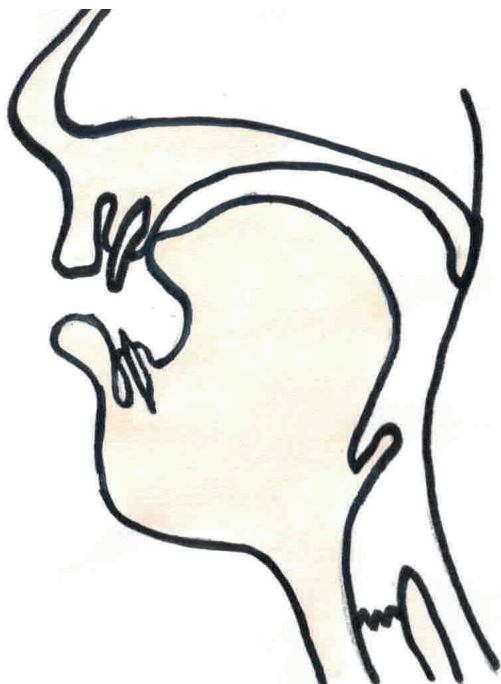
TUKR ZAG7b Nk1-TUKR ZAG7b Nk5

TUKR ZAG7b Nm1-TUKR ZAG7b Nm5

Posłuchaj

[л']			миля скільки		
[л'л'л']			сіль шаль		
лягти ліс					

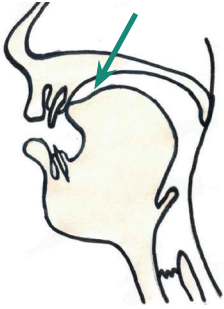
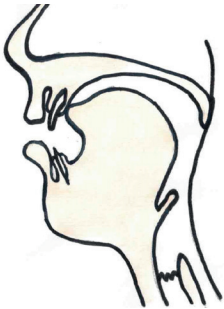
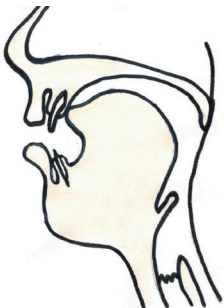

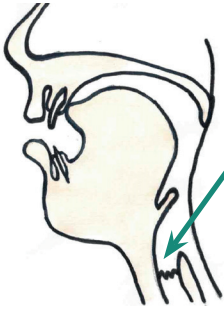
Zobacz, jak układa się język.

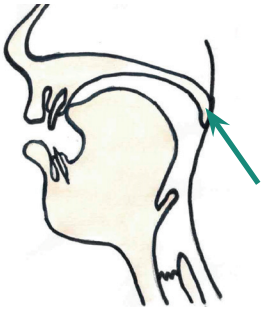
Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[л'] to głoska przedniojęzykowa</p> <p>Czubek języka dotyka górnych dziąseł lub miejsca zaraz za dziąstami (czasem za zębami). Przód (i środek) języka zbliża się do przedniej części podniebienia twardego. Boki przodu języka w porównaniu z głoską polską [l] bardziej dotykają przednich zębów oraz dziąseł. Artykulacja jest bardzo podobna do polskiego [l'], jak w wyrazie <i>lis</i>.</p>	
<p>[л'] to głoska boczna</p> <p>Powietrze zwykle ulatuje ustami obustronnie. Szczelina pojawia się między bokami języka a zębami / dziąstami.</p>	
<p>[л'] to głoska zmiękczone</p> <p>Przód języka zbliża się do góry, do podniebienia twardego. Tył języka unosi się do podniebienia miękkiego.</p>	
<p>Wargi są luźne</p> <p>Usta są lekko otwarte.</p>	
<p>[л'] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają. Należy do spółgłosek, które mają wysoki stopień dźwięczności¹² i nigdy się nie ubezdźwięczniają.</p>	

¹² W językoznawstwie ukraińskim podobne spółgłoski nazywają się sonornymi. Dla nich charakterystyczna jest przewaga tonu nad szumem. Te spółgłoski nigdy się nie ubezdźwięczniają i nie mają pary wśród spółgłosek bezdźwięcznych. Do sonornych należą: [b], [b'], [ŋ], [l], [л'], [m], [m'], [n], [n'], [p], [p'].

PRZECZYTAJ	ПОПАТРЗ
[л'] to głoska ustna	
Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.	

GŁOSKA [л'] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoska [л'] występuje:

- na początku wyrazów, np. *лягти* – [л'агті] (pl. położyć się), *ліс* – [л'іс] (pl. las);
- w środku wyrazów, np. *миля* – [мíл'а] (pl. mila), *скільки* – [ск'іл'ки] (pl. ile);
- na końcu wyrazów, np. *сіль* – [с'іл'] (pl. sól), *шаль* – [шал'] (pl. szal).

Głoska [л'] **NIE** występuje:

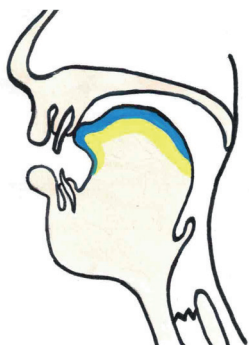
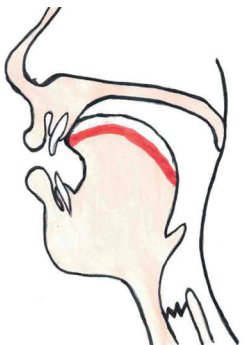
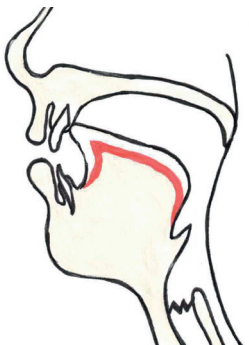
- nie występuje przed [и], wtedy zawsze słychać głoskę [л], np. *лис* – [лис] (pl. lis), *шалик* – [шáлик] (pl. szalik).

UWAGA!

Ukraińska głoska [л'] różni się artykulacyjnie od polskiego [l]. Bardziej podobna jest ta głoska do polskiego [l'].

Ukraińska głoska [л'] TUKR ZAG7b Nk6a	Polska głoska [l'] TUKR ZAG7b Nk6b	Polska głoska [l] TUKR ZAG7b Nk6c
лялька, миля, люди, льодовий; лицей, лідер, лінія, Англія	lalka, mila, ludzie, lodowy	liceum, lider, linia, Anglia

UKRAIŃSKI A POLSKI

Spółgłoska [л'] TUKR ZAG7b Nm1	Spółgłoska [l'] TPL ZAG7 Nm8	Spółgłoska [l] TPL ZAG7 Nm1
		

ZAGADNIENIE 8

Opowieści dziwnej treści..., czyli krótka historia głosek [s' / z' / c' / ʦ']

ZAGADNIENIE 8a. Głoski [z'], [c'], [d͡z'], [ʦ']

PODSTAWY

Głoski [z'], [c'], [d͡z'], [ʦ']

(IPA: [z'], [s'], [d͡z'], [ʦ']).

Litery pisane: З, з, С, с, Дз, дз, Ц, ц.

Litery w druku: <З,з, С, с, Дз, дз, Ц, ц>.

Głoski [z' / c' / d͡z' / ʦ'] są:

- przedniojęzykowe, dorsalne.

Kiedy je mówimy:

- usta są lekko uśmiechnięte.

Дз' - дз' - дз'!

Rada: otwórz usta, pokazując zęby,
językiem dotknij dolnych zębów.

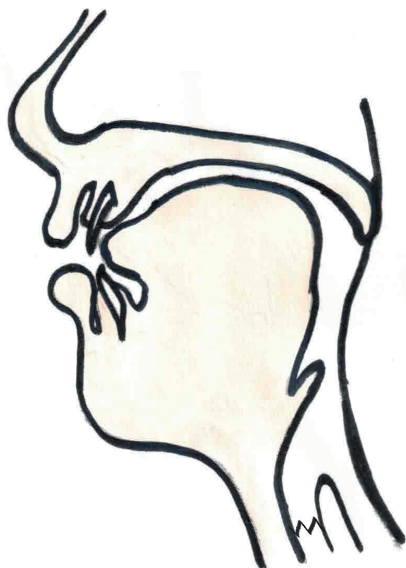
TUKR ZAG8a Nk1-TUKR ZAG8a Nk11

TUKR ZAG8a Nm1-TUKR ZAG8a Nm11

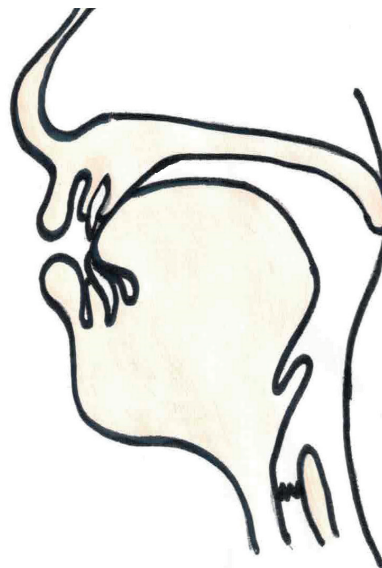
Posłuchaj

[z']			зігнуути сіль дзьоб цілий		
[c']			слизько весілля Гандзя кицька		
[d͡z']			наскрізь хтось Лодзь міць		
[ʦ']			знімати сніданок дзвін цвях		
[z'z']			сміється граються		
[c'c']					

Zobacz, jak układa się język: [ʒ'].

Zobacz, jak układa się język: [d͡ʒ'].

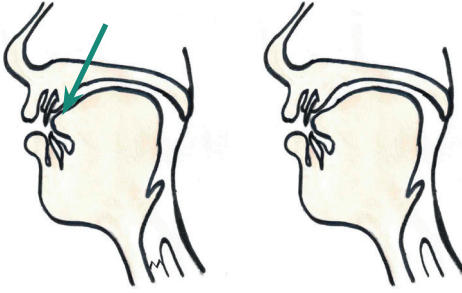
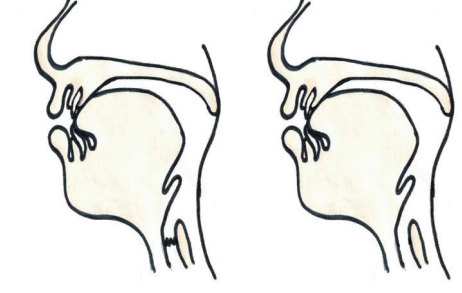

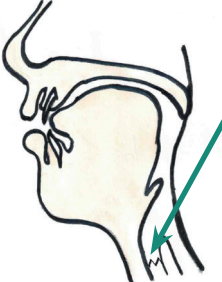
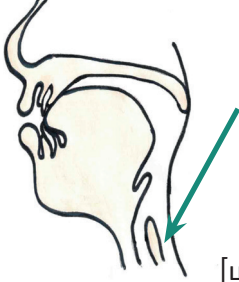
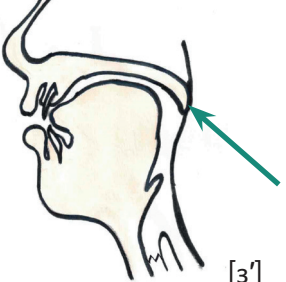
Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ʒ'], [c'], [d͡ʒ'], [ɟ'] to głoski przedniojęzykowe¹³</p> <p>Przód języka tworzy rowek, czubek języka zbliża się do dolnych zębów lub dotyka dolnych zębów, środek języka unosi się do podniebienia twardego i dotyka górnych zębów. Tył języka jest trochę wypukły.</p>	<p>[ʒ'] [d͡ʒ']</p>
<p>[ʒ'], [c'], [d͡ʒ'], [ɟ'] to głoski miękkie</p> <p>Środek języka zbliża się do podniebienia twardego. Żuchwa trochę się cofa.</p>	<p>[ʒ']</p>

¹³ W językoznawstwie ukraińskim termin *spółgłoski dorsalne* (łac. *dorsum* „grzbiet, plecy”) oznacza takie głoski, w tworzeniu których uczestniczy środek (grzbiet) języka.

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[z'], [c'] to głoski szczelinowe</p> <p>Czubek języka zbliża się do dolnych zębów – tam powstaje szczelina.</p>	 <p>[z'] [c']</p>
<p>[d͡z'], [t͡ʃ'] to głoski zwarto-szczelinowe</p> <p>Najpierw czubek języka dotyka dolnych zębów. Następnie odrywa się i powstaje szczelina podobna jak przy głoskach [z'] lub [c'].</p>	 <p>[d͡z'] [t͡ʃ']</p>
<p>Wargi są nieco rozciągnięte</p> <p>Usta są lekko otwarte, w uśmiechu. Jest szczelina między górnymi a dolnymi zębami. Wargi są lekko napięte.</p>	
<p>[z'], [d͡z'] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają. W języku standardowym te głoski się nie ubezdźwięczniają, nawet na końcu wyrazu są wymawiane dźwięcznie.</p>	 <p>[z']</p>
<p>[c'], [t͡ʃ'] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	 <p>[c']</p>
<p>[z'], [c'], [d͡z'], [t͡ʃ'] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	 <p>[z']</p>

GŁOSKI [z'], [c'], [d͡z'], [ц'] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoski [z'], [c'], [d͡z'], [ц'] występują:

- na początku wyrazów, np. *зігнути* - [z'ignúti] (pl. zgiąć), *сіль* - [c'íl'] (pl. sól), *дзьоб* - [d͡z'ob] (pl. dziób), *цилий* - [ц'ілії] (pl. cały);
- w środku wyrazów, np. *слизько* - [slíz'ko] (pl. ślisko), *весілля* - [ve's'íl':a] (pl. wesele), *Гандзя* - [gánd͡z'a] (pl. Gandzia – imię kobiety), *кицька* - [kíц'ka] (pl. kociczka);
- na końcu wyrazów, np. *наскрізь* - [náskr'iz'] (pl. poprzez), *хтось* - [xtos'] (pl. ktoś), *Лодзь* - [лод͡з'] (pl. Łódź), *міць* - [m'ic'] (pl. moc).

Głoski [z'], [c'] **NIE** występują:

- przed spółgłoskami szumiącymi [ж], [ш], [дж], [ч]. Wtedy zachodzi upodobnienie do głoski następującej i słyszymy dwie głoski szumiące albo jedną wzdłużoną szumiącą, np. *не лаже* - [ne'łáǰ':e] (pl. nie łaż że), *приніси* - [prin'ń'is:и] (pl. przyniósłszy).

UWAGA!

Zmiękczone [z'], [c'], [d͡z'], [ц'] możemy usłyszeć również przed zmiękczonej spółgłoskami, w tym przypadku mamy upodobnienie pod względem miękkości, np. *знімати* - [z'n'ímáti] (pl. zdejmować), *сніданок* - [c'n'ídánok] (pl. śniadanie), *дзвін* - [d͡z'v'in] (pl. dzwon), *цвях* - [ц'в'ax] (pl. gwóźdź). TUKR ZAG8a Nm12

Wzdłużona głoska [ц':] występuje w czasownikach 3 osoby l.p. i l.mn., np. *він сміється* - [cm'ійéц':a] (pl. on się śmieje), *вони сміються* - [cm'ійúц':a] (pl. oni się śmieją).

UKRAIŃSKI A POLSKI

W większości przypadków wpływ interferencyjny ukraińskich głosek przedniojęzykowych w polszczyźnie polega na tzw. zmiękczonej wymowie głosek [s], [z], [c], [z̥]. Wówczas u studentów z Ukrainy słychać np. [sc'ana] zamiast [ścana], [z'adek] zamiast [żadek], [z'ima] zamiast [żima].

ZAGADNIENIE 8b. Głoski [d], [t], [d'], [t']

PODSTAWY

Дінь-дінь!

Głoski [d], [t], [d'], [t']
(IPA: [d], [t], [d'], [t']).
Litery pisane: *D, d, Т, т*.
Litery w druku: <Д, д, Т, т>.

Głoski [d], [t], [d'], [t'] są:

- przedniojęzykowe, zębowe;
- zwarte.

Kiedy je mówimy:

- wargi są neutralne.

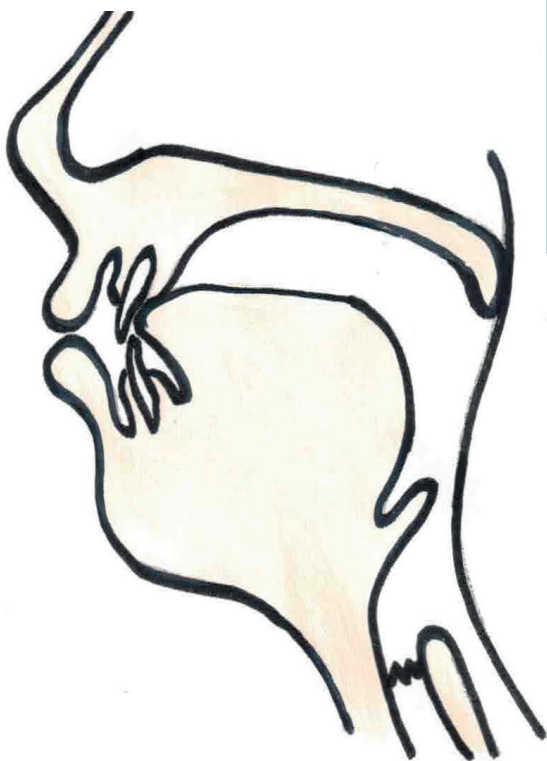

Rada: szeroki przód języka dotyka podniebienia, lekki uśmiech.

TUKR ZAG8b Nk1-TUKR ZAG8b Nk11

TUKR ZAG8b Nm1-TUKR ZAG8b Nm11

Zobacz, jak układa się język: [d].

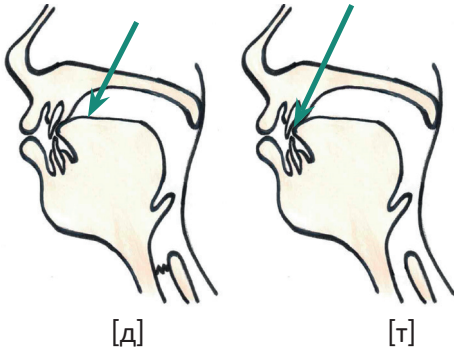
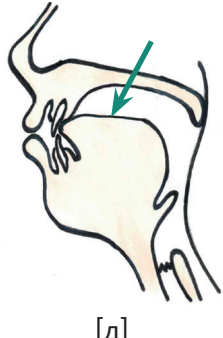
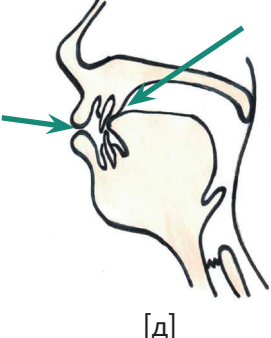

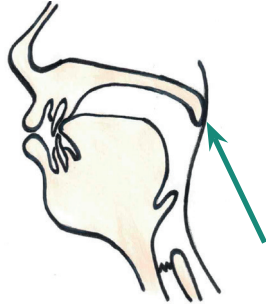
Posłuchaj

[d]			[d']		
[t]			[t']		
дивний			діло		
так			тіло		
			дятел		
			тюлень		
подати			поділ		
випити			настільки		
сад			мідь		
торт			путь		
сад			знаряддя		
торт			життя		

Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ɖ], [ʈ] to głoski przedniojęzykowo-zębowe</p> <p>Czubek i przód języka dotykają górnych zębów i dziąseł.</p>	
<p>[ɖ], [ʈ] to głoski twarde</p> <p>Środek języka jest na dole, nie unosi się do podniebienia twardego. Język jest płaski.</p>	
<p>[ɖ], [ʈ] to głoski zwarte</p> <p>Najpierw czubek języka dotyka górnych zębów, a potem nagle odrywa się i powietrze ulatuje przez usta.</p>	
<p>Wargi są luźne</p> <p>Usta są lekko otwarte. Szczelina jest między górnymi a dolnymi zębami.</p>	
<p>[ɖ], [ʈ] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[d] to głoska dźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe drgają. Ta głoska nie ubezdźwięcznia się, nawet na końcu wyrazu wymawiana jest dźwięcznie¹⁴.</p>	
<p>[t] to głoska bezdźwięczna</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	

GŁOSKI [d], [t], [d'], [t'] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoski [d], [t] występują:

- na początku wyrazów, np. *дивний* – [дйїний] (pl. dziwny), *так* – [так] (pl. tak);
- w środku wyrazów, np. *подати* – [подати] (pl. podać), *випити* – [вїпїти] (pl. wypić);
- na końcu wyrazów, np. *сад* – [сад] (pl. ogród), *торт* – [торт] (pl. tort).

PORÓWNAJ

- głoski [d], [t] z głoskami [d'], [t'], np. w wyrazach *диво* – [дйво] (pl. cud) i *діло* [д'іло] (pl. dzieło), *ти* – [ти] (pl. ty) i *міло* – [т'іло] (pl. ciało).

[d'], [t'] – to spółgłoski zmiękczone, główne cechy ich artykulacji są takie same, jak i dla głosek [d], [t], ale środek języka idzie do podniebienia twardego; język jest wypukły.

W standardowym języku ukraińskim istnieje drugi wariant artykulacji głosek [d'], [t'], przy którym czubek języka idzie do dolnych zębów, a przód języka tworzy zwarcie z dziąsłami.

Głoski [d'], [t'] występują:

- na początku wyrazów, np. *дятел* – [д'ате'л] (pl. dzięcioł), *тюлень* – [т'улєн'] (pl. foka);
- w środku wyrazów, np. *поділ* – [по'д'іл] (pl. podział), *настільки* – [нас'т'іл'ки] (pl. na tyle);
- na końcu wyrazów, np. *мідь* – [м'ід'] (pl. miedź), *путь* – [пут'] (pl. droga).

¹⁴ Ubezdźwięcznienie [d] do [t] może jednak występować w uzusie w języku ogólnym, np. *сад* – [сат], *будка* – [бўтка].

UWAGA!

Głoski [д'], [т'] możemy usłyszeć również przed zmiękczonejmi spółgłoskami, w tym przypadku mamy upodobnienie pod względem miękkości, np. *для* – [д'л'а] (pl. dla), *дні* – [д'н'і] (pl. dni), *тля* – [т'л'а] (pl. mszyca).

Często głoski [д'], [т'] są wzdłużone, np. *життя* – [жит'т':á] (pl. życie), *знаряддя* – [знар'ád':a] (pl. narzędzie).

PISOWNIA A WYMOWA

Głoska [т] przed spółgłoską dźwięczną zamienia się w głoskę [д], np. *футбол* [фудбóл] (pl. piłka nożna), *боротьба* – [бород'бá] (pl. walka).

Głoski [д], [т] w pozycji przed spółgłoskami szumiącymi [ж], [ш], [ч] zamieniają się w głoski szumiące, np. *відчуту* – [в'іджч'ýти] (pl. odczuć), *підшуму* – [п'іджш'ítи] (pl. podszyć), *віджиту* – [в'іджж'ítи] (pl. odżyć).

Głoski [д], [т] w pozycji przed spółgłoskami syczącymi [з], [с], [дз], [ц] zamieniają się w głoski syczące, np. *Підзамче* – [п'ідзз'ámче] (pl. Podzamcze), *підсидити* – [п'ідзс'íd'ítи] (pl. zaskoczyć), *віддзеркалювати* – [в'ідз:е'ркáл'ýвати] (pl. odzwierciedlać), *відцидити* – [в'ідз'ц'íd'ítи] (pl. odcedzić). TUKR ZAG8b Nk12

ZAGADNIENIE 9

Paczka tęczyowych żelków..., czyli krótka historia głosek [ʃ / ʒ / ʧ / ʤ]

ZAGADNIENIE 9a. Głoski [ʒ], [ʃ], [dʒ], [tʃ]

Głoska [ʒ], [ʃ], [dʒ], [tʃ]

(IPA: [ʒ], [ʃ], [dʒ], [tʃ]).

Litery pisane: Ж, ж, Ш, ш,
Дж, дж, Ч, ч.

Litery w druku: <Ж, ж, Ш, ш,
Дж, дж, Ч, ч>.

ПОДСТАВЫ

Spółgłoski [ʒ], [ʃ], [dʒ], [tʃ] są:

- przedniojęzykowo-dziąstowe.

Kiedy je mówimy:

- wargi są trochę wyciągnięte.

Rada: usta zaokrąglone,
wysunięte do przodu, szeroki język
do górnych dziąseł.

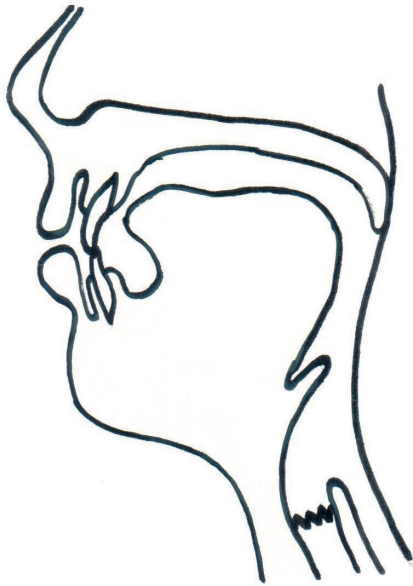
TUKR ZAG9 Nk1-TUKR ZAG9 Nk9

TUKR ZAG9 Nm1-TUKR ZAG9 Nm9

Posłuchaj

[ʒ]			допоможи мережа		
[ʃ]			пошукати суша		
[dʒ]			почекати вчасно піджак		
[tʃ]			ходжу		
[ʒʒʒ]			ніж з'їж		
[ʃʃʃ]			спиш ківш		
жити жук шафа шостий чайник чути джміль джем			гандж Джордж м'яч поруч		

Zobacz, jak układa się język: [ж].

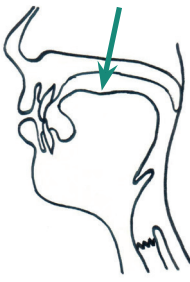

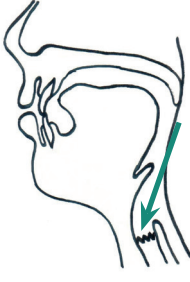
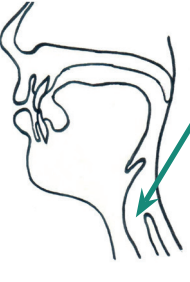
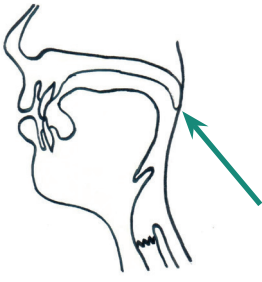
Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ж], [ш], [дж], [ч] to głoski przedniojęzykowo-dziąsłowe, apikalne¹⁵</p> <p>Czubek języka zbliża się do przednich górnych dziąseł ([ж], [ш]) albo ich dotyka ([дж], [ч]). Tył języka zwykle idzie do podniebienia miękkiego. Język jest wysoko, jest spłaszczony. Boki języka zbliżają się z dziąsłami i zębami.</p>	<p>[ж] [ш]</p>
<p>[ж], [ш] to głoski szczelinowe</p> <p>Szczelina pojawia się między przodem języka a podniebieniem twardym.</p>	<p>[ж] [ш]</p>
<p>[дж], [ч] to głoski zwarto-szczelinowe</p> <p>Najpierw czubek języka dotyka dziąseł, a boki języka dotykają górnych zębów i dziąseł z boku jamy ustnej. Następnie odrywa się i z przodu przy dziąsłach powstaje szczelina – podobna jak przy głoskach [ж], [ш].</p>	<p>[дж] [ч]</p>

¹⁵ Termin *spółgłoski apikalne* (łac. *apex* „koniec, szczyt”) oznacza takie spółgłoski, w tworzeniu których uczestniczy czubek języka.

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ж], [ш], [дж], [ч] to głoski twarde</p> <p>Środek języka jest na dole, nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	 <p>[ж]</p>
<p>Wargi są trochę wyciągnięte</p> <p>Usta są trochę otwarte. Mała szczelina między górnymi a dolnymi zębami. Wargi są trochę napięte.</p>	
<p>[ж], [дж] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają. Te głoski się nie ubezdźwięczniają, nawet na końcu wyrazu są wymawiane dźwięcznie¹⁶.</p>	 <p>[ж]</p>
<p>[ш], [ч] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	 <p>[ш]</p>
<p>[ж], [ш], [дж], [ч] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	 <p>[ж]</p>

¹⁶ Ubezdźwięcznienie [ж] do [ш] może występować w uzusie w języku ogólnym, np. книжка – [кнішка] (pl. książka), тяжко – [т'ашко] (pl. ciężko).

GŁOSKI [ж], [ш], [дж], [ч] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoski [ж], [ш], [дж], [ч] występują:

- na początku wyrazów, np. *жити* – [жйти] (pl. żyć), *жук* – [жук] (pl. żuk), *шафа* – [шáфа] (pl. szafa), *шостий* – [шóстий] (pl. szósty), *чайник* – [чáйник] (pl. czajnik), *чутти* – [чўти] (pl. słyszeć), *джміль* – [джм'іл'] (pl. trzmiel), *жем* – [джем] (pl. dżem);
- w środku wyrazów, np. *допоможи* – [допоможй] (pl. pomóż), *мережа* – [ме"рэжа] (pl. sieć), *пошукати* – [пошукáти] (pl. poszukać), *суша* – [сўша] (pl. ład), *почекати* – [поче"кáти] (pl. poczekać), *вчасно* – [ўчáсно] (pl. na czas), *піджак* – [п'іджáк] (pl. marynarka) *ходжу* – [хо'джў] (pl. chodzę);
- na końcu wyrazów, np. *ніж* – [н'йж] (pl. nóż), *з'їж* – [зййж] (pl. zjedz), *спиш* – [спйш] (pl. śpisz), *ківш* – [к'йш] (pl. chochla), *гандж* – [гандж] (pl. defekt), *Джордж* – [джордж] (pl. George), *м'яч* – [мйач] (pl. piłka), *поруч* – [пóруч] (pl. obok).

Głoski [ж], [ш], [ч] **NIE** występują:

- przed spółgłoskami syczącymi [з'], [с'], [дж'], [ц']. W takiej pozycji zachodzi upodobnienie do głoski następującej, więc słyszymy dwie głoski syczące albo jedną wzdłużoną syczącą, np. *у книжці* – [у_кнйз'ц'ї] (pl. w książce), *зважає* – [звáz'c'a] (pl. odważ się), *на дошці* – [на_дóс'ц'ї] (pl. na tablicy), *смієшся* – [см'йєс':а] (pl. śmiejesz się), *мучся* – [мўц':а] (pl. męcz się), *дочці* – [до'ц':ї] (pl. córce). TUKR ZAG9 Nm10

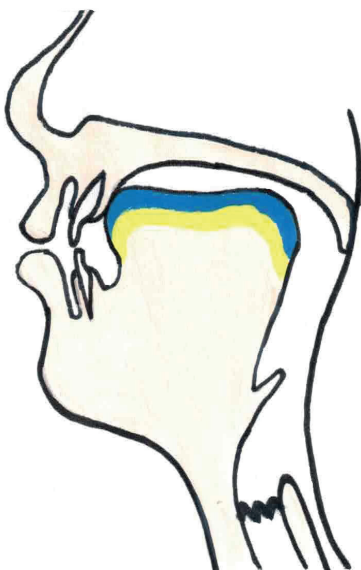
UWAGA!

Czasami połączenie liter д і ж w wyrazach może oznaczać dwie oddzielne głoski, np. na granicy prefiksu i rdzenia wyrazów: *піджарити* (pl. podsmażyć), *підживити* (pl. odżywić).

UKRAIŃSKI A POLSKI

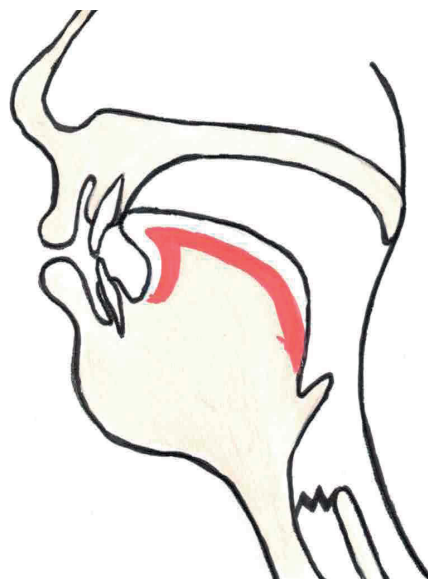
Spółgłoska [дж]

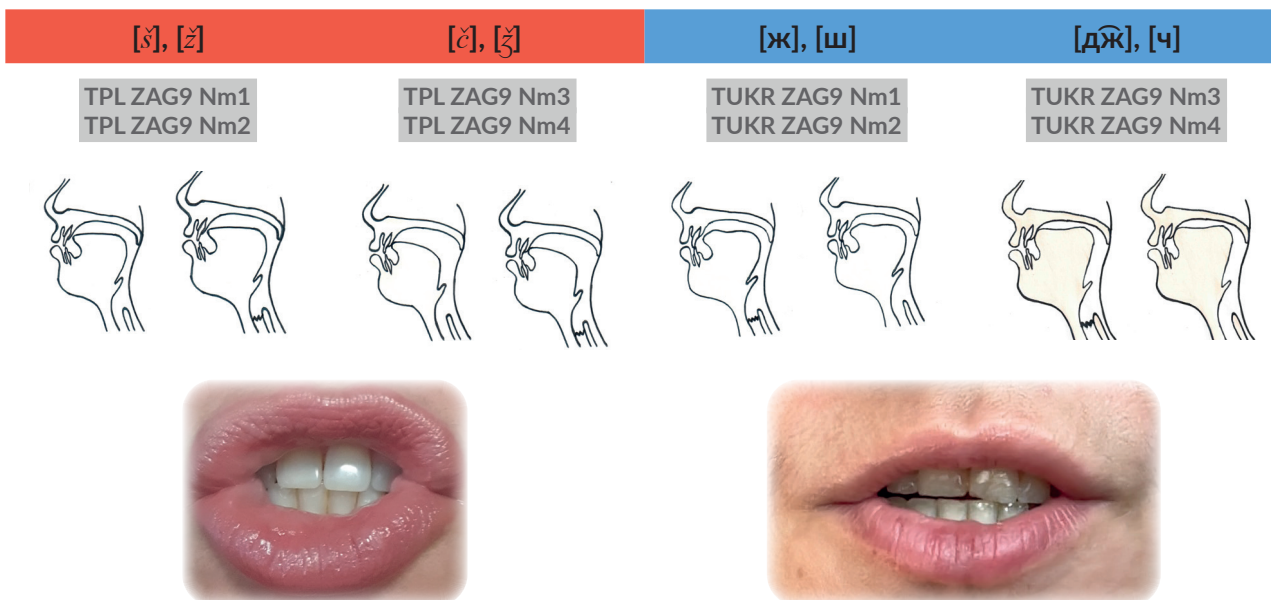
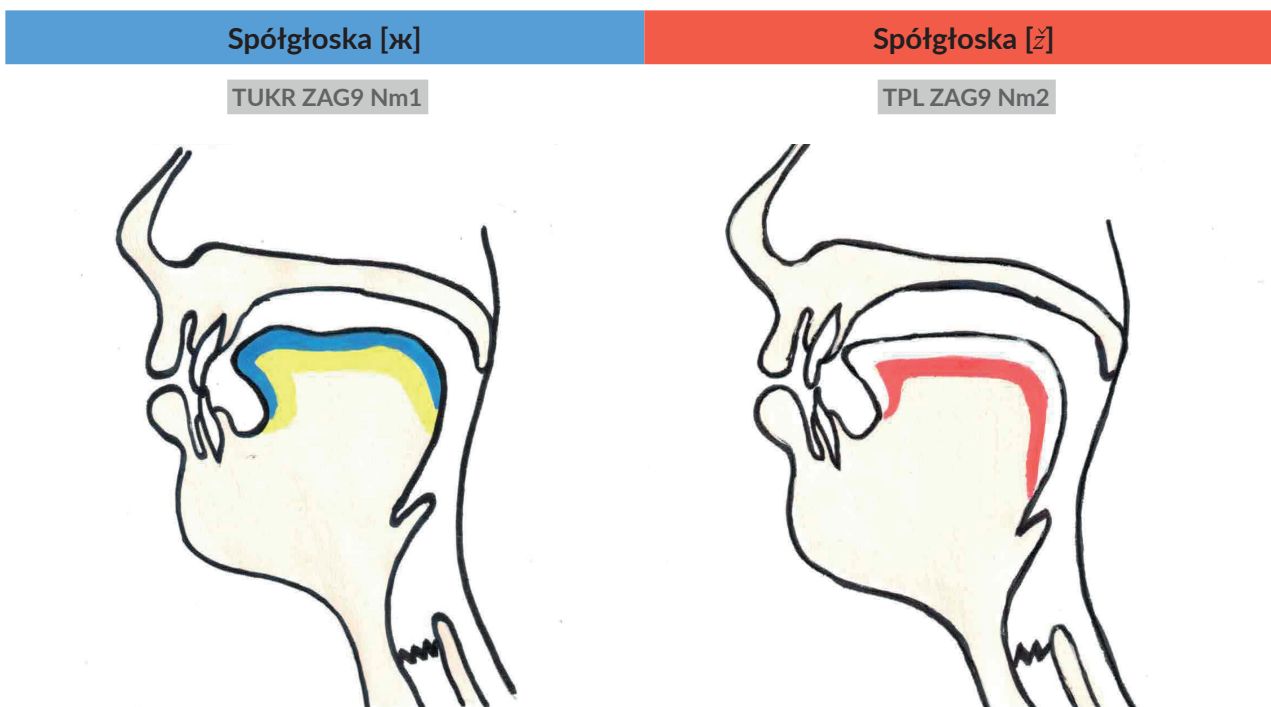
TUKR ZAG9 Nm3

Spółgłoska [ж]

TPL ZAG9 Nm4

PORÓWNAJ

– głoski [ж], [ш], [дж], [ч] z głoskami [ж’], [ш’], [дж’], [ч’], np. w wyrazach

[ж], [ш], [дж], [ч] TUKR ZAG9 Nm10a	[ж’], [ш’], [дж’], [ч’] TUKR ZAG9 Nm10a
жИТИ, шИТИ, джИНСИ, чИСТО	жІНКА, шІСТЬ, бджІЛКА, чІТКО

жИТИ [жіти] (pl. żyć) – жІНКА [ж’інка] (pl. kobieta),
 шИТИ [шіти] (pl. szyć) – шІСТЬ [ш’іс’т’] (pl. sześć),
 джИНСИ [дж’інси] (pl. džinsy) – бджІЛКА [бдж’ілка] (pl. pszczołka),
 чИСТО [чісто] (pl. czysto) – чІТКО [ч’ітко] (pl. wyraźnie).

[ж'], [ш'], [дж'], [ч'] to spółgłoski półzmiękczone (nie są miękkie ani zmiękczone): środek języka zbliża się do podniebienia twardego; język jest wypukły.

Przed samogłoskami [a] i [y] półzmiękczone [ж'], [ш'], [ч'] zawsze występują jako spółgłoski wzdłużone, np. *збіжжя* – [zb'íj':a] (pl. zboże), *подорожжю* – [pódorój':y] (pl. podróżą), *узвишшя* – [uzvíš':a] (pl. wzgórze), *розкішшю* – [rózk'íš':y] (pl. rozkoszą), *обличчя* – [oblíč':a] (pl. twarz), *річчю* – [r'íč':y] (pl. rzeczą). TUKR ZAG9 Nk11

ZAGADNIENIE 10

Uwaga, kierownik!..., czyli krótka historia głosek [k' / g' / x']

ZAGADNIENIE 10a. Głoski [r], [x], [r], [k]

Głoski [r], [x], [r], [k]
(IPA: [h], [x], [g], [k]).
Litery pisane: *Г, г, Х, х, Р, р, К, к*.
Litery w druku: <Г г, Х х, Р р, К к>.

PODSTAWY

Гелґочуть гуси:
га-га-га!

Spółgłoski [x], [r], [k] są:

- tylnojęzykowe.

Spółgłoska [r] jest:

- gardłowa.

Rada: udział w wymowie
bierze tylna część języka.

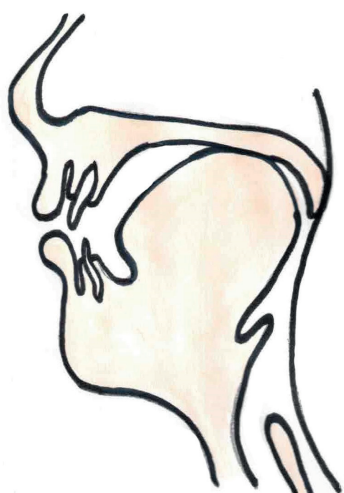
TUKR ZAG10 Nk1-TUKR ZAG10 Nk8

TUKR ZAG10 Nm1-TUKR ZAG10 Nm8

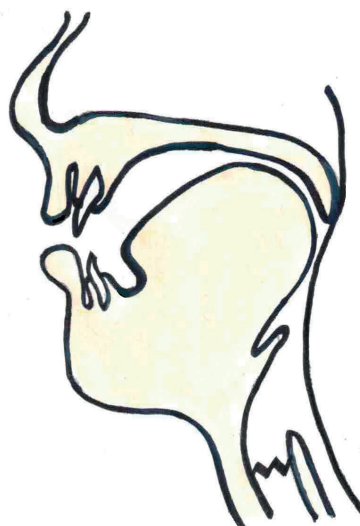
Posłuchaj

[r]			говорити хутро		
[x]			гава куля		
[r]			вигода махати		
[k]			аґрус точка		
			пиріг горох зигзаґ мак		
			вокзал анекдот		

Zobacz, jak układa się język: [κ].

Zobacz, jak układa się język: [r].

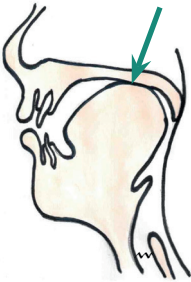
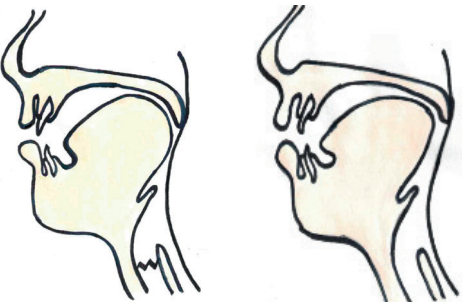
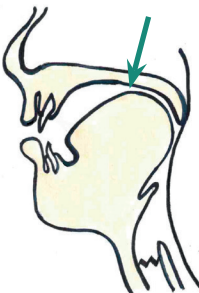
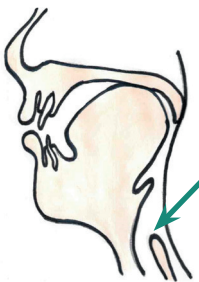
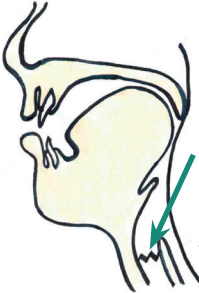

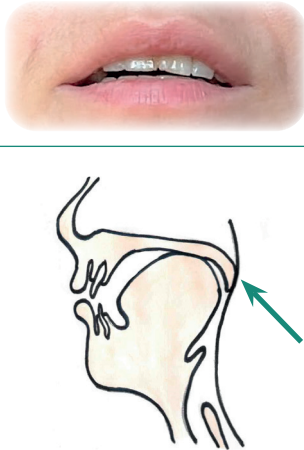
Zobacz, jak układają się wargi.

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[r] to głoska gardłowa</p> <p>Tyłna część języka zbliża się do tylnej ściany gardła. Podniebienie miękkie ułożone w sposób podobny do wymowy [x].</p>	
<p>[r], [κ], [x] to głoski tylnojęzykowe</p> <p>Tył języka idzie do góry i tworzy zwarcie z podniebieniem miękkim.</p>	<p>[κ]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[r], [κ] to głoski zwarte</p> <p>Najpierw język dotyka do podniebienia miękkiego, a potem nagle odrywa się i powietrze ulatuje przez usta.</p>	 <p>[r]</p>
<p>[r], [x] to głoski szczelinowe</p> <p>W miejscu zbliżenia się języka i gardła tworzy się szczelina, przez którą ulatuje powietrze.</p>	 <p>[r] [x]</p>
<p>[r], [x], [r], [κ] to głoski twarde</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	 <p>[r]</p>
<p>[x], [κ] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	 <p>[κ]</p>
<p>[r], [r] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają.</p>	 <p>[r]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>Wargi są luźne</p> <p>Usta są nieco otwarte.</p>	 <p>[κ]</p>
<p>[r], [x], [rʲ], [κ] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	

GŁOSKI [r], [x], [rʲ], [κ] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

UWAGA!

Dla języka ukraińskiego charakterystyczna jest gardłowa głoska [r], głoski [rʲ] używa się zaś w niektórych wyrazach pospolitych i nazwach własnych.

Głoski [r], [x], [rʲ], [κ] występują:

- na początku wyrazów, np. *говорити* – [говорі́ти] (pl. mówić), *хутро* – [ху́тро] (pl. futro), *гав* – [га́ва] (pl. wrona), *куля* – [ку́л'а] (pl. kula),
- w środku wyrazów, np. *вигода* – [ві́года] (pl. zysk), *махати* – [махáти] (pl. machać), *аґрус* – [а́рус] (pl. agrest), *точка* – [то́чка] (pl. punkt),
- na końcu wyrazów, np. *пиріг* – [пи́р'іг] (pl. ciasto), *горох* – [горо́х] (pl. groch), *зирзар* – [зи́р'за́р] (pl. zygzak), *мак* – [мак] (pl. mak).

WYMOWA A PISOWNIA

Głoska [rʲ] może występować jako wynik udźwięcznienia głoski [κ] przed spółgłoską dźwięczną, np. *вокзал* – [во́р'за́л] (pl. dworzec), *анекдот* – [ане́'р'дот] (pl. anegdota), *якби* – [ја́р'бі] (pl. jakby).

PORÓWNAJ

Porównaj głoski [r], [x], [rʲ], [κ] z głoskami [rʲ], [xʲ], [rʲʲ], [κʲ], np. w wyrazach:

[r], [x], [rʲ], [κ] TUKR ZAG10 Nm9a	[rʲ], [xʲ], [rʲʲ], [κʲ] TUKR ZAG10 Nm9b
гиря, хитрий, гирлига, кинути	гірка, хімія, Гібралтар, кістка

зиря [zír'a] (pl. ciężarek) – *зірка* [z'írka] (pl. górka),
хитрий [хїтриї] (pl. chytry) – *хімія* [x'ím'ійa] (pl. chemia),
кирилга [кїєрліґа] (pl. kij) – *Гібралтар* [r'ібралтár] (pl. Gibraltar),
кинути [кїнути] (pl. rzucić) – *кістка* [к'їстка] (pl. kość).

[r'], [x'], [r'], [κ'] to spółgłoski półmiękkzone (nie są miękkie ani zmiękczone): środek języka unosi się do podniebienia twardego; język jest wypukły.

UKRAIŃSKI A POLSKI

Najczęstszymi przejawami interferencji języka ukraińskiego w polszczyźnie są:

- twarda wymowa, np. [*kel'ishek*], [*druge*], co związane jest z tym, że w języku ukraińskim spółgłoski [r], [x], [r'], [κ] zawsze są twarde przed samogłoską [e], np.:

географія – [ge'ográf'ійa] (pl. geografia),

Херсон – [xe'рсón] (pl. Cherson),

ґедзь – [geđz'] (pl. giez),

скелет – [ske'лét] (pl. szkielet);

- silnie miękka wymowa przed samogłoską [e], która może być spowodowana wpływem języka rosyjskiego, np. jak w wyrazie ros. *география*;
- szczelinowa wymowa głoski [χ] (tzw. dźwięcznego h) – ze względu na system fonetyczny języka ukraińskiego, dla którego bardziej charakterystyczna jest gardłowa głoska [r]. Często błąd ten pojawia się w końcówkach przymiotników:

ukraiński	polski
TUKR ZAG10 Nk9a	TUKR ZAG10 Nk9a
доброго, молодого, зеленого	dobrego, młodego, zielonego

ZAGADNIENIE 11

W głowie się nie mieści...,
czyli krótka historia głosek [p' / b' / m' / v' / f']

ZAGADNIENIE 11a. Głoski [ɓ], [β], [m], [n], [ɸ]

Głoski [ɓ], [β], [m], [n], [ɸ]
(IPA: [b], [β, v], [m], [p], [f]).
Litery pisane: Б, б, В, в, М, м,
П, п, Ф, ф.
Litery w druku: <Б, б, В, в, М, м,
П, п, Ф, ф>.

PODSTAWY

Spółgłoski [ɓ], [β], [m], [n], [ɸ] są:

- wargowo-zębowe lub dwuwargowe.

Kiedy ją mówimy:

- wargi dotykają zębów albo wargę dotyka wargi.

Rada: dolna warga dotyka
górną wargę albo górnych zębów,
pojawia się wybuch albo szczelina.

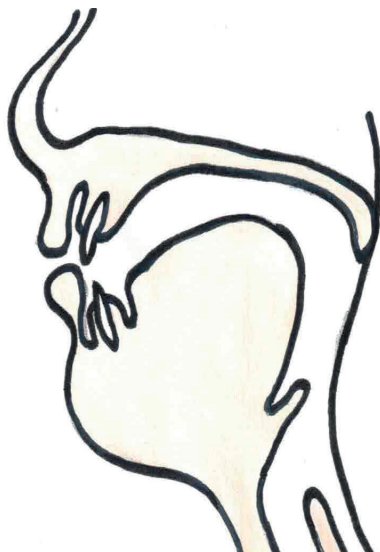
TUKR ZAG11 Nk1-TUKR ZAG11 Nk8

TUKR ZAG11 Nm1-TUKR ZAG11 Nm8

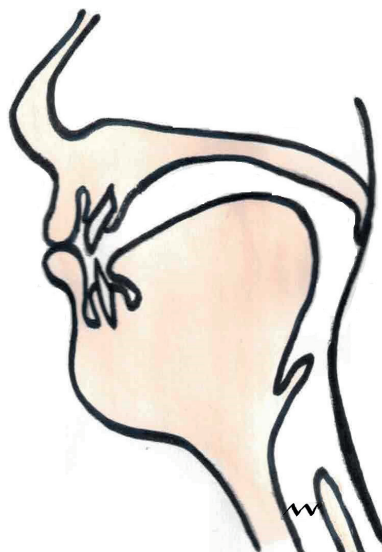
Posłuchaj

[ɓ]			банан воля		
[β]			мати папуга фокус робота		
[m]			команда давати		
[n]			мапа професор		
[ɸ]			суп дім хліб апостроф		

Zobacz, jak układa się język: [ɸ].

Zobacz, jak układa się język: [ɕ].

Zobacz, jak układają się wargi: [ɸ].

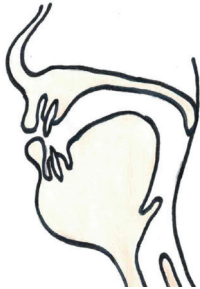
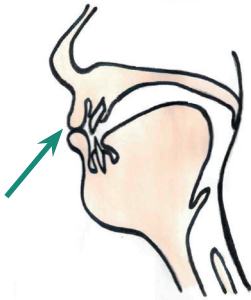
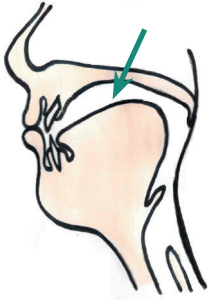
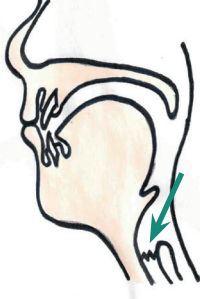
Zobacz, jak układają się wargi¹⁷: [ɕ / n / m].

DLA ZAINTERESOWANYCH

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[ɸ] to głoska wargowo-zębowa</p> <p>Dolna warga zbliża się do górnych zębów, dotyka ich. Kiedy mówimy, wi- dać górne zęby. Płaski język jest nisko, ale nie leży jak przy samogłosce [a].</p>	
<p>[ɕ], [m], [n] to głoski dwuwargowe</p> <p>Górna warga styka się z dolną wargą. Język leży w pobliżu dolnych zębów.</p>	<p>[ɕ]</p>

¹⁷ Zdjęcia układu warg dla głoski [β] są umieszczone w osobnym rozdziale, zob. *Zagadnienie 6b*.

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[β] realizowana na dwa sposoby:</p> <p>1) jako głoska wargowo-zębowa</p> <p>2) jako głoska dwuwargowa</p>	
<p>[β], [ɸ] to głoski szczelinowe</p> <p>Między górnymi zębami a dolną wargą tworzy się szczelina, którą ulatuje powietrze.</p>	 <p>[ɸ]</p>
<p>[ɓ], [n] to głoski zwarto-wybuchowe</p> <p>Wargi są najpierw zaciśnięte, a po chwili otwierają się gwałtownie i powietrze ulatuje z jamy ustnej.</p>	 <p>[ɓ]</p>
<p>[ɓ], [β], [n], [m], [ɸ] to głoski twarde</p> <p>Środek języka nie unosi się do podniebienia twardego.</p>	 <p>[n]</p>
<p>[ɓ], [β], [m] to głoski dźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe drgają. Nie ubezdźwięczniają się, nawet na końcu wyrazu są wymawiane dźwięcznie.</p>	 <p>[m]</p>

PRZECZYTAJ	POPATRZ
<p>[n], [ɸ] to głoski bezdźwięczne</p> <p>Fałdy głosowe nie drgają.</p>	<p>[n]</p>
<p>[b], [v], [ɸ] to głoski ustne</p> <p>Podniebienie miękkie zakończone języczkiem dotyka do tylnej ściany gardła, więc powietrze ulatuje tylko ustami.</p>	<p>[n]</p>
<p>[m] to głoska półotwarta nosowa</p> <p>Wargi są zaciśnięte, a powietrze ulatuje nosem.</p>	<p>[m]</p>

GŁOSKI [b], [v], [m], [n], [ɸ] W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

Głoski [b], [v], [m], [n], [ɸ] występują:

- na początku wyrazów, np. *банан* – [банán] (pl. banan), *воля* – [вóл'а] (pl. wola), *мати* – [мáти] (pl. matka), *папуга* – [пaпúга] (pl. papuga), *фокус* – [фóкyc] (pl. fokus);
- w środku wyrazów, np. *робота* – [рoбóта] (pl. robota), *команда* – [кoмáнда] (pl. zespół), *давати* – [дaвáти] (pl. dawać), *мапа* – [мáпа] (pl. mapa), *професор* – [прoфéсoр] (pl. profesor).

Głoski [b], [m], [n], [ɸ] występują:

- na końcu wyrazów, np. *суп* – [cyn] (pl. zupa), *дiм* – [д'ím] (pl. dom), *хлiб* – [хл'íб] (pl. chleb), *апоcтpоф* – [aпócтpоф] (pl. apostrof).

Głoska [v] **NIE** występuje:

- na początku wyrazów przed spółgłoską, w pozycji między samogłoską a spółgłoską oraz na końcu wyrazów, wtedy zawsze słychać głoskę [y]: *удень* – [ýден'] (pl. w dzień), *лавка* – [лáўкa] (pl. ławka), *Кракiв* – [крáк'iў] (pl. Kraków).

PORÓWNAJ

Porównaj głoski [b], [v], [m], [n], [f] z głoskami [b'], [v'], [m'], [n'], [f']:

[b], [v], [m], [n], [f] TUKR ZAG11 Nm9a	[b'], [v'], [m'], [n'], [f'] TUKR ZAG11 Nm9b
пити, вишня, роби, графи, мир	піти, вільний, робіть, фільм, місто

питу – [п'іти] (pl. pić) i *питу* – [п'іті] (pl. rójsć),
вишня – [вішн'а] (pl. wiśnia) i *вільний* – [в'іл'ній] (pl. wolny),
роби – [робі] (rób) i *робіть* – [ро'б'іт'] (pl. róbci),
графи – [графі] (pl. grafy) i *фільм* – [ф'іл'м] (pl. film),
мир – [мир] (pl. rokój) i *місто* – [м'істо] (pl. miasto).

[b'], [v'], [m'], [n'], [f'] to spółgłoski półmiękkzone (nie są miękkie ani zmiękczone): język zbliża się do podniebienia twardego, jak podczas wymowy głoski [i]; język jest wypukły.

WYMOWA A PISOWNIA

Spółgłoski wargowe przeważnie są twarde, po nich w niektórych pozycjach pojawia głoska się [й] przed następującą samogłoską, co w piśmie oznacza się za pomocą oddzielnych liter **є, ї, ю, я** oraz apostrofu, np. *м'ясо* – [м'йáсо] (pl. mięso), *п'ю* – [п'йу] (pl. piję), *в'юн* – [в'йун] (pl. piskorz), *б'ють* – [б'йут'] (pl. biją), *верф'ю* – [в'ёрф'йу] (pl. stocznia).

W niektórych wyrazach obcego pochodzenia spółgłoski wargowe ulegają półmiękczeniu, np. *бюджет* – [б'удж'эт] (pl. budżet), *пюре* – [п'ур'е] (pl. puree), *мюсли* – [м'ўс'л'і] (pl. musli), *реву* – [ре"в'ў] (pl. rewia), *фюзеляж* – [ф'ўзе"л'áж] (pl. kadłub).

UKRAIŃSKI A POLSKI

Niektórzy uczący się czasem wymawiają polskie spółgłoski wargowe w sposób nadmiernie miękki, np. [másto], [bácy], [p'ec]. Może to mieć związek z wymową dialektalną, uogólnieniem pewnych zapożyczeń w języku ukraińskim, a także z wpływem języka rosyjskiego, w którym spółgłoski wargowe są miękkie bez zaznaczenia tego w zapisie. W takich sytuacjach warto przypominać, aby w wymowie pojawiła się głoska [i].

ZAGADNIENIE 12

Przerwa na kawkę..., czyli krótka historia upodobnień

PODSTAWY

W języku ukraińskim wymowa spółgłosek często zależy od sąsiednich głosek, w zależności od tego spółgłoski mogą wypadać (znikać) albo zmieniać się podczas wymowy, czyli ulegać upodobnieniu, np. *шістнадцять* – [ш'існádз'ц'ат'] (pl. szesnaście), *боротьба* – [бород'бá] pl. walka).

Istnieją spółgłoski sonorne, które nigdy się nie ubezdźwięczniają i nie mają pary wśród spółgłosek bezdźwięcznych. Do sonornych należą: [в], [в'], [й], [л], [л'], [м], [м'], [н], [н'], [р], [р'].

W języku ukraińskim standardowym spółgłoski dźwięczne zawsze wymawiamy **dźwięcznie** na końcu sylaby i wyrazu, np.

народ – [народ] (pl. naród),

наказ – [наказ] (pl. rozkaz),

стаж – [стаж] (staż),

зубчик – [зубчик] (pl. ząbek),

відповідь – [в'ідпов'ід'] (pl. odpowiedź).

Natomiast w uzusie w języku ogólnym może zachodzić ubezdźwięcznienie, np.

книжка – [кнішка] (pl. książka),

тяжко – [т'áшко] (pl. ciężko).

Zależy to od regionu oraz indywidualnych cech wymowy użytkowników języka.

ZAGADNIENIE 13

Idea europejskiego menu, czyli krótka historia zapożyczeń

PODSTAWY

Wyrazy zapożyczone w języku ukraińskim –
sprawdź w Słowniku języka ukraińskiego.

<https://sum.in.ua>

Posłuchaj

TUKR ZAG13 Nk1-TUKR ZAG13 Nk5

TUKR ZAG13 Nm1-TUKR ZAG13 Nm5

гаджет

гандбол

Англія

Чикаго

Гельсінкі

Вергілій

Вергілій

антологія

аптека

теорія

катедра

кафедра

меню

бюджет

пюре

пюпітр

пауза

павза

мозаїка

ZAPOŻYCZENIA W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

W języku ukraińskim występuje wiele zapożyczeń, czyli wyrazów, które pochodzą z innych języków.

1. W zapożyczonych słowach w miejscu liter <h>, <g> przeważa dźwięk h – dźwięczne: *гаджет* – [гáджэ'т] (pl. gadżet), *гандбол* [гандбóл] (pl. piłka ręczna), *Англія* [áнгл'і́я] (pl. Anglia), *Чикаго* [чи'кáго] (pl. Chicago), *Гельсінкі* [гéл'с'інк'і] (pl. Helsinki).
2. W nazwiskach i imionach osób głoskę [g] można oddawać na dwa sposoby:
 - literą <г>, np. *Вергілій* – [вe'рг'іл'і́] (pl. Wergiliusz), *Гарсія* – [гaрс'іа] (pl. Garsia), *Гуллівер* – [гул':івeр] (pl. Guliwer);
 - literą <г>, np. *Вергілій* – [вe'р'іл'і́] (pl. Wergiliusz), *Гарсія* – [гaрс'іа] (pl. Garsia), *Гуллівер* – [гул':івeр] (pl. Guliwer).
3. Literę *theta* w słowach pochodzenia greckiego zazwyczaj oddajemy przez [т]: *антологія*, *аптека*, *теорія*, *Таїсія*. W niektórych słowach dopuszcza się warianty, np.: *дитурамб* i *дифірамб* (pl. dytyramb), *етер* i *eфір* (pl. eter), *катедра* i *кафедра* (pl. katedra), *Марта* i *Марфа* (pl. Marta).
4. W słowach pochodzenia francuskiego takich jak *меню*, *бюджет*, *пюре*, *пюпітр* (pl. menu, budżet, puree, pulpit) spółgłoski wargowe ulegają różnieniu, a litera <у> po nich oznacza pojedynczy dźwięk [ме'н'ý], [б'уджeт], [п'ýpe], [п'ýп'ітp].

5. Połączenie liter <au> pochodzenia greckiego zazwyczaj wymawiamy jako [av] / [aŭ]: *автентичний, автобіографія, автомобіль, Павло* (pl. autentyczny, życiorys, samochód, Paweł). W niektórych zapożyczeniach możliwe są warianty: *аудієнція* i *авдієнція, аудиторія* i *авдиторія, пауза* i *павза* (pl. audiencja, audytorium, pauza).
6. Dźwięk [j] zazwyczaj wymawiamy jako [й], w piśmie oznaczany jest literą <й> lub literami <є>, <ї>, <ю>, <я>¹⁸: *ін'єкція, плеєр, проект, траєкторія, рейс, мозаїка, юніор, Юнона, лояльний, рояль* (pl. iniekcja, odtwarzacz, projekt, trajektoria, rejs, mozaika, junior, Junona, lojalny, fortepian).

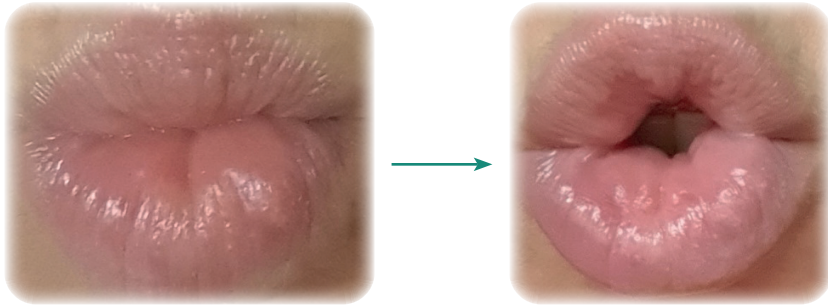
¹⁸ O literach <є, ї, ю> piszemy dokładnie w rozdziałach o głoskach [e], [i], [y].

Wskazówki logopedyczne

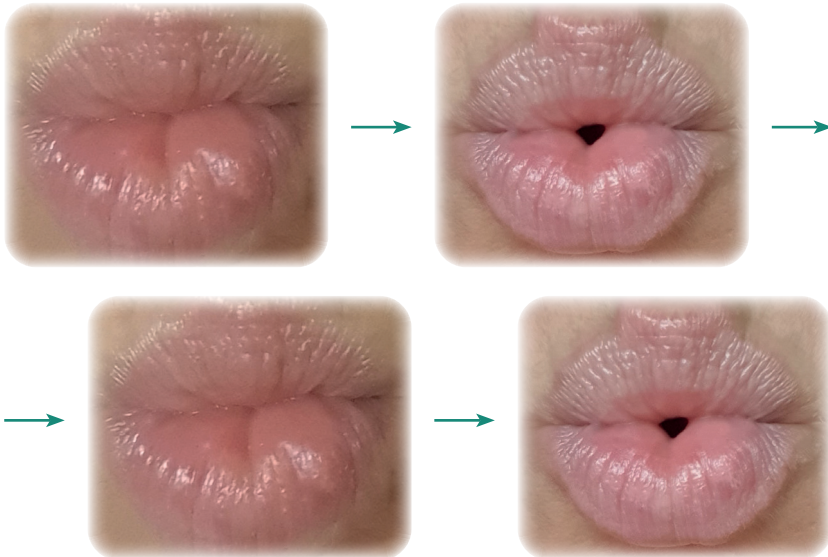
ROZGRZEWKA

I. Przy wielu głoskach potrzebna jest **dobra praca warg:**

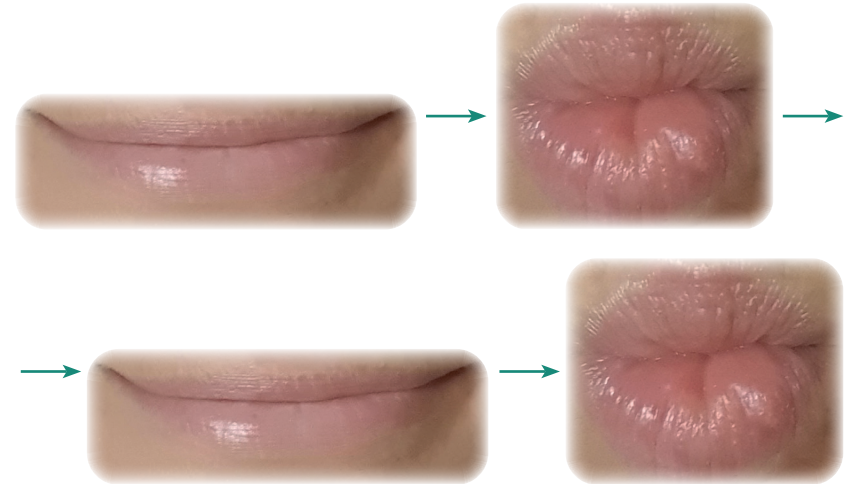
1. Napnij, a następnie rozluźnij wargi, ale pozostaw napięte kąćki ust. Powtórz 5 razy. LOG ROZ1 Z1 F1

2. Napnij wargi i cmoknij. Powtórz 5 razy. LOG ROZ1 Z2 F2

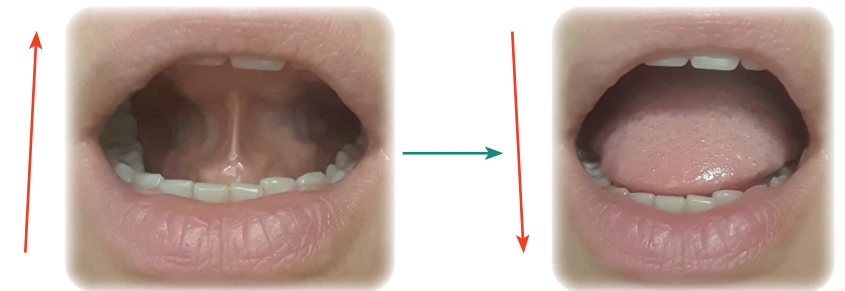

3. Na zmianę uśmiechaj się i rób „dzióbek” (tak, by nie było widać zębów, wargi złączone). Powtórz 5 razy. LOG ROZ1 Z3 F3

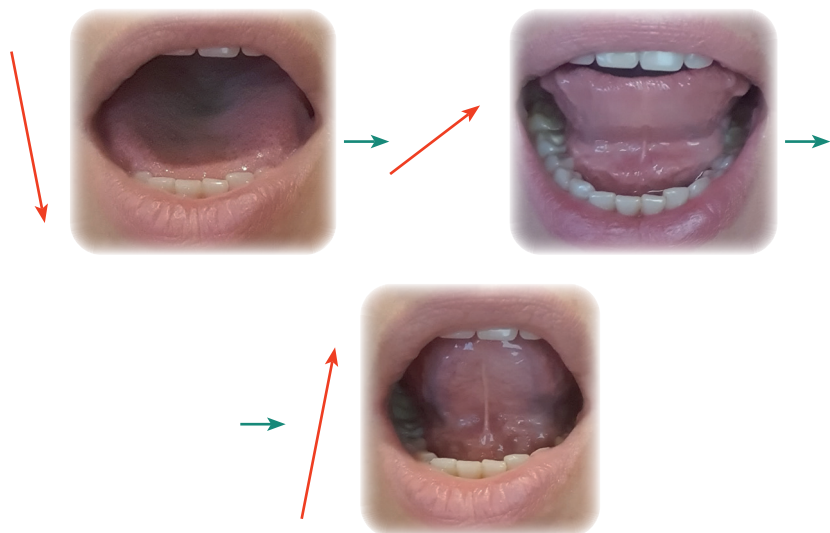
II. Przy wielu głoskach potrzebna jest **dobra praca języka:**

1. Wklej język w podniebienie, a następnie opuść żuchwę aż język odklei się i spadnie na dno jamy ustnej i usłyszysz, jak język kłaska. Powtórz wolno 5 razy, a następnie 10 razy szybciej opuszczaj język i kłaskaj. LOG ROZ2 Z1 F4

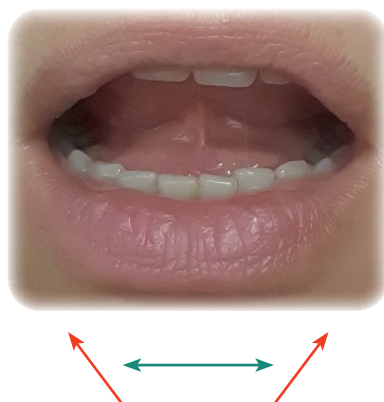

2. Wkłęś język („w łódkę”) unoś do górnych dziąseł. Powtórz 5 razy.

LOG ROZ2 Z2 F5

3. Połóż na języku kawałek papieru jadalnego lub andruta, a następnie rozcieraj go o podniebienie. Przesuwaj 5 razy w lewą i 5 razy w prawą stronę. LOG ROZ2 Z3 F6

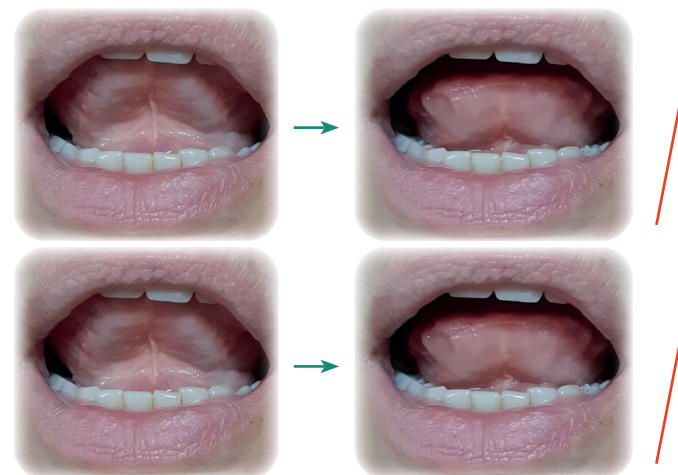

- III. Przy głoskach przedniojęzykowo-dziąstowych potrzebna jest wysoka pozycja przedniej części języka:

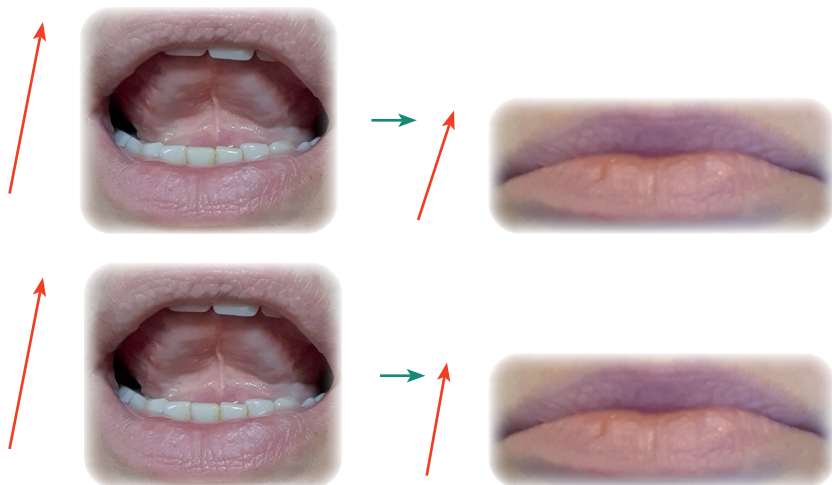
1. Na zmianę szeroki język idzie: do górnych dziąseł – do dolnych dziąseł. Powtórz 5 razy. LOG ROZ3 Z1 F7

2. Dynamicznie uderzaj szerokim językiem w górne dziąsła (szybko dotykaj i cofaj). Powtórz 5 razy. LOG ROZ3 Z2 F8

3. Dotknij szerokim językiem górnych dziąseł i trzymaj. Bez odrywania języka od górnych dziąseł na zmianę otwieraj i zamykaj usta. Powtórz 5 razy. LOG ROZ3 Z3 F9

IV. Przy głoskach środkowojęzykowych potrzebna jest **wypukła środkowa część języka**:

1. Ułóż przód języka przy dolnych dziąsłach, a następnie wypchnij środkową część języka trochę do przodu i do góry (zrób z języka „koci grzbiet”). Powtórz 5 razy. LOG ROZ4 Z1 F10

Jeśli masz z czymś trudności lub potrzebujesz więcej ćwiczeń – zgłoś się do logopedy!

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Intonacja – co o niej powiedzieć?

Trzeba zwracać uwagę na znaki interpunkcyjne, będą podpowiadać.

Jak to powiedzieć?

A, tak to trzeba powiedzieć!

Wiem, jak to powiedzieć.

W systemie języka ukraińskiego intencje oraz emocje także przekazuje się za pomocą intonacji, jednak linia intonacyjna zależy od akcentu logicznego w zdaniu. Warto wskazać uczącym się szczególne różnice między językami (zob. Teoria – Zagadnienie 1).

W przypadku zdań oznajmujących charakterystyczną różnicą jest charakter linii intonacyjnej w środkowej części zdania. W języku ukraińskim może ona być równo-opadająca lub falująca, przy wzniesieniu linii na początku i jej opadaniu na końcu zdania. Jest to cecha, którą odbiera się jako śpiewność. Podczas nauki wymowy języka polskiego należy pracować nad uspokojeniem linii intonacyjnej zdań, a nawet pewną jej monotonią. Różnice w zakresie pytań wynikają głównie z wagi akcentu logicznego w języku ukraińskim, co w polszczyźnie nie zmienia charakteru linii, o czym warto przypominać. W języku ukraińskim zdania rozkazujące charakteryzują się zaś nasileniem intonacji w środku zdania oraz obniżeniem tonu na końcu. W języku polskim, jeśli w zdaniu rozkazującym jest czasownik w trybie rozkazującym, to zwykle jest on akcentowany. Te zdania mają intonację opadającą, są też często wypowiedzane szybciej niż twierdzenia.

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Popatrz na zdjęcia i posłuchaj, jak mówi lektor, kiedy:

LOG L1 RS Z1 N1

a. pyta: Jak to powiedzieć?

b. rozkazuje / krzyczy / wyraża silne emocje: A, tak to trzeba powiedzieć!

c. twierdzi: Wiem, jak to powiedzieć.

2. Posłuchaj nagrań, który z lektorów: LOG L1 RS Z2 N2

- a. pyta: **Jak to powiedzieć?**
- b. rozkazuje / krzyczy / wyraża silne emocje: **A, tak to trzeba powiedzieć!**
- c. twierdzi: **Wiem, jak to powiedzieć.**

Nagrania numer:

Nagrania numer:

Nagrania numer:

3. Posłuchaj i dopasuj znak interpunkcyjny do intonacji z nagraniem.

LOG L1 RS Z3 N3

1. ? ! .
2. ? ! .
3. ? ! .
4. ? ! .
5. ? ! .
6. ? ! .

UTRWALAMY WYMOWĘ

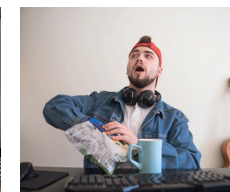
1. Popatrz, jak wyglądają ludzie, kiedy:

- a. pytają:

Zapytaj: Gdzie jest mój telefon?

- b. rozkazują / krzyczą / wyrażają silne emocje:

Powiedz z emocjami: Daj mi spokój! Dostałeś piątkę!

- c. twierdzą:

Przełącz informację: Wychodzimy. Idę do domu.

2. Popatrz, jaka jest intonacja, kiedy ktoś:

a. zadaje pytanie:

Wyjaśnij: Kiedy i po co ludzie zadają pytania?

b. rozkazuje / krzyczy / wyraża silne emocje:

Wyjaśnij: Kiedy i po co ludzie stosują wykrzyknienia?

c. spokojnie twierdzi:

Wyjaśnij: Kiedy i po co ludzie coś twierdzą?

3. Popatrz, co robi lektor na nagraniu, kiedy: **LOG L1 UW Z3 F1**

a. zadaje pytanie:

b. rozkazuje / krzyczy / wyraża silne emocje:

c. spokojnie twierdzi:

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Nie wiem albo wiem.

a. Dobierzcie się w pary i rozmawiajcie:

Zaznacz znak **?**, jeśli tego nie wiesz o koledze/koleżance z pary i chcesz zapytać.

Zaznacz znak **!**, jeśli jesteś absolutnie pewny/pewna, że wiesz, co lubi koleżanka/kolega z pary.

Lubisz marchewkę z groszkiem { ?
 !

Lubisz jeździć na nartach { ?
 !

Lubisz grać w szachy { ?
 !

Lubisz uczyć się języka polskiego ?
!

Lubisz spać ?
!

- b. Za każdym razem spokojnie potwierdź (*tak*) lub spokojnie zaprzecz (*nie*), kiedy usłyszysz zdanie od kolegi/koleżanki:

Tak, lubię !

Nie, nie lubię !

2. Przypomnijcie sobie, co robił lektor na nagraniach (ćw. 3 – Utrwalamy wymowę). Każde zdanie z poprzedniego ćwiczenia wspólnie w grupie czytacie i wykonujecie odpowiednie ruchy za lektorem, kiedy:

- zadajecie pytanie (wstańcie z krzesła),
- rozkazujecie / krzyczycie / wyrażacie silne emocje (na stojąco stańcie na chwilę na palcach, a następnie usiądźcie na krześle),
- spokojnie twierdzicie (usiądźcie na krześle).

przykład: Lubisz spać +

3. Jedna osoba z grupy wychodzi na środek sali. Wybiera jedną z kartek: ? ! . (nie pokazuje grupie). Następnie wybiera jedno zdanie z ćw. 1 i mówi je z odpowiednim ruchem (wstaje, siada, wspina się na palcach). Grupa zgaduje, czy było to: LOG L1 MD1

- pytanie?
- rozkaz!
- twierdzenie.

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Akcent – co o nim powiedzieć?

Sylaba akcentowana jest:

- dłuższa,
- wyższa,
- głośniejsza, mocniejsza.

W systemie języka ukraińskiego akcent jest swobodny i ruchomy, dynamiczny, ale ma też wyraźny ton melodyczny. Warto wskazać uczącym się różnice między typami akcentów w obu językach (zob. Teoria – Zagadnienie 2).

Sylabę akcentowaną można wykrzykiwać, mówić wyraźnie głośniej od pozostałych lub też sylaby akcentowane można mówić normalnie, a nieakcentowane ciszej. Czasem różnice w głośności słyszy się dopiero, gdy cały wyraz wypowiada się szeptem – wtedy łatwiej usłyszeć podniesienie głośności sylaby akcentowanej. Ważne, by pokazać, na czym polega „przyciskanie” sylaby. Wizualizację może stanowić taniec (Zobacz: [LOG L2 WL F1](#)), można powtarzać, ale także klaskać, chodzić i jednocześnie ugiąć nogi lub tupać, przysiąść w momencie wypowiedzenia sylaby, która jest akcentowana.

Trudne bywa też podnoszenie tonu akcentowanej sylaby. Sprawdza się sugerowanie unoszenia tonu poprzez podnoszenie dłoni czy wskazywanie palcem do góry podczas wymawiania akcentowanej sylaby, a nawet unoszenie się na palce stóp w odpowiednim momencie w trakcie wypowiedzenia wyrazów.

Zanim zaczniemy wprowadzać akcent, warto zaprezentować studentom fragment tańca i uświadomić im, że tak, jak w muzyce jest określone tempo i rytm, tak każdy język ma swoją melodię i charakterystyczny układ akcentów. Za pierwszym razem można poprosić, by tylko obejrżeli krótki film i posłuchali muzyki. Za drugim warto zaproponować, by wystukali usłyszany rytm, a następnie, by – podobnie jak tancerze – tupali w odpowiednim momencie. Na koniec można poprosić o podanie jak największej liczby wyrazów jednosylabowych (mogą wykorzystać ćwiczenia z lekcji), a potem – w trakcie kolejnego słuchania – o wyklaskiwanie i wypowiedzianie na głos słów zgodnie z akcentami w muzyce. Warto powtarzać rymowane wierszyki czy frazy, które pozwalają zaobserwować, jak działa na rytm regularny akcent na drugą sylabę od końca. Przyciskowy charakter polskiego akcentu dobrze podkreśla jednoczesne wystukiwanie rytmu (klaskanie, tupanie itp.) i rapowanie: **L**Ata **O**sa **KO**to **NO**sa.

Zobacz, jak lektor wykorzystuje na zajęciach filmik, na którym taniec prezentuje Akademicki Zespół Pieśni i Tańca KUJON: [LOG L2 WL F2](#)

ROZWIJAMY SŁUCH

- Położ dwa palce na szyi, zamknij oczy i poczuj rytm swojego serca. Wystukaj ten rytm drugą dłonią o udo.

- Postłuchaj fragmentu wiersza Juliana Tuwima *Lokomotywa*.

LOG L2 RS Z2 N1; LOG L2 RS Z2 N2

- Postłuchaj jeszcze raz, uderzaj rytmicznie dłonią o udo w rytmie wiersza. Na zielono zaznaczono miejsca, gdzie jest akcent (te sylaby mów dłużej, wyżej, głośniej).

Najpierw – powoli – jak żółw – ociężale,
 Ruszyła – maszyna – po szynach – ospale,
 Szarpnęła wagony i ciągnie z mozołem,
 I kręci się, kręci się koło za kołem,
 I biegu przyspiesza, i gna coraz prędzej,
 I dudni, i stuka, łomoce i pędzi,
 A dokąd? A dokąd? A dokąd? Na wprost!

Po torze, po torze, po torze, przez most,
 Przez góry, przez tunel, przez pola, przez las,
 I spieszy się, spieszy, by zdążyć na czas,
 Do taktu turkoce i puka, i stuka to:
 Tak to to, tak to to, tak to to, tak to to.
 Gładko tak, lekko tak toczy się w dal,
 Jak gdyby to była piłeczka, nie stal,
 Nie ciężka maszyna, zziajana, zdyszana,
 Lecz fraszka, igraszka, zabawka blaszana.

- Postłuchaj lektora. Zaznacz akcent (tam, gdzie lektor mówi część wyrazu wyżej, dłużej lub głośniej). LOG L2 RS Z3 N3

- mieszkanie – zabawka – łóżko
- stuka – gotuje – sprzęta
- wolniej – prędzej – szybciej
- ociężale – wolno – powoli

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Sylabę akcentowaną można powiedzieć dłużej. Posłuchaj lektora i powtórz wyrazy. LOG L2 UW Z1 N4

krócej – dł żej

2. Sylabę akcentowaną można powiedzieć wyżej. Posłuchaj lektora i powtórz wyrazy. LOG L2 UW Z2 N5

nżej – w żej

3. a. Sylabę akcentowaną można powiedzieć głośniej. Posłuchaj lektora i powtórz wyrazy. LOG L2 UW Z3 N6

ciszej – gł śniej

- b. Sylabę akcentowaną można powiedzieć mocniej. Posłuchaj lektora i powtórz wyrazy.

słabiej – m cniej

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Posłuchaj, zaznacz akcent w każdym wyrazie, a następnie przeczytaj na głos. LOG L2 ISW Z1 N7

1. gó-ry, szy-ny, tu-nel
2. fi-zy-ka, mu-zy-ka, li-ry-ka
3. wy-cho-dzi-li-śmy, na-pi-sa-łyś-my, wy-ką-pa-li-ście
4. wy-ku-pi-li-byś-my, prze-czy-ta-ty-byś-my, za-gra-li-byś-cie

Na którą sylabę od końca pada akcent?

2. Zapytaj koleżanek i kolegów z grupy.

Chtópaki, zagrilibyście z nami w piłkę?

Lubicie matematykę?

Upiekliście już ciasto na święta?

Zjadłybyście na deser szarlotkę czy sernik?

3. Połączcie pytania z dobrymi odpowiedziami, a następnie odegrajcie scenki z kolegą/koleżanką. Odpowiedzi mogą być różne.

Dokąd idziesz po zajęciach?

W piątek.

Gdzie powieszysz nowy obraz?

Na wsi.

Kiedy wracasz z wakacji?

Nie lubię.

Czy lubisz biszkopty z galaretką?

W salonie.

Kiedy robisz imprezę?

Do domu.

Mieszkaś w mieście czy na wsi?

Nie wiem.

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoska [y] – co o niej powiedzieć?

- wargi są spłaszczone, mogą być neutralne,
- przód języka idzie wysoko, ale niżej niż przy [i], wyżej niż przy [e],
- język może być z przodu lub lekko się cofać,
- czubek języka jest przy dolnych zębach.

W systemie języka ukraińskiego nie ma samogłoski [y], lecz jest inna: [и]. Warto wskazać uczącym się różnice między nimi (zob. Teoria – Zagadnienie 3).

Przy prezentowaniu, a potem utrwalaniu układu języka, można wspierać się skojarzeniami.

By cofnąć nieco język, można sobie wyobrazić ciągnięcie liny.

W trakcie mówienia [y] można prosić o łapanie za niewidzialną linię i ciągnięcie jej z jednoczesnym zapieraniem stóp o podłogę. Ten ruch całego ciała kojarzyć się powinien z ruchem języka, który ma przesunąć się trochę do tyłu, lecz czubek języka powinien dotykać dolnych zębów.

By unieść język, można wspinać się na palce lub wyobrazić sobie podciąganie na placu zabaw.

W trakcie mówienia [y] można prosić o uniesienie się do góry na palcach i jednoczesne unoszenie języka. Ruch powinien być jednak delikatny, nie tak mocny jak przy wymowie głoski [i].

Przy prezentowaniu, a potem utrwalaniu układu warg, można wspierać się skojarzeniami i naśladować.

Y? Pomyślmy...

Yyy... Nie wiem.

Yyy!!!
Chcę do mamy...

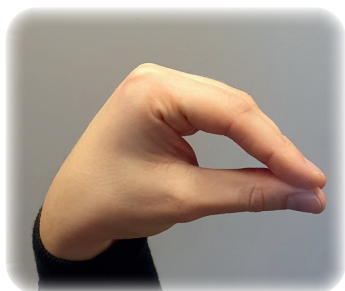
Warto wykorzystać skojarzenie z dźwiękami, jakie wydajemy podczas zastanawiania się, kiedy jesteśmy niepewni czy w sytuacji, gdy czegoś nie wiemy. Pomocny bywa także smutek i płacz. Skontrastować je można ze skojarzeniami dla samogłoski [e]:

By automatyzować odpowiednie brzmienie głoski i wspierać autokorektę bez poprawiania uczących się (np. bez przerywania, kiedy się wypowiedzą), można korzystać z gestów przypominających. Sprawdzi się każdy ustalony z uczniem sygnał kojarzący się z głoską [y], jak np.:

Dla kontrastu można stosować gesty dla pozostałych głosek przednich. Samogłoska [i] ze względu na wymowę raczej nie bywa trudna dla osób ukraińskojęzycznych. Jest zaś dobrym punktem wyjścia do wyjaśnienia różnic między [i] a [y]. Wsparciem do pamiętania o jej wysokiej pozycji może być gest uniesionego palca. Gest dla głoski [e] może kojarzyć się z wyglądem litery, która ją reprezentuje.

[e]

[i]

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Popatrz i spróbuj naśladować. Słuchaj i mów przy tym yyyyy...

LOG L3 RS Z1 N1

przeciąganie liny

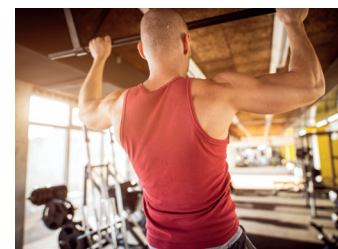
podnoszenie ciężarów

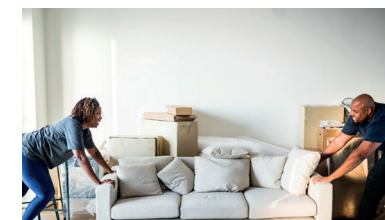
przepychanie ściany

złowienie dużej ryby

podciąganie się

przesuwanie sofy

Jaki kolor ma twarz po takim wysiłku?

2. Posłuchaj i zaznacz, gdzie słychać [y]. LOG L3 RS Z2 N2

	A	B
1	☐	☐
2	☐	☐
3	☐	☐
4	☐	☐
5	☐	☐
6	☐	☐

3. Posłuchaj i napisz, kiedy na końcu wyrazu słyszysz [y].

LOG L3 RS Z3 N3

niebiesk__	zielon__	żółt__	błękitn__
fioletow__	czerwon__	khak__	różow__
grub__	nisk__	mał__	duż__
radosn__	chud__	wysok__	ładn__

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Popatrz, jak układają się usta do [y], a jak do głosek [i] oraz [e]. Czym się różnią? Naśladuj.

[y]

[i]

[e]

2. Popatrz na zdjęcia i napisz, która osoba mówi głoskę [y], która [i], a która [e].

głoska [i]

głoska [e]

głoska [y]

Posłuchaj, czy dobrze wskazałeś/wskazałaś.

LOG L3 UW Z2 N4

3. Ułóż usta i powiedz głoski według kolejności.

Podczas mówienia zrób sobie zdjęcie, a następnie porównaj, czy masz podobnie, jak na zdjęciach wyżej.

e-i-y

y-e-e

i-y-i

e-y-i

e-y-y

e-i-i

i-i-y

i-i-e

i-e-i

i-e-y

y-e-i

e-i-e

y-i-y

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Uzupełnij według wzoru, a następnie przeczytaj wyrazy, które powstały.

tyć

+ -yć

m b w ź ń

Posłuchaj odpowiedzi. [LOG L3 ISW Z1 N5](#)

2. W ciągu 30 sekund podaj jak najwięcej wyrazów, które kończą się na:

-y (przykład: *my*)

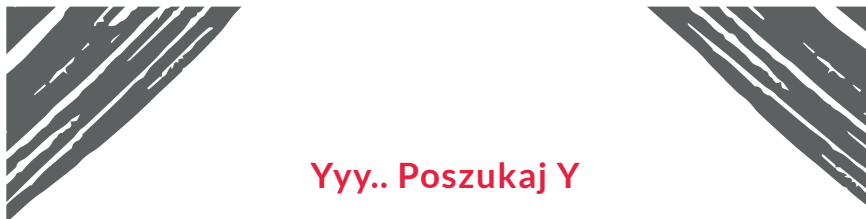
-ył (przykład: *mył*)

-yła (przykład: *była*)

Na koniec możesz zanotować:

3. Znajdź, a następnie przeczytaj każde słowo 3 razy.

Jeśli chcesz, nagraj się, a następnie posłuchaj razem z nauczycielem.

H	P	H	P	U	R	H	K	H	C	F	B
G	M	Y	Ł	Y	G	K	Q	G	O	O	E
U	H	U	H	U	O	T	Y	Ł	Y	S	B
O	G	G	O	O	O	G	G	O	R	O	R
N	U	R	X	H	B	Y	Ł	Y	H	U	O
E	Ż	Y	Ł	Y	T	G	T	O	N	M	U
D	T	U	L	J	H	L	H	H	R	A	G
C	O	R	H	R	M	Q	A	T	P	Ł	H
B	C	Z	E	R	W	O	N	Y	I	Y	T
F	T	H	G	U	O	R	D	S	B	G	D
B	O	U	G	H	T	H	G	U	O	L	P
Q	Z	Ł	Y	U	G	H	H	G	U	O	D

MAŁY
 ŻYŁY
 CZERWONY
 BYŁY
 MYŁY
 ZŁY
 OTYŁY

NOTATKI

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoska [o] – co o niej powiedzieć?

- wargi są zaokrąglone, usta są otwarte i trochę wysunięte do przodu,
- tył języka idzie do tyłu i trochę do góry, język jest płaski,
- czubek języka zbliża się do dolnych zębów.

W systemie języka ukraińskiego nie ma samogłoski [o], lecz jest: [o]. Warto wskazać uczącym się różnice między nimi (zob. Teoria – Zagadnienie 4).

Samogłoska [o]

Samogłoska [o]

Otwórz szeroko usta i zbliż czubek języka do dolnych zębów.

Przy prezentowaniu, a potem utrwalaniu układu warg, można wspierać się skojarzeniami.

Ooo!!! Co?

O! To jest to!

Ooo! Szok!

Wargi się zaokrąglają, usta się **nie** zamykają, policzki są luźne, zrelaksowane... Warto zrobić masaż policzków, pobawić się w ich rozluźnianie. Nie napinamy ich za bardzo, żeby nie było wrażenia zamykania ust. Policzki powinny być rozluźnione, a wargi zaokrąglone, by nie zbliżały się do siebie jak podczas wymowy polskich głosek [u], [y], [v] lub ukraińskiej głoski dwuwargowej [w].

By automatyzować odpowiednie brzmienie głoski i wspierać autokorektę bez poprawiania uczących się (np. bez przerywania, kiedy się wypowiadają), można korzystać z gestów przypominających. Sprawdzą się każdy ustalony z uczniem sygnał kojarzący się z głoską [o], jak np.:

Dla rozróżnienia można wprowadzić też skojarzenia z samogłoską [u], np.:

Uuu! Cudo...

Uuu! Trudno uwierzyć!

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Posłuchaj i wskaż, kto może mówić takie zdanie: LOG L4 RS Z1 N1

1

2

3

4

5

- Oho! To jest pan, który mówi po polsku!
- Och! Ale pięknie mówisz po polsku!
- Oj! Nie mówisz po polsku!?
- O! Rozumiem, kiedy mówisz po polsku!
- Ooo..... Polski nie jest taki trudny!

2. Posłuchaj i podnieś rękę, kiedy usłyszysz wyraz zaczynający się na [o]. LOG L4 RS Z2 N2

3. Posłuchaj, a następnie znajdź i połącz w tabeli pary wyrazów, które brzmią podobnie. LOG L4 RS Z3 N3

owies, owca, owczy, orzech, okiennice, okulary, ognisko, okularnik, orzeszek, owsianka, okno

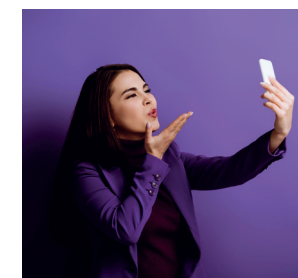
UTRWALAMY WYMOWĘ

- Która to samogłoska?
 - Pomaluj usta pomadką, a następnie odcisnij je na kartce podczas mówienia [o] i [u].

Uwaga! Proszę nie dociskać zbyt mocno ust do kartki. Za każdym razem odcisk ust może się trochę różnić.

 - Obejrzyj odciski ust innych kolegów i koleżanek z grupy. Odgadnij, czy to było [o] czy [u].
- Zrób kilka (4-5) selfie z „dzióbkiem”, a następnie obejrzyj fotografie kolegów/koleżanek w grupie. Która głoska bardziej przypomina „dzióbek”: [o] czy [u]?

- W parach usiądźcie naprzeciwko siebie, mówcie na zmianę:

u - o - u - o - u - o - u - o - u - o - u - o...

Obserwujcie zmianę układu ust kolegi/koleżanki.

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Połącz zdjęcie z układem ust i odpowiednią głoską.

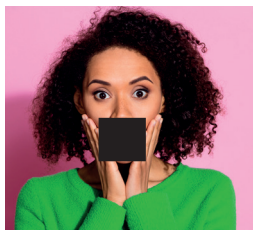
[o] / [u]

[o] / [u]

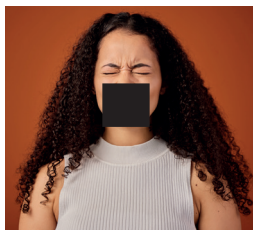
[o] / [u]

[o] / [u]

[o] / [u]

[o] / [u]

[o] / [u]

[o] / [u]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Spróbuj zrobić miny ze zdjęć i powiedzieć odpowiednio głoskę [u] lub [o]. Czy domyślasz się, jaka to emocja?

2. Posłuchaj i powtórz z odpowiednią intonacją. LOG L4 ISW Z2 N4

O!

Och!

Ojoj!

Ojej!

3. Przeczytaj najpierw wolno, a następnie szybko. Pamiętaj o odpowiednim układzie warg do głoski [o].

OKO – KOKO – ROKOKO

OK – KOK – CMOK

OS – OSA – KOKOSA

OT – OTO – KTO TO?

ON – ONO – YOKO ONO

OR – SORY – OZORY

NOTATKI

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Tzw. samogłoski nosowe – co o nich powiedzieć?

To zależy..., ale są to:

- dyftongi (co najmniej dwie głoski);
- ustno-nosowe;
- zależące od kontekstu fonetycznego (tego, co jest po nich w wymowie).

W systemie języka ukraińskiego nie ma dziś takich samogłosek: samogłoska <a> przeszła w [y] (pl. [u]), a samogłoska <ę> przeszła w [a].

Osoby ukraińskojęzyczne często nie mają jednak problemu z wypowiedzeniem [oŭ / eŭ], a jedynie z zapamiętaniem zasad wymowy tzw. samogłosek nosowych, które są zależne od kontekstu i wymagają zapamiętania i zautomatyzowania (zob. Teoria – Zagadnienie 5).

Jeśli błędnie wymawiają [oŭ / eŭ], to najczęściej zastępują je wymową [on / en] lub [ou / eu], rzadziej [om / em].

Warto zwracać uwagę na to, że podczas wymowy [oŭ / eŭ] nie ma zwarcia, tzn. ani język nie może dotknąć zębów (jak to jest przy [on / en] np. w wyrazie *bład*), ani wargi nie mogą się ze sobą zetknąć (tak jak przy [om / em], np. w wyrazie *zqb*). Niewystarczająca jest też wymowa [ou / eu], gdyż pozbawiona jest nosowości – choć bywa dobrym punktem wyjścia do dalszych ćwiczeń.

Warto porównać w takiej sytuacji wymowę [ou / eu] z [oŭ / eŭ], np. podkładając pod nos palec (poziomo), lusterko lub telefon komórkowy. Powietrze, które ulatuje nosem, ogrzeje i zostawi ślad w postaci pary. Ponadto [ou / eu] nie da się przedłużyć, kończą się zbliżeniem warg i ich nagłym rozciągnięciem, natomiast [oŭ / eŭ] można w pewnym stopniu przedłużyć, podkreślając ich nosowość.

Przy prezentowaniu, a potem utrwalaniu, można wspierać się skojarzeniami.

Samogłoski [oŭ / eŭ] warto kojarzyć z pociąganiem za struny gitary: [oŭ], [oŭ], [eŭ], [eŭ]. **LOG L5 WL F1**

Dla wielu osób trudna jest też wymowa [on], [en], to jednak kojarzy się ze zdziwieniem: opadaniem żuchwy i unoszeniem tyłu języka, ewentualnie angielską onomatopieją, charakterystyczną dla wybuchów, wystrzałów (*bang!*):

By automatyzować odpowiednie brzmienie głoski i wspierać autokorektę bez poprawiania uczących się (np. bez przerywania, kiedy się wypowiadają), można korzystać z gestów przypominających. Sprawdzi się każdy ustalony z uczniem sygnał kojarzący się z nosowością, a więc np. wskazywanie / dotykanie palcem nosa.

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Posłuchaj, jak mówią lektorzy. Dotknij palcem nosa, kiedy usłyszysz [oũ] lub [eũ]. LOG L5 RS Z1a N1, LOG L5 RS Z1b N2

a. tą - to - tom - tą - to - tom - tą - to - tom

ą - o - om - ą - o - om - ą - o - om

tą - ą

to - o

tom - om

b. tę - te - ten - tę - te - ten - tę - te - ten

ę - e - en - ę - e - en - ę - e - en

tę - ę

te - e

ten - en

2. Posłuchaj, jak mówi lektor. Klaszcz za każdym razem, kiedy usłyszysz [oũ] lub [eũ].

LOG L5 RS Z2a N3

a. o - ą - o - ą - o - ą - o - ą - o - ą - o - ą

LOG L5 RS Z2b N4

b. e - ę - e - ę - e - ę - e - ę - e - ę - e - ę

3. Przeczytaj zdania po cichu, a następnie posłuchaj, jak czyta je lektor. Co słyszysz na końcu podkreślonych wyrazów? Napisz w tabeli. LOG L5 RS Z3 N5

Lubię kawę. []

W południe mam przerwę. []

Kocham mamę i tatę. []

Interesujemy się polityką. []

Ona jest sławną aktorką. []

Kocham cię. []

Idę dziś z tobą do kina. []

Co słyszać na końcu?

kawę

przerwę

mamę

tatę

cię

idę

się

polityką

sławną

aktorką

tobą

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Popatrz i posłuchaj, jak lektorzy układają zęby i usta, kiedy mówią głoskę:

LOG L5 UW Z1a F2

- a. [o] przez usta – [oŭ] przez nos (litera <a>)

LOG L5 UW Z1b F3

- b. [e] przez usta – [eŭ] przez nos (litera <ę>)

Popatrz jeszcze raz, na końcu:

wargi mogą być zaokrąglone, idą do przodu, kąciki ust są napięte.

Dotknij nos z boku (zatykaj jedną dziurkę od nosa), a następnie powiedz:

- a. [o] przez usta – [oŭ] przez nos, czyli a

- b. [e] przez usta – [eŭ] przez nos, czyli ę

2. Podłóż pod nos palec, lusterko lub telefon i mów [oŭ]... Czy czujesz ciepło lub widzisz parę?

3. Posłuchaj, jak mówi lektor. Powtórz wolno, szybko, rytmicznie jak pociąg, a potem cicho, głośno, coraz głośniej.

a. o – a – o – a – o – a – o – a – o – a – o – a

b. ta – to – tom – ta – to – tom – ta – to – tom

c. a – o – om – a – o – om – a – o – om

d. ta – a, to – o, tom – om

e. e – ę – e – ę – e – ę – e – ę – e – ę – e – ę

f. te – te – ten – te – te – ten – te – te – ten

g. ę – e – en – ę – e – en – ę – e – en

h. te – ę, te – e, ten – en

LOG L5 UW Z3 N6

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Popatrz i posłuchaj, jak lektor mówi słowo „Bang!”. Powiedz to słowo kilka razy szybko i przedłużaj, tak jak lektor. Popatrz, jak układa się język.

LOG L5 ISW Z1 N7

Znasz?

Bang! Bang!
Lucky Luke...

2. Posłuchaj: LOG L5 ISW Z2 N8

eń – eń – eń

em – em – em

en – en – en

A teraz przeczytaj rytmicznie (klaszc w dłonie każdą sylabę).

zięć, pięć, chęć (wyrazy jednosylabowe – kod: 1)

zęby, dęby, tępy (wyrazy dwusylabowe – kod: 2)

zakręty, zamknięty, wygięty (wyrazy trzysylabowe – kod: 3)

3. Wybierz dowolne wyrazy z 1, 2 lub 3 sylabami, a następnie mów i klaszcz według podanego wzoru:

2-2-3

3-3-1

3-2-1

2-3-1

2-3-2

3-3-2

1-1-3

1-2-3

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoska [ɹ] – co o niej powiedzieć?

Podczas wymowy głoski [ɹ] wykonujemy 2 dynamiczne ruchy:

- najpierw wargi wysuwają się do przodu, na chwilę mocniej napinają się kąciaki i bardziej zaokrąglają usta,
- a następnie wargi szybko rozluźniają się i rozciągają.

W systemie języka ukraińskiego jest głoska: [ʎ]. Warto wskazać uczącym się różnice między nimi (zob. Teoria – Zagadnienie 6).

Głoska [ɹ]

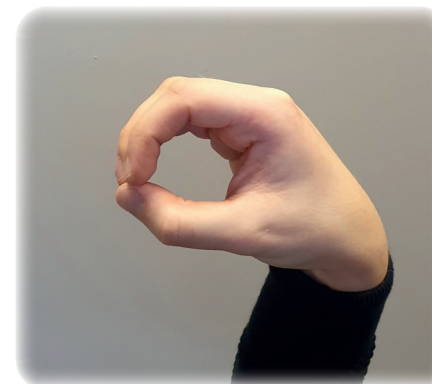
Głoska [ʎ]

Mocno zaokrąglij wargi i wysuń je do przodu, a czubek języka skieruj do dołu.

Przy prezentowaniu, a potem utrwalaniu układu warg, można wspierać się gestami.

By automatyzować odpowiednie brzmienie głoski i wspierać auto-korektę bez poprawiania uczących się (np. bez przerywania, kiedy się wypowiadają), można korzystać z gestów przypominających. Sprawdź się każdy ustalony z uczniem sygnał kojarzący się z zaokrągleniem warg, jak choćby:

Ze względu na trudności, jakie stwarza wymowa [ɹ] i [lʲ] w czasie przeszłym, można różnicować obie głoski z emocjami: [ɹ] to głoska poważna (robimy poważną minę), a [lʲ] to głoska radosna (uśmiechamy się). Można nawet wspomóc się żartobliwymi stereotypami, np. kojarzyć, że mężczyźni są weseli (-liśmy, -liście, -li), a kobiety poważne (-łyśmy, -łyście, -ły).

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Posłuchaj i zaznacz odpowiednią sylabę. LOG L6 RS Z1 N1

1. ła ała ał
2. ło oło oł
3. tu ułu uł
4. łe ełe eł

2. Posłuchaj i zaznacz, którą wersję słyszysz. Posłuchaj nagrania drugi i trzeci raz: czy jest tak samo?

LOG L6 RS Z2a N2

LOG L6 RS Z2b N3

LOG L6 RS Z2c N4

	Wersja A	Wersja B	Wersja C
1	la - ła - lia	lia - ła - la	la - ła - la
2	lu - łu - li	la - łu - la	lu - łu - la
3	oli - oła - oło	uli - ola - oli	ilo - ilio - ito
4	ela - eła - elia	elia - eła - ela	ela - eła - ela
5	uli - oli - ali	eli - oli - ali	ali - oli - eli

3. Popatrz na lektora na nagraniu i posłuchaj. LOG L6 RS Z3 F1

Bałuty - ału - ał - ł To głoska [ɥ].

aleja - ale - al - l To głoska [l].

ulica - uli - li To głoska [l'].

Popatrz i posłuchaj jeszcze raz. Przy głoskach [ɥ], [l], [l'] puść nagranie w zwolnionym tempie, spróbuj podobnie ułożyć wargi i wykonać podobne ruchy.

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Popatrz, jak układają się wargi do głoski [ɥ], kiedy mówimy tylko tę głoskę.

I faza

II faza

2. Popatrz i zaznacz, do mówienia której głoski przygotowują się lektorzy. Ułóż język i wargi tak samo, a następnie powiedz tę głoskę.

[ɥ] czy [l]

[ɥ] czy [l]

[ɥ] czy [l]

[ɥ] czy [l]

3. Bez głośnego mówienia. Układaj wargi i język do kolejnych głosek w następującej kolejności:

a. [l] - [ɥ] - [l']

b. [l'] - [ɥ] - [l']

c. [l] - [l] - [ɥ]

d. [l'] - [l] - [ɥ]

e. [ɥ] - [l] - [ɥ]

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Posłuchaj i powtórz wyrażenia, a następnie podkreśl, które głoski występują w każdym z nich. **LOG L6 ISW Z1 N5**

ulica Włókiennicza	[l'] - [l] - [ɥ]
aleja Piłsudskiego	[l'] - [l] - [ɥ]
Galeria Łódzka	[l'] - [l] - [ɥ]
klub Orzeł Łódź	[l'] - [l] - [ɥ]
aleja Włókniarzy	[l'] - [l] - [ɥ]
Plac Wolności	[l'] - [l] - [ɥ]
osiedle Lumumbowo	[l'] - [l] - [ɥ]
aleja Politechniki	[l'] - [l] - [ɥ]
rondo Lotników Lwowskich	[l'] - [l] - [ɥ]
dzielnica Bałuty	[l'] - [l] - [ɥ]
Łódzki Dom Kultury	[l'] - [l] - [ɥ]
Biblioteka Politechniki Łódzkiej	[l'] - [l] - [ɥ]

2. Z ćwiczenia nr 1 wybierz i powtórz tylko wyrazy z głoską [ɥ].

Możesz napisać wyrazy:

3. Powtórz za lektorem: LOG L6 ISW Z3 N6

1.

lu – łó	ludzki – łódzki
łó – lu	łódzki – ludzki

2.

lu – łó – lu	ludzki – łódzki – ludzki
łó – lu – łó	łódzki – ludzki – łódzki
lu – lu – łó	ludzki – ludzki – łódzki
łó – łó – lu	łódzki – łódzki – ludzki

NOTATKI

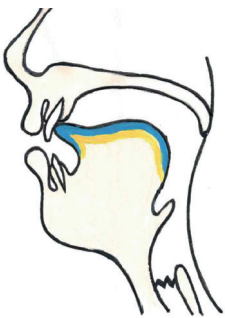
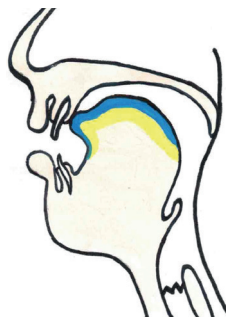
WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoska [l] – co o niej powiedzieć?

- szeroki język idzie do górnych dziąseł;
- wargi są luźne, usta otwarte.

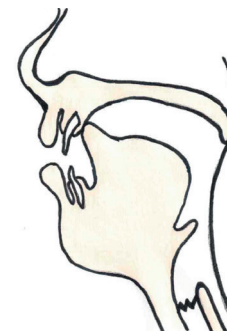

W systemie języka ukraińskiego nie ma głoski [l], lecz są inne: [л] i [л']. Warto wskazać uczącym się różnice między nimi (zob. Teoria – Zagadnienie 7).

Spółgłoska [l]	Spółgłoska [л]	Spółgłoska [л']
przedniojęzykowo-dziąstowa (retrofleksyjna), twarda	przedniojęzykowo-zębowa, twarda	przedniojęzykowa, dziąstowa, zmiękczone
		

Podstawową różnicą między obiema głoskami ukraińskimi a głoską polską jest inne miejsce artykulacji, dlatego przede wszystkim należy prosić o dotknięcie czubkiem języka górnych dziąseł, a nawet

miejsca zaraz za nimi. Jeśli to nie wystarczy dla uzyskania dźwięku, można prosić o próby wygięcia czubka języka do tyłu – tak jakby chciał się on cofnąć. Kontrolę podlegać powinien układ warg (nie wolno ich spłaszczać) oraz środek języka, który nie może się unosić.

Przy prezentowaniu, a potem utrwalaniu układu języka, można wspierać się gestami.

By automatyzować odpowiednie brzmienie głoski i wspierać auto-korektę bez poprawiania uczących się (np. bez przerywania, kiedy się wypowiadają), można korzystać z gestów przypominających. Sprawdź się każdy ustalony z uczniem sygnał, jak choćby palec wskazujący górze lub dłoń zaginająca się do tyłu.

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Posłuchaj i wskaż. LOG L7 RS Z1 N1

2. Posłuchaj i podnieś lewą rękę, gdy usłyszysz głoskę [l].

LOG L7 RS Z2 N2

3. Posłuchaj i zaznacz, gdzie słyszysz głoskę [l]. LOG L7 RS Z3 N3

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Otwórz usta, przyklej czubek języka do dziąseł...

a. ...i trzymaj (nauczyciel liczy 3-5-8-10 sekund).

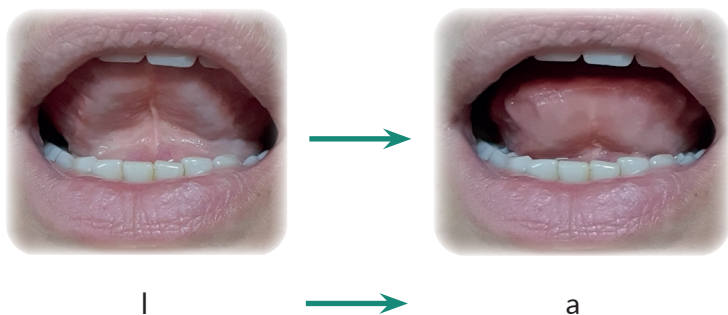

b. A teraz uśmiechnij się:

Trzymaj język na dziąsłach, uśmiechaj się, gdy nauczyciel liczy (3-6-9 sekund).

2. Przyklej szeroki język do dziąseł za górnymi zębami, a następnie dynamicznie odrywaj i przyklejaj, kiedy mówisz „la-la-la-la”:

3. Otwórz usta, zrób z języka „tódkę” (szeroki język, z zagłębieniem na środku), a następnie rytmicznie uderzaj językiem o górne dziąsła (10 razy).

Nie wysuwaj języka na zewnątrz.

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Posłuchaj i zaśpiewaj piosenkę *Panie Janie*: na „la-la-la”:

LOG L7 ISW Z1 N4

Panie Janie	la-la-la-la
Panie Janie	la-la-la-la
Rano wstań	la-la-la
Rano wstań	la-la-la
Wszystkie dzwony biją	la-la-la-la-la-la
Wszystkie dzwony biją	la-la-la-la-la-la
Bim bam bom	la-la-la
Bim bam bom	la-la-la

2. Zaśpiewaj:

- na jednej z wybranych sylab: lo, le, lu, ly
- na połączeniu sylab: la-lu, le-lo, la-ly, lu-lo

Podzielcie się na grupy, każda z grup wybiera jedną (inną) sylabę. Zaśpiewajcie kanon *Panie Janie* na wybranej sylabie.

3. Śpiewajcie *Panie Janie* na wybranej sylabie, w trakcie śpiewania wykonujcie wskazane ruchy:

la la – klaskanie	lu lu – uderzanie w stół
lo lo – tupanie	le le – uderzanie o kolana

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoski [ś / ź / ć / ź] – co o nich powiedzieć?

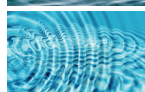
- usta otwarte, wargi trochę zaokrąglone i wysunięte do przodu, język uwypukla się (robi „koci grzbiet”), czyli unosi się do podniebienia twardego.

Podczas wymawiania [ś / ć] fałdy głosowe nie drgają.

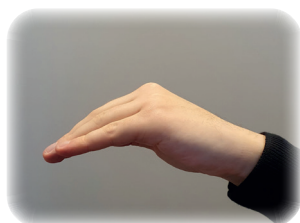

Podczas wymawiania [ź / ź] fałdy głosowe drgają.

W systemie języka ukraińskiego nie ma takich głosek (zob. *Teoria - Zagadnienie 8*).

By uwypuklić język, można wyobrazić sobie kota, który robi „koci grzbiet”. Na środku języka można położyć np. kawałek wafle typu andrut czy papier jadalny¹ i unosić język do podniebienia, uwrażliwiając to miejsce. Wsparciem mogą być też gesty przypominające układ języka, np.:

¹ Mimo że to podręcznik dla dorosłych, proponujemy wafle zamiast rodzynek lub cukierków ze względu na możliwość zachłyśnięcia się.

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Posłuchaj i napisz literę <ć> w wyrazach, w których słychać głoskę [ć]. Tam, gdzie nie słyszysz głoski [ć], nic nie pisz.

LOG L8 RS Z1 N1

_ma le__ __limak pi__ o__em pię__ wi__nia

2. Posłuchaj i zaznacz, w których wyrazach słyszysz [ś] na początku.

LOG L8 RS Z2 N2

3. Posłuchaj i **zaznacz** wyrazy, w których słyszysz [ź]: LOG L8 RS Z3 N3

weź – źle – mroźnie – późno – zawieź – źrebak – gałąź

Gdzie zamiast [ź] słychać głoskę [ś]:
na początku, w środku czy na końcu wyrazu?

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Popatrz, jak układają się wargi do [ć], a także [ś / ź / ź].

Zrób tak samo: wargi trochę zaokrąglone idą do przodu. Powiedz [ć].

2. Popatrz, jak układa się język przy głoskach [ś / ź / ć / ź] – w tzw. „koci grzbiet”.

Zrób tak samo: przód języka za dolnymi zębami, środek języka uwypukła się. Powiedz [ś].

d. długie źź... LOG L8 ISW Z1 N7 LOG L8 ISW Z2 F5

źźź

3. Posłuchaj, ułóż język + zęby + usta i powtórz: głoskę, sylabę, słowo. LOG L8 ISW Z3 N8

[ś] – śli – ślimak

[ź] – źre – źrebak

[ś] – śro – środa

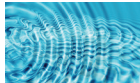
[ź] – źró – źródło

[ś] – świa – światło

[ź] – źre – źrenica

[ś] (bezdźwięczna)

[ź] (dźwięczna)

NOTATKI

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoski [š / ž / č / ž] – co o nich powiedzieć?

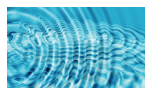
- usta są otwarte, zaokrąglone i wysunięte do przodu;
- szeroki wklęsły język idzie do górnych dziąseł.

Podczas wymawiania [š / č] fałdy głosowe nie drgają.

Podczas wymawiania [ž / ž] fałdy głosowe drgają.

W systemie języka ukraińskiego są podobne głoski. Warto wskazać uczącym się różnice (zob. Teoria – Zagadnienie 9).

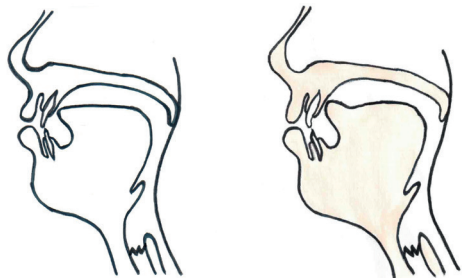
Głoski polskie

Głoski ukraińskie

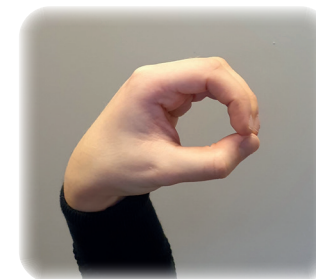

Zaokrąglaj usta i zbliż czubek języka do górnych dziąseł / dotknij czubkiem języka górnych dziąseł. Spróbuj wygiąć czubek języka do tyłu – tak jakby chciał się cofnąć.

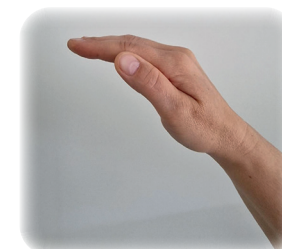
Przy prezentowaniu, a potem utrwalaniu układu warg, można wspierać się gestami.

By automatyzować odpowiednie brzmienie głoski i wspierać auto-korektę bez poprawiania uczących się (np. bez przerywania, kiedy się wypowiadają), można korzystać z gestów przypominających. Sprawdzi się każdy ustalony z uczniem sygnał kojarzący się z zaokrągleniem warg, jak choćby:

Podczas wymowy tych głosek czubkiem języka trzeba dotykać dziąseł, a nie zębów, a bokami języka warto dotykać górnych, przednich zębów. Czubek języka może też trochę wyginać się do tyłu lub przesuwając na koniec dziąseł, bliżej podniebienia twardego. Ani tył, ani środek języka się nie unoszą.

Taki układ języka można pokazać za pomocą dłoni, np.:

ROZWIJAMY SŁUCH

1. a. Posłuchaj, jakie odgłosy wydają: LOG L9 RS Z1a N1

1. morze
2. narty
3. motor
4. wiatr

b. Teraz posłuchaj, jak naśladuje to lektor. LOG L9 RS Z1b N2

2. Co słysząc na początku wyrazów? Posłuchaj i napisz:

LOG L9 RS Z2 N3

z ž / rz cz dž

___ary ___ary ___arny

___apka ___eki ___elki

___afka ___abka ___ungla ___okej

Posłuchaj wyrazów jeszcze raz.

3. Posłuchaj i zaznacz, który szereg głosek słyszysz (a, b czy c):

LOG L9 RS Z3 N4

1.

a.	sz	sz	dž	sz
b.	cz	cz	rz	sz
c.	cz	cz	dž	cz

2.

a.	rz	sz	dž	rz
b.	rz	sz	rz	rz
c.	rz	cz	rz	dž

3.

a.	sz	rz	sz	dž
b.	cz	dž	cz	dž
c.	sz	rz	cz	dž

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Popatrz, jaka jest pozycja języka przy głoskach [š / ž / č / ž] (to widać przy otwartych ustach).

Zrób tak samo: szeroki język idzie do górnych dziąseł.

2. Popatrz, jak układają się zęby i usta do [š / ž / č / ž].

Zrób tak samo: zęby razem, widać je; usta zaokrąglone, idą do przodu.

Ciekawostka! Takie ułożenie ust nazywa się w Polsce różnie: „dzióbek”, „ryjek”, „okienko”, „glonojad”, „kóteczo”.

3. Ułóż i trzymaj: język (wysoko) + zęby (razem) + usta (do przodu) i mów głoskę dźwięczną lub bezdźwięczną według obrazków (odpowiednią głoskę możesz wybrać sama/sam).

Pamiętaj!

Podczas wymawiania [š / č]
fałdy głosowe nie drgają.

Podczas wymawiania [ž / ž]
fałdy głosowe drgają.

Dotknij i sprawdź, czy głoska jest dźwięczna czy bezdźwięczna.

a. przykład:

	sz	sz	dż	sz
lub				
	cz	sz	rz	sz
lub				
b.				
c.				

- c. Sprawdź, czy dobrze połączyłaś/połączyłeś – postuchaj i powtórz zdania za lektorem. LOG L9 ISW Z3 N10

Przykład:

a. muszelki

b. szelki-muszelki

c. Mam szelki (4) w kolorowe muszelki (B).

Mam (4) w kolorowe ____.

Wczoraj w sklepie powiedziałam: „(3) ____”.

Te (1) wyglądają trochę jak ____.

W szafie trzymam (2) i ____.

Dzisiaj z pracy przyniosłam trzy (5) i dwie ____.

NOTATKI

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoski [k' / g' / χ'] – co o nich powiedzieć?

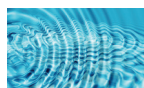
- usta są otwarte, zęby rozsunięte,
- środek i tył języka idą do podniebienia twardego.

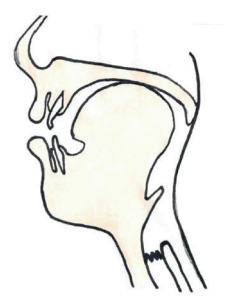
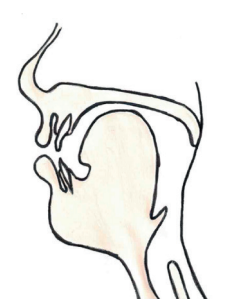
Podczas wymawiania [k' / χ'] fałdy głosowe nie drgają.

Podczas wymawiania [g] fałdy głosowe drgają.

W języku polskim [k' / g' / χ'] to głoski postpalatalne miękkie. W systemie języka ukraińskiego są tylko głoski tylnojęzykowe, półmiękkzone. Warto wskazać uczącym się różnice między głoskami polskimi a ukraińskimi, szczególnie funkcjonalne (zob. Teoria – Zagadnienie 10).

[g']	[χ']
	

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Posłuchaj różnicy. LOG L10 RS Z1 N1

[k] : [k']

książka : książki

myszka : myszki

lampka : lampki

marchewka : marchewki

pietruszką : pietruszki

skarpetka : skarpetki

kurtka : kurtki

2. a. Posłuchaj lektora, na czerwono podkreśl słowa z [k] lub [χ], na zielono słowa z [k'] lub [χ']. LOG L10 RS Z2a N2

Wysoki.

Wysoki kelner.

Wysoki kelner z Kijowa.

Wysoki kelner z Kijowa kierował.

Wysoki kelner z Kijowa kierował kebabem.

Wysoki kelner z Kijowa kierował tureckim kebabem.

Hiena.

Chińska hiena.

Chińska hiena chichotała.

Chińska hiena chichotała pod dachem.

Chińska hiena chichotała pod dachem chmur.

Chińska hiena chichotała pod dachem chmur w Hongkongu.

b. Posłuchaj, jak lektor naśladuje śmiech hieny. **LOG L10 RS Z2b N3**

3. Co to jest?

a. Popatrz na obrazki.

b. Połącz słowa tak, by dwa pasowały do jednego z obrazków.

noga

garaż

gil

grzyby

pierogi

gips

ogień

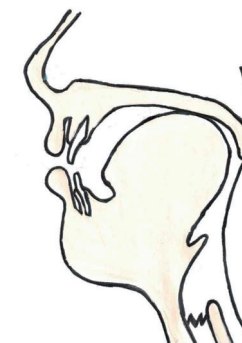
gałąź

c. Posłuchaj, jak lektor opisuje obrazki. **LOG L10 RS Z3 N4**

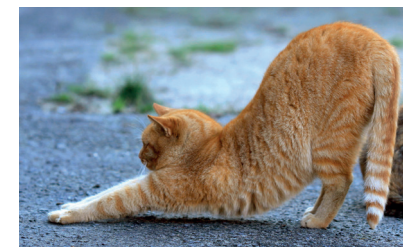
UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Popatrz, jak język cofa się do [g], [k].

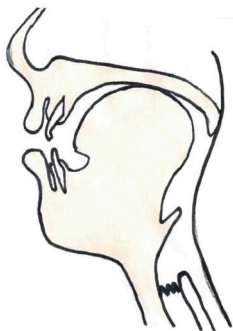
2. Wygnij język tak jak wygina się ten kot i trzymaj 3 sekundy.

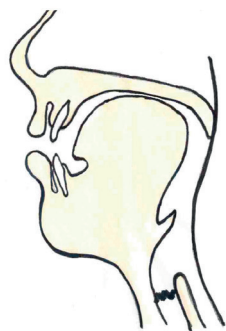
Język idzie do tyłu, a jego środek unosi się też trochę do podniebienia twardego.

3. Ruchy języka – popatrz, tak pracuje język:

a. przy głoskach [g], [k],

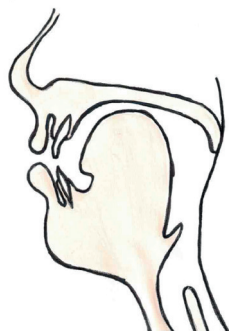
I faza: zwarcie

(język idzie do tyłu,
jest przyklejony)

II faza: wybuch

(język nagle odrywa się od
podniebienia twardego)

b. przy głosce [χ].

Tworzy się szczelina między tyłem i środkiem języka
a podniebieniem twardym. Środek języka idzie do góry.

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Uśmiechnij się i powtórz rytmicznie za lektorem. LOG L10 ISW Z1 N5

kie – gie – kie – gie

ke – ge – ke – ge

ke – kie – kie

ge – gie – gie

ke – gie – ke – gie

ge – kie – ge – kie

ki – kie – kie

gi – gie – gie

ke – ki – ke – ki

ge – gi – ge – gi

2. Napisz pary, a następnie przeczytaj na głos.

Pamiętaj! W każdym słowie na końcu jest -i.

krótki lekki niski płytki bliski wąski

wysoki : _____

długi : _____

głęboki : _____

ciężki : _____

daleki : _____

szeroki : _____

3. Powiedz tak, jak w przykładzie.

Mianownik (kto? co?) To jest... -ka	Biernik (kogo? co?) Mam... -kę.	Dopełniacz (kogo? czego?) Nie mam... -ki.
 To jest książka.	Mam książkę.	Nie mam książ <i>ki</i> .
		
		
		
		
		
		

NOTATKI

WSKAZÓWKI DLA LEKTORA

Głoski wargowe zmiękczone

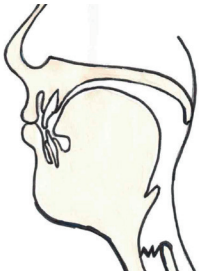

- co o nich powiedzieć?

Przy [p'], [b'], [m'] dolna warga styka się z górną wargą.

Przy [v'], [f'] dolna warga zbliża się do górnych zębów, dotyka ich.

W systemie języka ukraińskiego są głoski wargowe. Warto wskazać uczącym się różnice między polskimi a ukraińskimi głoskami (zob. Teoria – Zagadnienie 11).

[m']	[b']	[v']
		

ROZWIJAMY SŁUCH

1. Posłuchaj, a następnie **zaznacz** głoskę, którą słyszysz na początku wyrazów. **LOG L11 RS Z1 N1**

1	[f'] / [v']	[f'] / [v']
2	[f'] / [v']	[f'] / [v']
3	[f'] / [v']	[f'] / [v']
4	[f'] / [v']	[f'] / [v']
5	[f'] / [v']	[f'] / [v']

2. Posłuchaj, jak lektor czyta nazwy. **LOG L11 RS Z2 N2**

3. Posłuchaj, a następnie wskaż, która to głoska. LOG L11 RS Z3 N3

twarda [v], [p], [m], [b], [f] – **zmiękczone** [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ]

przykład: **pana** – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] _pi_ana

kwadrat – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] k___aty

pasek – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___asek

mała – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___ała

ma sto – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___asto

mecz – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___ecz

torbę – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] w tor___e

szafę – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] w sza___e

bały – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___ały

wara – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___ara

warto – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___adro

metka – [vʲ], [pʲ], [mʲ], [bʲ], [fʲ] ___etka

UTRWALAMY WYMOWĘ

1. Popatrz, jak układają się usta podczas mówienia [mʲ]. Powiedz tak samo, jak lektor. LOG L11 UW Z1 F1

Dolna warga dotyka **górną wargę**, obie są luźne; żuchwa i szczęka zbliżone (nie widać zębów).

2. Popatrz, jak układają się usta podczas mówienia [pʲ], [bʲ]. Powiedz tak samo, jak lektor. LOG L11 UW Z2 F2

I faza: zwarcie

II faza: wybuch

Dolna warga dotyka **górną wargę**, wargi są trochę napięte; nie widać zębów.

Dolna warga nagle idzie w dół i powietrze ulatuje przez usta; trochę widać zęby.

3. Popatrz, jak układają się usta i zęby podczas mówienia [vʲ], [fʲ]. Powiedz tak samo, jak lektor. LOG L11 UW Z3 F3

Podczas mówienia **dolna warga** zbliża się **do górnych zębów**, tu tworzy się szczelina, przez którą ulatuje powietrze; widać górne zęby.

INTEGRUJEMY SŁUCH I WYMOWĘ

1. Przeczytaj na głos. Jeśli potrzebujesz, posłuchaj jeszcze raz nagrania z ćw. 3 (Rozwijamy słuch).

a. 4 przykłady:

zmiękczonea [v'], [p'], [m'], [b'], [f'] – twarda [v], [p], [m], [b], [f]

przykład 1.

- a) ijaijaijajia
- b) pijapijapijapija
- c) pjapjapjapja
- d) piana [p'iana]
- e) piana – pana [p'i / p]

przykład 2.

- a) ijaijaijajia
- b) fjaifjafjafija
- c) fjaifjafjafja
- d) kwiaty [kf'iaty]
- e) kwiaty – kwadraty [f'i / f]

przykład 3.

- a) ijaijaijajia
- b) pijapijapijapija
- c) pjapjapjapja
- d) piasek [p'iasek]
- e) piasek – pasek [p'i / p]

przykład 4.

- a) ijaijaijajia
- b) mijamijamijamija
- c) mjamjamjamja
- d) miata [m'iaua]
- e) miata – mata [m'i / m]

b. Napisz i przeczytaj jak w przykładach.

5.

- a) ijaijaijajia
- b) ___ija___ija___ija___ija
- c) ___ja___ja___ja___ja
- d) ___ata [___asto]
- e) ___asto – ma sto [___ / m]

6.

- a) ijaijaijajia
- b) ___ija___ija___ija___ija
- c) ___ja___ja___ja___ja
- d) ___ecz [___ecz]
- e) ___ecz – mecz [___ / m]

7.

- a) ijeijeijeije
- b) ___ije___ije___ije___ije
- c) ___je___je___je___je
- d) tor___e [tor___e]
- e) tor___e – torbę [___ / b]

8.

- a) ijeijeijeije
- b) ___ije___ije___ije___ije
- c) ___je___je___je___je
- d) w sza___e [fša___]
- e) w sza___e – szafę [___ / f]

9.

- a) ijaijaijajia
- b) ___ija___ija___ija___ija
- c) ___ja___ja___ja___ja
- d) ___ali [___al'i]
- e) ___ali – Bali [___ / b]

10.

- a) ijaijaijajia
- b) ___ija___ija___ija___ija
- c) ___ja___ja___ja___ja
- d) ___ara [___ara]
- e) ___ara – wara [___ / v]

11.

- a) ijaijaijajia
- b) ___ija___ija___ija___ija
- c) ___ja___ja___ja___ja
- d) ___adro [___adro]
- e) ___adro – warto [___ / v]

12.

- a) ijeijeijeije
- b) ___ije___ije___ije___ije
- c) ___je___je___je___je
- d) ___etka [___etka]
- e) ___etka – metka [___ / m]

2. Posłuchaj, a następnie powtórz za lektorem. LOG L11 ISW Z2 N4

- mi – mo Michalina i Monika
- pio – pa Piotr i Paweł
- mi – ma Mikołaj i Magdalena
- wa – wie Wanda i Wiesława
- ba – bia Bartosz i Bianka
- mi – ma Michał i Mateusz
- fe – fi Feliks i Filip

3. Przeczytaj zdania na głos.

a. Michalina i Monika widziały

_____.

b. To _____
ma ponad sto zabytków.

c. Piotr i Paweł zmiatali

_____.

d. U siebie w pokoju chciałbym mieć

_____.

e. Feliks i Filip mieli wiele pasków

w _____.

NOTATKI

BIBLIOGRAFIA

Publikacje dotyczące współczesnego języka polskiego

- Drózdź-Łuszczuk K., 2023, *Problemy z interpretacją fonologiczną postpalatalnych głosek zwarto-wybuchowych*, „LingVaria” 2(36), s. 75–84.
- Drózdź-Łuszczuk K., Siudzińska N., 2024, *Reinterpretacja systemu fonologicznego współczesnego języka polskiego*, „Język Polski”, t. CIV(2), s. 5–17. <https://www.komlogo.pl/fonem> [dostęp: 15.01.2025].
- Karpiński M., Szalkowska-Kim E., 2012, *On intonation of questions in Korean and Polish task-oriented dialogues. Spontaneous speech analysis using perception modelling*, „Speech and Language Technology”, vol. 14/15, Polish Phonetic Association.
- Karpowicz T., 2009, *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*, Warszawa.
- Lorenc A., 2016, *Wymowa normatywna polskich samogłosek nosowych i spółgłoski bocznej*, Warszawa.
- Słownik wymowy polskiej*, 1977, red. M. Karaś, M. Madejowa, Warszawa.
- Wielki słownik języka polskiego PAN*, 2007, red. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl> [dostęp: 15.01.2025].
- Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, 2004, red. A. Markowski, Warszawa.
- Wiśniewski M., 2007, *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, Toruń.

Publikacje dotyczące współczesnego języka ukraińskiego

- Baran A., 2023, *Miejsce fonetyki w glottodydaktyce polonistycznej na poziomie początkującym – na przykładzie nauczania Słowian wschodnich języka polskiego jako obcego. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Dubisza*, Warszawa.
- Danylenko A., Vakulenko S., 1995, *Ukrainian (Languages of the World/Materials 05)*, München–Newcastle.
- Багмут А. Й., Борисюк І. В., Олійник Г. П., 1980, *Інтонacja як засіб мовної комунікації*, Київ.
- Борисюк І. В., 1975, *Інтонacja українського питального речення*, Київ.

- Глібчук Н., Костів О., 2024, *Українська діалектологія: підручник, 2-ге вид., перероблю і доповн*, Львів.
- Кононенко І., 2012, *Українська та польська мови: контрастивне дослідження. Kononenko I. Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*, Warszawa.
- Кравчук А., 2015, *Польська вимова з елементами правопису (для українців, що вивчають польську мову)*, Київ.
- Литвин І. М., 2018, *Зіставна фонетика української, російської та польської мов. Навчальний посібник*, Черкаси.
- Орфоенічний словник / уклад*, 1986, М. І. Погрібний, Київ.
- Панкова М., *Засоби вираження питальності. Вісник Наукового товариства ім. Шевченка*, <https://litmisto.org.ua/?p=19741> [dostęp: 15.01.2025].
- Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник*, 2010, А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін, Київ.
- Тоцька Н. І., 1981, *Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоенія, графіка, орфографія*, Київ.
- Українська мова*, 2004, Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана.
- Шевельов Ю. В., 2020, *За українську літературну мову*, [в:] Шевельов Ю.В., *Доеміграційне (Публікації 1929–1944 рр.)*, упоряд., передм. і примітки: С. В. Вакуленко, К. Д. Каруник, Харків.

SPIS ŹRÓDEŁ

Teoria – język polski

Wyindywidualizować się z rozentuzjasmowanego tłumy – cytata za: <https://prowadzenislowami.pl/10-najtrudniejszych-lamancow-jezykowych/>

Wpadła gruszka do fartuszka, 2021, [w:] *Wpadła gruszka do fartuszka i inne rymowanki*, opracowanie zbiorowe.

Wskazówki logopedyczne

Tuwim J., 2004, *Lokomotywa*, [w:] J. Tuwim, *Poezje*, Wrocław, s. 513–514.

Bang! Bang! Lucky Luke – cytata za: <https://www.youtube.com/watch?v=clk-bDAbk1aA>

Panie Janie – cytata za: https://www.tekstowo.pl/piosenka,universe,panie_janie.html

Zdjęcia wykorzystane w książce: © Depositphotos

F01photo, 563195764

blinow61, 175064992

GekaSkr, 37787311

IgorVetushko, 247508634

Opracowanie rozbudowanego podręcznika do nauki wymowy polskiej jako obcej dla osób ukraińskojęzycznych zasługuje wyjątkowo na pochwałę. Powstałe dzieło jawi się jako bardzo przemyślane i rzetelnie przygotowane. Glottodydaktyka polonistyczna nie dysponuje jeszcze taką publikacją do nauczania wymowy. [...] Oryginalne i cenne jest to, że u podstaw podręcznika leży koncepcja fonetyki porównawczej: polskiej i ukraińskiej. Jest to ważne dla lektorów i dla tych studentów oraz uczniów, którzy nie uczą się intuicyjnie, lecz pragną zgłębiać źródło swoich trudności.

Bardzo ciekawym pomysłem jest wyodrębnienie modułu logopedycznego, a tym samym wyznaczenie miejsca logopedii w procesie nauczania wymowy polskiej jako obcej na lektoracie czy lekcji w polskiej szkole. Metody logopedyczne są pomocnicze, a nie nadrzędne. Pochwalam taką koncepcję i takie właśnie ujęcie pogranicza: logopedia – glottodydaktyka w podręczniku napisanym z myślą o uczących się języka polskiego jako obcego w salach szkolnych czy uniwersyteckich.

Z recenzji prof. Anny Majewskiej-Tworek

Zasadna jest zastosowana na potrzeby tej książki metoda kontrastywna. Nauka wymowy Ukraińców poprzez odwoływanie się do systemu fonologicznego języka ukraińskiego (czasem też rosyjskiego) daje, jak pokazuje praktyka glottodydaktyczna, bardzo dobre efekty. Pozwala skutecznie wykorzystywać dane transferu pozytywnego i zwracać szczególną uwagę na te elementy polskiej wymowy, które narażone są na działania transferu negatywnego – interferencji zewnętrznej. Dlatego bardzo pozytywnie oceniam obecność w strukturze publikacji opisów teoretycznych, które z pewnością będą przydatne przede wszystkim lektorom (zarówno Polakom, jak i Ukraińcom), lecz także uczącym się, szczególnie tym, którzy zechcą głębiej poznać zasady polskiej wymowy na tle ukraińskiej wraz z jej podstawami artykulacyjnymi.

Z recenzji prof. Ałły Krawczuk

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

Książka dostępna
jako e-book

e-ISBN 978-83-8331-896-7